Міністерство освіти і науки України

Національний гірничий університет

А.Ю. Дриженко
О.О. Шустов

ВІДКРИТІ ГІРНИЧІ РОБОТИ: ТЕРМІНИ ТА ЇХ ВИЗНАЧЕННЯ

Навчальний посібник

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів
напряму 6.050301 Гірництво

Дніпропетровськ
НГУ
2010

УДК 622.271:001.4(075.8)
ББК 33.22-1/-01я73
Д 74

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник для студентів напряму підготовки 6.050301 Гірництво вищих навчальних закладів лист №1/11-1612 від 11.03.2010).

Рецензенти:
В.С. Білецький, д-р техн. наук, професор, керівник проекту «Українська гірнича енциклопедія»
Ю.М. Ніколашин, д-р техн. наук, професор кафедри відкритих гірничих робіт Криворізького технічного університету

Дриженко А.Ю., Шустов О.О.
Д 74 Відкриті гірничі роботи: терміни та їх визначення: навч. пос. – Д.: Національний гірничий університет, 2010. – 167 с.

ISBN 978-966-350-210-6

У посібнику наведено поняття і терміни відкритих гірничих робіт, що базуються на виконанні окремих процесів і основних операцій для видобування різноманітних корисних копалин із застосуванням потужних машин, механізмів і агрегатів та запровадженням сучасних технологій, методів організації і керування виробництвом. Посібник містить понад 1500 термінів українською і російською мовами та додаткову табличну інформацію щодо технології відкритих гірничих робіт.

Посібник призначено для студентів і викладачів навчальних закладів гірничого профілю, а також для проектувальників та інженерно-технічних працівників гірничовидобувних підприємств.

УДК 622.271:001.4(075.8)
ББК 33.22-1/-01я73

© Дриженко А.Ю., Шустов О.О.
© Національний гірничий університет, 2010

ISBN©978-966-350-210-6

П Е Р Е Д М О В А

Відкритий спосіб розробки родовищ корисних копалин є найбільш розвинутим і перспективним у технологічному, економічному та соціальному відношеннях завдяки досконалій індустріальній базі та значним запасам мінеральної сировини, що залягає поблизу земної поверхні. Цим способом у світі дотепер добувається переважна більшість руд чорних і кольорових металів, вугілля, агрохімічної сировини, дорогоцінного каміння, будівельних гірських порід та інших корисних копалин.

Техніка, технологія, організація та умови ведення відкритих гірничих робіт за останні роки докорінно поліпшились і вже не відповідають тим рекомендаціям і класифікаціям, які склались у 70...80 роках минулого століття. У першу чергу це стосується розробки похилих і крутоспадних родовищ, яким належать перспективи розвитку металургійної, енергетичної та агрохімічної галузей промисловості. У зв'язку з цим підготовка спеціалістів з напряму "Гірництво" потребує ретельного вивчення сучасної гірничої справи, що пов'язано з майбутнім їх інженерної діяльності.

Галузевим стандартом Вищої освіти України розроблена освітньо-професійна програма підготовки гірничих інженерів з напряму 6.090301 "Гірництво" за спеціальністю "Розробка родовищ корисних копалин", в якій визначається нормативний термін та зміст навчання й професійної підготовки фахівців. Блок змістових модулів із спеціалізації "Відкриті гірничі роботи" передбачає вивчення таких основних дисциплін: "Геологія", "Екологія", "Основи гірничого виробництва", "Економіка", "Основи охорони праці"(бакалавр) та "Відкриті гірничі роботи", "Проектування транспортних систем і гірничого виробництва", "Теорія керування станом гірського масиву", "Формування та розробка техногенних родовищ", "Добування і переробка будівельних гірських порід", "Раціональне природокористування" та "Екологічна безпека при відкритій розробці родовищ" (спеціалісти і магістри).

Наведені в навчальному посібнику терміни та їх визначення базуються на описі умов залягання родовищ корисних копалин і фізичних явищ, що відбуваються при проведенні виробок розкриття, функціонування різних систем розробки та пов’язаних із ними способів механізації, організації і планування гірничотранспортних робіт. Подано відомості про склад і властивості, а також сучасні методи, способи і засоби добування і первинної переробки твердих корисних копалин. При підборі термінів збалансовано представлені основні процеси гірничої справи у відкритій розробці порід розкриву та добуванні корисних копалин, складуванні відходів виробництва та охорони навколишнього середовища від негативного впливу гірничого виробництва.

У додатках наведено головні фізико-механічні показники, характеристики та класифікації властивостей гірських порід, способів розкриття робочих горизонтів кар’єрів та системи їх розробки, а також значення міжнародної системи одиниць СІ та співвідношення їх з іншими відомими розмірностями,

що дозволяє повно висвітлити сучасний напрям розвитку технології відкритих гірничих робіт на вітчизняних підприємствах.

Терміни розташовані за абеткою в українському і російському написанні. У їх трактуванні застосовані загальноприйняті в літературі скорочення. Одиниці сучасних мір подаються загальновживаними умовними позначеннями.

Український алфавіт

Аа	**Бб**	**Вв**	**Гг**	**Ґґ**	**Дд**	**Ее**	**Єє**
Жж	**Зз**	**Ии**	**Іі**	**Її**	**Йй**	**Кк**	**Лл**
Мм	**Нн**	**Оо**	**Пп**	**Рр**	**Сс**	**Тт**	**Уу**
Фф	**Хх**	**Цц**	**Чч**	**Шш**	**Щщ/Ьь**	**Юю**	**Яя**

Російський алфавіт

Аа	**Бб**	**Вв**	**Гг**	**Дд**	**Ее**	**Ёё**	**Жж**
Зз	**Ии**	**Йй**	**Кк**	**Лл**	**Мм**	**Нн**	**Оо**
Пп	**Рр**	**Сс**	**Тт**	**Уу**	**Фф**	**Хх**	**Цц**
Чч	**Шш**	**Щщ**	**Ъъ**	**Ыы**	**Ьь**	**Ээ**	**Юю/Яя**

Із наведених літер (Ь) не визначає звуку, а лише показує на письмі м'якість попередньої шиплячої літери. Окрім позначених літер маємо ще апострофа (’), що теж не означає звуку, а протилежно до (Ь) показує твердість попередньої шиплячої. Розрізнення термінів з літерами (Г) та (Ґ) здійснено на основі їх походження. Так, у термінах латинського походження та німецької, англійської і французької мов здебільшого вживається Ґ, а в термінах грецького походження – найчастіше Г.

При доборі термінів збалансовано наведено різноманітні гірничі науки. При цьому широко відображено національну гірничу термінологію, яка історично склалася протягом минулих років, враховуючи розвиток нових наукових напрямів.

Умовні скорочення

буд. – будівельні
ВМ – вибухові матеріали
ВР – вибухова речовина
ВШ – вогнепровідний шнур
ГМ – гірнича маса
ГП – гірська порода
див. – дивись
др. – друга
ДШ – детонувальний шнур
ЗІ – засоби ініціювання
ін. – інших
КК – корисна копалина
КР – коефіцієнт розкриву
напр. – наприклад
СІ – способи ініціювання
р. – російське значення
у т.ч. – у тому числі

А

Абзетцер, р. абзетцер – самохідний багатоковшовий агрегат, відвальний екскаватор, який виконує операції екскавації та складування відвальної гірничої маси і складається із забірного (ковшовий ланцюг або ротор) та розвантажувального пристроїв, що обладнані стрічковими конвеєрами.

Абразивність гірських порід, р. абразивность горных пород – здатність гірських порід зношувати тверді тіла (деталі гірничих машин, інструменти тощо), що контактують з ними; обумовлюється міцністю, розмірами та формою мінеральних зерен, які складають породу.

Абразія, р. абразия – руйнування та винесення матеріалу внаслідок стирання.

Абсолютна висота (альтитуда), р. абсолютная высота – відстань по вертикалі від будь-якої точки поверхні землі до середнього рівня поверхні океану; в СНД відраховується від нуля Кронштадтського футштоку.

Абсорбція, р. абсорбция – поглинання окремих компонентів із газових парових сумішей всім об'ємом абсорбенту – рідини (рідше – твердого тіла).

Аварія, р. авария – раптове загальне чи часткове пошкодження устаткування, гірничих виробок і споруд, що супроводжується тривалим (більше зміни) порушенням виробничого процесу, роботи дільниці чи підприємства в цілому; при аваріях завжди є економічні збитки, а часом і травми людей; для гірничих підприємств характерні завали гірничих виробок, поломки устаткування, гірничі удари, раптові викиди вугілля, породи та газу, пожежі, прориви води тощо.

Авлакоген, р. авлакоген – борозноподібна западина ділянки земної кори, ускладнена великими розломами, які розсікають фундамент платформи.

Автоматизація виробництва, р. автоматизация производства – вищий рівень розвитку машинної техніки, коли регулювання й керування виробничими процесами здійснюються без участі людини, а лише під її контролем; поява якісно нової системи машин із керуючими засобами, що базуються на застосуванні електронних обчислювальних машин, приладів та автоматичних засобів.

Автоматика, р. автоматика – галузь теоретичних і прикладних знань про пристрої та системи, що діють без прямої участі людини; входить до складу кібернетики як теорія автоматичного керування технічними засобами і керуючими пристроями, датчиками, виконавчими механізмами та пристроями, що забезпечують взаємодію людини з обчислювальною машиною разом із теоретичними і прикладними основами створення й організацією їх функціонування.

Автомобільний кар'єрний транспорт, р. автомобильный карьерный транспорт – технологічний процес переміщення гірничої маси на відкритих розробках за допомогою автосамоскидів, тягачів з причепами (напівпричепами), автопоїздами; також – комплекс, що поєднує транспортні засоби та допоміжне обладнання, кар'єрні

автодороги, засоби технічного обслуговування та ремонту машин і доріг.

Автонавантажувач, р. автопогрузчик – машина на колісному ході для навантажування, розвантажування і переміщення вантажів.

Автоперевезення кар'єрні, р. автоперевозки карьерные – спосіб переміщення видобутих корисних копалин і порід розкриву, а також господарських та допоміжних вантажів автомобілями у кар'єрі, поверхнею і на відвалах.

Автосамоскид кар'єрний, р. автосамосвал карьерный – вантажний автомобіль з укріпленим кузовом, який перекидається для розвантаження гірничої маси.

Агломерат, р. агломерат – скупчення незцементованих уламків гірських порід і мінералів; спечена в куски дрібнозерниста або пиловидна руда, рудний концентрат та інші матеріали.

Агрегат грохотильно-дробильний, р. агрегат грохотильно-дробильный – сукупність кінематично і конструктивно об'єднаних і взаємопов'язаних машин і механізмів, призначених для первинної обробки видобутої корисної копалини (підготовчих операцій із грохочення-дроблення).

Агрегат, р. агрегат – механічне поєднання різнорідних чи однорідних частин (машин, апаратів тощо) в одне ціле для роботи у комплексі; розрізняють А грохотильні, дробильні та дробильно-сортувальні.

Агрономічні руди, р. агрономические руды – природні мінеральні утворення, що є сировиною для виробництва мінеральних добрив.

Адміністративна відповідальність, р. административная ответственность – вид відповідальності, причиною якої є адміністративне правопорушення; посадові особи притягуються до адміністративної відповідальності за порушення правил з охорони праці (право притягнення надане працівникам органів Державного гірничотехнічного нагляду), законодавства про працю, охорону природи тощо; основним видом покарання є штраф.

Аерація, р. аэрация – керований обмін повітря чи насичення рідини повітрям; у гірничій промисловості здійснюється при провітрюванні кар'єрів, у виробничих приміщеннях, в гідротехнічних процесах (при очищенні вод) тощо.

Аерогаммазйомка, р. аэрогаммасъемка – метод вимірювання повітря з інтенсивності гамма-випромінювання ГП; використовується при пошуках родовищ корисних копалин.

Аерологія, р. аэрология – галузь гірничої науки, що вивчає властивості атмосфери шахт і кар'єрів, закони руху повітря, перенесення газів, пилу, теплоти в гірничих виробках і в масиві ГП.

Аерофотозйомка, р. аэрофотосъемка – дистанційний метод вивчення земної поверхні шляхом фотографування в різних областях оптичного спектра з літака чи інших літальних апаратів; застосування для складання планів кар'єрів, при підготовці програм рекультивації, геологічному картуванні тощо.

Аксонометричні проекції, р. аксонометрические проекции – зображення предмета шляхом його паралельного проектування разом із пов'язаною з ним системою трьох взаємно-перпендикулярних координат на площину; застосовується для зображення гірничих виробок та геологічних структур.

Активне вугілля, р. активный уголь – пориста вуглецева речовина з високими адсорбційними властивостями та гідрофобністю; застосовується в засобах протигазового захисту, медицині, хімії тощо.

Акумулюючий бункер, р. аккумулирующий бункер – ємність для накопичення, зберігання та регулювання видачі матеріалу, *напр*., мінеральної сировини чи рядового вугілля перед відправленням їх на переробку (збагачення).

Акумуляція (в геології), р. аккумуляция (в геологии) – накопичення мінеральних речовин чи органічних залишків на дні водойм та на поверхні суші; розрізняють наземну (гравітаційна, річкова, льодовикова, морська, озерна, біогенна, вулканогенна тощо) та підводну (дельтова, рифогенна, прибережно-морська тощо) акумуляцію.

Алювіальні розсипи, р. аллювиальные россыпи – скупчення зерен корисних копалин в уламкових відкладах руслової фації алювію, що виникає внаслідок руйнування і розмиву ГМ корінних родовищ та проміжних колекторів.

Алюмінієві руди, р. алюминиевые руды – гірські породи, з яких видобувають алюміній; основні з них – боксити, алуніти, нефелінові сієніти.

Алюмінію оксид, р. алюминия оксид – сполука алюмінію з киснем; білі кристали, нерозчинні у воді, хімічно дуже стійкі, температура плавлення 2050º С; зустрічається в природі у виді мінералів корунду, рубіну, сапфіру.

Алюмосилікати, р. алюмосиликаты – мінерали класу силікатів, у структурі яких алюміній займає положення, аналогічно кремнію, тобто оточений чотирма іонами кисню.

Аміачна селітра, р. аммиачная селитра – вибухова речовина або концентроване азотне добриво, містить 34-35 % азоту; випускається у вигляді круглих гранул або голчастих чи лускоподібних кристалів білого чи жовтуватого кольору, добре розчинюваних у воді.

Амонали, р. аммоналы – аміачно-селітрові вибухові речовини, горючою складовою частиною яких є пудра алюмінію; скельний амонал – найпотужніша вибухова речовина.

Амоніти, р. аммониты – аміачноселітряна вибухова речовина; механічні суміші аміачної селітри та нітросполучень, що являють собою тротил, гексоген, динітронафтилен.

Анізотропія, р. анизотропия – неоднаковість властивостей середовища у різних напрямках.

Анкерне кріплення, р. анкерное крепление – гірниче кріплення, основним елементом якого є металевий, залізобетонний, полімерний чи дерев'яний стрижень (анкер), закріплений у шпурі чи свердловині.

Антикліналь, р. антиклиналь – складка шарів ГП, що обернена випуклістю догори, внаслідок чого в

ядрі залягають більш давні за геологічним віком породи.

Антракоз легень, р. антракоз легких – один із видів пневмоконіозу; захворювання, що розвивається внаслідок систематичного вдихання кам'яновугільного пилу.

Антропогенні форми рельєфу, р. антропогенные формы рельефа – нерівності земної поверхні, утворення яких пов'язане з господарською діяльністю людини; виникають як результат неправильного впливу на природу (яри, зсуви, рухливі піски тощо), при розробках КК без рекультивації земель (терикони, кар'єри), а також у процесі цілеспрямованого перетворення рельєфу при меліорації, будівництві (канали, земляні вали).

Апарат штучної вентиляції легень, р. аппарат искусственной вентиляции легких – прилад для підтримання газообміну в легенях в умовах порушеного природного дихання; найбільшого поширення набули апарати, що примусово вдувають (однофазне дихання), а також вдувають і відсмоктують (двофазне дихання) повітря з легень.

Апатитові руди, р. апатитовые руды – природні мінеральні апатитові агрегати, які економічно доцільно видобувати і переробляти в промислових масштабах.

Аргіліт, р. аргиллит – осадова ГП, що утворюється внаслідок ущільнення, збезводнювання та цементації глин; у воді не розмокає.

Артезіанські води, р. артезианские воды – напірні підземні води, які містяться у водовмісному горизонті між двома шарами водонепроникних порід; розкриті свердловинами вони піднімаються вище водотривкої покрівлі; іноді фонтанують.

Аутигенні мінерали, р. аутигенные минералы – мінерали або мінеральні комплекси, що містяться там, де вони утворилися внаслідок осідання з розчинів чи перекристалізації.

Б

Багаторядне підривання, р. многорядное взрывание – буріння, заряджання та підривання декількох рядів вертикальних свердловин вздовж вибою кар'єру, шахти або котлована.

Багатоуступне підривання, р. многоуступное взрывание – підривання декількох уступів в кар'єрах і котлованах одночасно або з невеликим сповільненням між собою.

Багер, р. багер – складова частина назв пристроїв для вичерпування осаду з ємності для згущення шламу.

Базальт, базальт – магматична, переважно виливна ГП; складається головним чином з плагіоклазу, авгіту, магнетиту.

Балансові запаси, р. балансовые запасы – *див*. запаси корисних копалин балансові.

Баластування дороги, р. балластировка пути – допоміжний процес, що складається із послідовно виконуваних операцій: розвантаження баласту, його планерування й ущільнення; для залізниці – підведення баласту під шпали з рейками, підштопування шпал та виправлення колії.

Бар (у техніці), р. бар (в технике) – напрямна рама, по якій рухається різальний ланцюг із зубцями; робочий орган врубових

машин, гірничих комбайнів, деяких землерийних машин; слугує для створення врубу.

Батоліт, р. батолит – форма залягання глибинних магматичних гірських порід; до батолітів відносять інтрузивні тіла площею понад 200 км², складені переважно з гранітоїдів, що залягають серед осадових порід у ядрах антиклініріїв.

Баштовий екскаватор (кабельний екскаватор), р. башенный экскаватор – одноковшова установка для виймання і транспортування порід розкриву у напрямку, перпендикулярному її переміщенню.

Безпеки праці в гірничорудній промисловості інститут науково-дослідний, р. безопасности труда в горнорудной промышленности институт научно-исследовательский – заснований 1971 року в Кривому Розі; напрями діяльності: розробка способів безпечного ведення робіт, вивчення причин виникнення рудникових пожеж, завалів і затоплень, створення методів запобігання їм і ведення гірничорятувальних робіт.

Безпеки робіт в гірничій промисловості інститут, р. безопасности работ в горной промышленности институт – розташований у Макіївці Донецької області; науковий напрям – створення й освоєння нових способів і засобів забезпечення здорових і безпечних умов праці на вугільних підприємствах.

Безпечна відстань при підривних роботах, р. безопасное расстояние при взрывных работах – мінімальна відстань від заряду вибухових речовин, при якій дія вибуху безпечна для людей, механізмів, споруд, або не викликає передачі детонацій іншому заряду.

Безтранспортне проведення траншеї, р. бестранспортное проведение траншеи – спосіб проведення траншей екскаватором, як правило драглайном, без застосування транспортних засобів зі складуванням гірничої маси на борту або ж по обидва боки траншеї.

Берма (площадка), р. берма – горизонтальна або слабополога площадка на борту кар'єру, що розділяє суміжні уступи; за призначенням виділяють Б транспортні та запобіжні.

Бідна руда, р. бедная руда – руда, в якій вміст корисного компонента(тів) значно нижчий від середнього вмісту по родовищах, що розробляються.

Бітумізація гірських порід, р. битумизация горных пород – штучне заповнення пустот у масиві розплавленим бітумом; застосовується для гідроізоляції споруд.

Блок, р. блок – частина робочого горизонту по довжині, що характеризується завершеним циклом виконання гірничих робіт або ж певного технологічного процесу.

Блок буровий, р. блок буровой – частина екскаваторного блоку, який готується до вибуху шляхом буріння свердловин.

Блок екскаваторний, р. блок экскаваторный – частина фронту гірничих робіт на уступі, що призначена для роботи одного екскаватора.

Блок панелі, р. блок панели – частина панелі по довжині, що призначена для розробки однією виймальною машиною; *друга назва*,

(при розробці панелі екскаватором) – екскаваторний блок.

Блок природного каменя, р. блок природного камня – структурний блок чи його частина, яка призначена для виготовлення архітектурно-будівельних і облицювальних виробів із природного каменя.

«Богатир», р. «Богатырь» – найбільший у світі вугільний розріз; входить до складу виробничого об'єднання «Екібастузвугілля»; розташований на відстані 130 км від м. Павлодара у Казахстані; потужність 50 млн. т вугілля на рік; розроблюється три вугільних пласти сумарною потужністю 100-150 м.

Борт кар'єру, р. борт карьера – бокова поверхня кар'єру, що обмежує його від непорушеного масиву й утворена сукупністю укосів і площадок уступів.

Борт кар'єру неробочий, р. борт карьера нерабочий – борт кар'єру, який утворений сукупністю неробочих уступів; друга назва – сталий борт.

Борт кар'єру робочий, р. борт карьера рабочий – борт кар'єру, що утворений сукупністю робочих уступів.

Борт кар'єру тимчасовий, р. борт карьера временный – тимчасово неробочий, напівстаціонарний борт кар'єру, що знаходиться на даний час у стаціонарному положенні та підлягає подальшому переміщенню.

Брахіантикліналь, р. брахиантиклиналь – коротка антиклінальна складка шарів ГП; в середині її залягають давніші за геологічним віком породи; падіння шарів – від центра; у плані має овальну форму.

Брахісинкліналь, р. брахисинклиналь – коротка синклінальна складка шарів ГП; у середині брахісинкліналі залягають молодші за геологічним віком породи, падіння шарів – до центра; у плані має овальну форму.

Брекчія тертя, р. брекчия трения – скупчення роздрібнених уламків породи, що часто зустрічаються в зонах порушень.

Брівка кар'єру верхня, р. бровка карьера верхняя – лінія перетину борту кар'єру з денною поверхнею.

Брівка кар'єру нижня, р. бровка карьера нижняя – лінія перетину борту кар'єру з його дном.

Брівка уступу верхня (нижня), р. бровка уступа верхняя (нижняя) – лінія перетину укосу уступа з його верхньою (нижньою) площадками.

Будівельних матеріалів мінеральна сировина, р. строительных материалов минеральное сырье – різноманітні гірничі породи, які видобувають з метою виробництва будівельних матеріалів або виробів.

Будівельно-монтажні роботи, р. строительно-монтажные работы – сукупність робіт по спорудженню промислових підприємств і об'єктів, монтажу обладнання; виконуються, як правило, за рахунок капітальних вкладень.

Будівництво кар'єру, р. строительство карьера – сукупність робіт (гірничо-капітальних, транспортних, монтажних та ін.), що включають супутнє видобування корисної копалини і проводяться з метою утворення мінімально можливого фронту гірничих робіт, нормативних розкритих запасів,

робочих площадок на уступах, передбачених проектом транспортних комунікацій тощо.

Будова (структура), р. строение (структура) – орієнтація у просторі елементів, що складають породу.

Бульдозер, р. бульдозер – гусеничний або колісний тягач, що обладнаний леміхом для виконання планування, виймання, переміщення і складування гірничої маси; для зменшення відстані переміщення порід Б використовують у комплексах із скреперами, екскаваторами та стрічковими конвеєрами.

Бункер, р. бункер – споруда для накопичення, тимчасового зберігання та перевантаження гірничої маси.

Бункер-вагон, р. бункер-вагон – рейкова транспортна платформа, дно якої обладнане ланцюговим конвеєром; застосовується для транспортування гірничої маси при проведенні виробок.

Бункерна збиральна машина, р. бункерная сборочная машина – причіпна машина для збирання торфу, попередньо складеного у валки, вантажність 21 м³, робоча швидкість 10,7 км/год.

Бункер-первантажувач, р. бункер-перегружатель – акумулююча ємність для приймання гірничої маси від навантажувального або транспортного засобу і передачі в інші транспортні засоби; має самостійний привід, розвантажувальний пристрій, колісний або гусеничний хід.

Буре вугілля, р. бурый уголь – *див*. вугілля буре.

Бурий залізняк, р. бурый железняк – природне скупчення гідрооксидів заліза; складається з гетиту, лімоніту та інших мінералів.

Бурильний молоток, р. буровой молоток – машина ударної дії (переважно пневматична) з буром, якою бурять шпури і підривні свердловини, руйнують штучні покриття.

Буримість, р. буримость – чисельний показник опору скельної породи бурінню.

Буріння, р. бурение – процес утворення шпуру, свердловини чи гірничої виробки шляхом руйнування ГМ механічним або іншим способом з видаленням продуктів порушення; розрізняють способи руйнування: підривний, обертовий (шарошковий), обертово-ударний, вогневий, плазмовий та електрогідравлічний.

Бурова свердловина, р. буровая скважина – гірнича виробка переважно круглого перерізу (діаметр 59-1000 мм), яка утворюється в результаті буріння.

Буровий дрібняк, р. буровая мелочь – дрібні куски породи, одержувані при бурінні.

Буровий інструмент, р. буровой инструмент – загальна назва робочих органів і пристроїв, що застосовуються при бурінні шпурів або свердловин; до Б відносяться коронки, бурові штанги, перехідники, колонкові труби, кернопідривачі тощо.

Буровий комплект, р. буровой комплект – кількість, місцезнаходження, глибина та кут нахилу свердловин і шпурів у вибої гірничої виробки.

Буровий станок, р. буровой станок – машина для буріння підривних і гірничотехнологічних свердловин різного призначення (зокрема геологорозвідувальних), а також шпурів при відкритих та підземних розробках КК.

Буроклиновий спосіб видобування каменя, р. буроклиновой способ добычи камня – спосіб відділення від масиву блоків ГМ шляхом попереднього оббурювання уступу шпурами і подальшого відколювання клинами.

Буропідривні роботи, р. буровзрывные работы – виробничий (технологічний) процес підготовки скельних гірських порід до виймання; сукупність процесів і операцій буріння у масиві шпурів чи свердловин, їх заряджання та відокремлення вибухом гірничої маси з її одночасним дробленням і переміщенням.

Бурошнековий спосіб виймання вугілля, р. бурошнековый способ выемки угля – послідовне буріння свердловин, діаметр яких трохи менший від потужності пласта; між свердловинами лишаються технологічні цілики завширшки 0,2 м; виймання проводиться двошпиндельною установкою БУГ-3, що складається з бурошнекової машини, шнекового секційного постава, бурових коронок, які руйнують вугілля, пристрою нарощування та складання секцій, засобів пиловловлювання.

Бурсит, р. бурсит – запалювальне захворювання слизових сумок навколо суглобів; супроводжується підвищеним утворенням і накопиченням у їхніх порожнинах випоту; спричиняється травмами, гострими чи хронічними інфекціями, діатезом; часто бурсити пов'язані з професією гірника.

Бусоль, р. буссоль – геодезичний прилад для вимірювання на місцевості кутів; застосовують при будівництві гідротехнічних споруд, у шахтах тощо.

Бухгалтерська звітність гірничого підприємства, р. бухгалтерская отчетность горного предприятия – сукупність показників фінансово-господарської діяльності підприємств (організацій, установ) за відповідний звітний період, зведений у систему документів (форм); відображає наявність і стан основних та оборотних коштів, виконання планів випуску й реалізації продукції, собівартість, прибуток, фінансовий стан, забезпечення використання трудових і матеріальних ресурсів та інші показники.

В

Вагон, р. вагон – транспортний засіб, яким перевозять пасажирів або вантажі рейковими коліями; є вагони пасажирські і вантажні (думпкари, піввагони, платформи, цистерни тощо), для широкої й вузької колій, несамохідні й самохідні; застосовується в шахтах, на кар'єрах.

Вагонетка, р. вагонетка – невеликий вагон, яким перевозять по вузькоколійних дорогах на невелику відстань вантажі, а іноді й людей; застосовується на кар'єрах, заводах, шахтах.

Вагоноперекидач, р. вагоноопрокидыватель – пристрій, яким розвантажують вагони з насипним вантажем, перекидаючи або нахиляючи їх; застосовують на заводах і шахтах, у портах.

Вадозні води, р. вадозные воды – підземні води, що містяться у порах, тріщинах і порожнинах верхніх шарів земної кори.

Валова (промислова) цінність, р. валовая (промышленная) ценность – сукупність цінностей усіх можливих компонентів, які вилучають із мінеральної сировини при розробці гірського масиву.

Валове виймання, р. валовая выемка – виймання КК із масиву або розвалу після підривних робіт без розподілення на різновиди по сорта.

Вантажопотік, р. грузопоток – потік вантажів певної якості, що характеризується порівняно стійким напрямком і об'ємом перевезень за одиницю часу (зміну або добу); розподіляється за напрямками, видами транспортних комунікацій і засобами транспорту, типом гірничої маси.

Вентиляція, р. вентиляция – регульований обмін повітря у приміщеннях, спорудах тощо; є вентиляція витяжна і припливна, природна і штучна, місцева й загально обмінна; для штучної вентиляції застосовують вентилятори, ежектори тощо.

Верхнє навантаження, р. верхняя погрузка – спосіб навантаження породи, при якому транспортувальна машина знаходиться вище площини розташування навантажувальної.

Верховодка, р. верховодка – підземні води, що залягають біля поверхні (вище горизонту ґрунтових вод), схильні до різких коливань, легко забруднюються.

Вибій, р. забой – місце (зона), де розробляють КК та породи розкриву.

Вибій простий, р. забой простой – вибій, у межах якого корисні копалини або пусті породи мають практично однакові якості.

Вибій складний (різнорідний), р. забой сложный – вибій, що містить прошарки КК та пустої породи або різних сортів КК.

Вибій торцевий, р. забой торцевой – торцева поверхня уступу чи розвалу порід, яка є безпосереднім об'єктом виймання.

Вибій фронтальний, р. забой фронтальный – поздовжній укіс уступу чи розвалу порід, який є безпосереднім об'єктом виймання.

Вибух масовий, р. взрыв массовый – *див*. масовий вибух.

Вибух спрямований, р. взрыв направленный – метод підривання на викид, що забезпечує переміщення розпушеної маси у заданому напрямку.

Вибухова речовина (ВР), р. взрывчатое вещество (ВВ) – хімічна сполука чи суміш речовин, які здатні до надзвичайно швидкого саморозповсюджувального перетворення з виділенням тепла й утворення великих об'ємів газів.

Вибухова речовина водовмісна, р. взрывчатое вещество водосодержащее – ВР на основі аміачної селітри, що містить також її водний розчин.

Вибухова речовина водостійка, р. ВВ водоустойчивое – ВР, що зберігає вибухові якості у водному середовищі.

Вибухова речовина гранульована, р. ВВ гранулированное – ВР, маса якої складена частинками округлої форми – гранулами.

Вибухова речовина патронована, р. ВВ патронированное – визначена кількість ВР, що міститься в паперовій чи пластмасовій оболонці.

Вибухова речовина порошкоподібна, р. ВВ порошкообразное – ВР у вигляді порошку, застосовується в розсипному або патронованому виді.

Вибухові матеріали (ВМ), р. взрывчатые материалы – поняття, що поєднує вибухові речовини (ВР) і способи їх ініціювання (СІ).

Вибуховість гірської породи, р. взрываемость горной породы – опірність гірської породи руйнуванню силам вибуху; оцінюється еталонними питомими витратами.

Вибухорозділення, р. взрыворазделение – розділення гірничої маси під час вибуху шляхом її спрямованого переміщення до заданих ділянок розвалу.

Виверженні гірські породи, р. изверженные горные породы – породи, що утворилися внаслідок охолодження і кристалізації магми.

Вивітрювання, р. выветривание – процес руйнування і змін ГП в умовах земної поверхні або недалеко від неї під впливом екзогенних факторів – механічної і хімічної дії компонентів атмосфери, води та живих організмів.

Видобування (добування) корисних копалин, р. добыча полезных ископаемых – дія, власне процес добування КК з надр в результаті їх розробки.

Виїмка, р. выемка – порожнина у гірничому масиві, що утворена механічним або буропідривним способами.

Виймальний шар, р. выемочный слой – горизонтальний чи нахилений шар масиву ГП у межах кар'єрного поля, що призначений до самостійної розробки.

Виймально-навантажувальні машини, р. выемочно-погрузочные машины – здатність устаткування (зазвичай одно- і багатоковшові екскаватори) здійснювати операції з виймання і навантажування порід у транспортні засоби.

Виймально-навантажувальні роботи, р. выемочно-погрузочные работы – виробничий (технологічний) процес відкритих гірничих робіт; сукупність процесів і операцій виймання з масиву (розвалу, розпушеного шару) гірничої маси та її навантаження у транспортні засоби.

Виймально-транспортні машини, р. выемочно-транспортные машины – здатність устаткування (зазвичай бульдозери і скрепери) здійснювати операції з виймання і транспортування порід.

Виймання, р. выемка – виробничий процес відділення частини гірничої породи від масиву чи його розвалу після підривання робочим органом виймальної машини, зазвичай екскаватором.

Виймання пошарове (шарове), р. выемка послойная (слоевая) – розробка товщі гірничих порід з послідовним їх вийманням шарами.

Виймання роздільне (селективне), р. выемка раздельная (селективная) – спосіб виймання, при якому КК і породні прошарки чи різні сорти корисної копалини видаляються окремо по блоках, західках, вибоях (просте роздільне виймання) або в одному вибої (складне роздільне виймання).

Виймання суцільне (валове), р. выемка сплошная (валовая) – виймання гірничої маси без розподілу в процесі виймально-навантажувальних робіт КК та порід

розкриву або ж різних сортів корисної копалини, що залягають сумісно.

Викид породи, р. выброс породы – раптове вибухоподібне вивільнення енергії при руйнуванні високоміцних крихких скельних порід.

Виклинювання, р. выклинивание – поступове або різке зменшення потужності пласта чи покладу за простяганням або навхрест нього до повного його зникнення.

Вилуговування гірських порід, р. выщелачивание горных пород – природний процес розчинення та вимивання водами деяких компонентів ГП, що зумовлює розвиток карсту й суфозії.

Випилювання каменя, р. выпиливание камня – відокремлення каменя від гірничого масиву каменерізальними машинами.

Виположування укосу, р. выполаживание откоса – гірничі роботи по зменшенню кута укосу уступу чи борту кар'єру.

Випробування, р. опробование – сукупність операцій по відбору й обробці проб КК для визначення її складу й якості.

Виробка гірнича відкрита, р. выработка горная открытая – *див.* відкрита гірнича виробка.

Виробка дренажна, р. выработка дренажная – відкрита чи підземна гірнича виробка, що призначена для перехоплення та відведення поверхневих або підземних вод за межі кар'єру.

Вироблений простір, р. выработанное пространство – простір, утворений внаслідок виймання вміщуючих порід і КК в межах кар'єру.

Виробне каміння, р. поделочные камни – мінерали та гірські породи з цінними властивостями (гарне забарвлення або структурний рисунок, в'язкість тощо), в результаті чого їх використовують для виготовлення художніх і декоративних виробів.

Виробнича потужність, р. производственная мощность – розрахунковий, максимально доцільний річний (добовий) випуск продукції або обсяг переробки сировини в номенклатурі й асортименті, що передбачається на плановий період при повному використанні виробничого обладнання і площ з урахуванням застосування передової технології, організації виробництва та праці.

Виробничий процес, р. производственный процесс – *див.* технологічний процес.

Висота розвантаження екскаватора, р. высота разгрузки экскаватора – вертикальна відстань від рівня установлення Е до нижньої крайки відкритого днища ковша.

Висота уступу, р. высота уступа – вертикальна відстань між верхніми та нижніми площадками уступу.

Висота черпання екскаватора, р. высота черпания экскаватора – вертикальна відстань між рівнем установлення Е до ріжучої крайки ковша при черпанні.

Висотна відмітка, р. высотная отметка – числове значення відстані по вертикалі від прийнятої початкової горизонтальної поверхні (умовного горизонту, рівня моря) до даної точки.

Висячий бік, р. висячий бок – гірська порода, що прилягає до пласта (покладу, тектонічного порушення) з боку його покрівлі.

Витрати ВР питомі еталонні, р. расход ВВ удельный эталонный – питомі витрати еталонної ВР (амоніт 6ЖВ) при еталонних умовах і наслідках підривання (1 м³ монолітної породи при шести вільних поверхнях, розміщення заряду в центрі куба і ступеня дроблення, що дорівнює двом); є кількісною характеристикою ГП, що підривається.

Витрати ВР питомі проектні, р. расход ВВ удельный проектный – кількість ВР на одиницю об'єму (маси) породи, яка встановлена проектом підривання.

Витрати ВР питомі фактичні, р. расход ВВ удельный фактический – кількість ВР, яка витрачена на одиницю об'єму (маси) підірваної вибухом породи.

Вихід гірничої маси з 1м свердловини, р. выход горной массы с 1м скважины – кількість підірваної вибухом породи, що припадає на одиницю сумарної довжини підривних свердловин (м³/м).

Вихід негабариту, р. выход негабарита – відношення сумарного об'єму негабаритних кусків до загального об'єму підірваної гірничої маси, зазвичай в %.

Вібраційна хвороба, р. вибрационная болезнь – професійне захворювання, що спричиняється тривалою дією вібрації на організм людини.

Вібрація, р. вибрация – механічне коливання пружних тіл; корисна вібрація збуджується вібраторами й використовується у техніці (наприклад, при вібраційному транспортуванні), медицині тощо; шкідлива вібрація (наприклад, під час дії двигунів) може призвести до порушення режиму роботи машин, згубно впливає на здоров'я людини.

Відбійний молоток, р. отбойный молоток – ручний інструмент ударної дії (переважно пневматичний), яким відбивають від масиву неміцну ГМ, розпушують тверді й мерзлі ґрунти тощо.

Відвал, р. отвал – гірничо-технічна споруда, яка призначена для тимчасового або постійного розміщення порід розкриву, некондиційної мінеральної сировини.

Відвал багатоярусний, р. отвал многоярусный – відвал, на якому відсипання і планування породи ведуться двома чи більшою кількістю ярусів.

Відвал бульдозерний, р. отвал бульдозерный – відвал, на якому планування (рівняння) породи та її переміщення під укіс здійснюється бульдозером.

Відвал внутрішній, р. отвал внутренний – відвал, розташований у виробленому просторі кар'єру.

Відвал екскаваторний, р. отвал экскаваторный – відвал, на якому складування і планування порід виконується одноковшовим екскаватором; доставка породи звичайно здійснюється автомобільним або залізничним транспортом.

Відвал зовнішній, р. отвал внешний – відвал, розташований за контурами кар'єру.

Відвал одноярусний, р. отвал одноярусный – відвал, на якому відсипання породи ведеться одним ярусом.

Відвал постійний, р. отвал постоянный – відвал, який не намічено переміщувати в процесі гірничих робіт за встановлену площу.

Відвал початковий, р. отвал первоначальный – відвал, який призначений для утворення початкового мінімально необхідного фронту відвальних робіт.

Відвал тимчасовий, р. отвал временный – відвал, розташований у межах кар'єрного поля і намічений до подальшого переміщення в процесі посування гірничих робіт.

Відвалоутворення (відвальні роботи), р. отвалообразование (отвальные работы) – роботи, пов'язані з переміщенням і укладанням у відвал порід розкриву при відкритій розробці родовищ КК.

Відвалоутворення внутрішнє, р. отвалообразование внутреннее – процес розміщення порід розкриву, некондиційної мінеральної сировини у виробленому просторі кар'єру, у т.ч. тимчасове розміщення на запасах мінеральної сировини.

Відвалоутворення периферійне, р. отвалообразование периферийное – спосіб формування відвалу, при якому порода розвантажується із транспортних засобів під укіс ярусу, що має проектну висоту.

Відвалоутворення площадне, р. отвалообразование площадное – спосіб формування відвалу, при якому автосамоскиди або скрепери розвантажують породу по всій його площі з подальшим плануванням бульдозерами та систематичним нарощуванням висоти.

Відвалоутворювач, р. отвалообразователь – машина для укладання порід розкриву (або КК) у відвал.

Відвалоутворювач консольний, р. отвалообразователь консольный – машина безперервної дії, яка призначена для складування порід розкриву у відвали: складається з ходової частини, поворотної платформи, приймальної та відвальної консолей, що обладнані стрічковими конвеєрами.

Відвальна дільниця, р. отвальный участок – адміністративний підрозділ в організаційній структурі кар'єру, який займається прийманням порід розкриву та їх розміщенням у відвали.

Відвальний відвід, р. отвальный отвод – частина земельного відводу гірничого підприємства, що призначена для розташування відвалів.

Відвальний екскаватор багатоковшовий, р. отвальный экскаватор многоковшовий – *див.* абзетцер.

Відкатка, р. откатка – транспортування гірничої маси та інших вантажів засобами колісного транспорту в межах гірничого підприємства.

Відкрита гірнича виробка, р. открытая горная выработка – виробка, що пройдена із земної поверхні і має незамкнений контур поперечного перерізу.

Відкрита гірнича технологія, р. открытая горная технология – наукова дисципліна про відкритий спосіб розробки родовищ КК, яка входить до системи гірничих наук.

Відкрита розробка родовищ корисних копалин, р. открытая разработка месторождений полезных ископаемых – видобування КК безпосередньо із земної поверхні.

Відкриті гірничі роботи, р. открытые горные работы – комплекс робіт, що здійснюються з

метою видобутку різних ГП, зокрема корисних копалин, безпосередньо із земної поверхні.

Відновлювальні роботи, р. восстановительные работы – будівельно-монтажні роботи капітального характеру, пов'язані з відтворенням придатності основних фондів, які були порушені внаслідок різних стихійних лих, аварій тощо.

Відсипання верхнє, р. отсыпание верхнее – складування порід розкриву або некондиційних КК у відвал вище рівня розташування відвальної машини чи обладнання.

Відсипання нижнє, р. отсыпание нижнее – складування порід розкриву або некондиційних КК у відвал нижче рівня розташування відвальної машини чи обладнання.

Відслонення, р. обнажение – вихід корінних порід на денну поверхню.

Відстійники, р. отстойники – штучні резервуари або водойми для виділення з шахтних, кар'єрних і виробничих вод завислих домішок породи, осадження їх при невеликій швидкості потоку, а також для очищення стічних вод за допомогою реагентів.

Відтворення природних ресурсів, р. восстановление природных ресурсов – відновлення ресурсів природи внаслідок інтенсивного кругообігу речовини, що відбувається без втручання людини або за її участю.

Відходи, р. отходы – будь-які речовини, матеріали і предмети, що утворюються у процесі людської діяльності і не мають подальшого використання за місцем утворення чи виявлення та які їх власник має позбутися шляхом утилізації чи видалення.

Відходи гірничого виробництва, р. отходы горного производства – невикористані продукти видобутку і переробки мінеральної сировини, що виділяються поряд з видобутою КК у процесах розробки родовищ, збагачення і хіміко-металургійної переробки.

Відходи збагачення, р. отходы обогащения – *див*. хвости.

Відшаровування породи, р. отслаивание породы – відділення та відвалювання відносно великих пласких кусків породи від поверхонь виробок миттєво або через деякий час після їх проведення.

Вік геологічний, р. возраст геологический – час, що пройшов від будь-якої геологічної події; розрізняють абсолютний і відносний; абсолютний – виражається в абсолютних одиницях часу (мільйони років); встановлюється радіометричними методами; відносний – час тих чи інших геологічних подій в історії Землі по відношенню до інших геологічних подій.

Вітрен, р. витрен – одна з основних, найменш зольних, складових частин вугілля викопного, що утворюється при розкладанні рослин у водному середовищі без доступу кисню.

Вмісна порода, р. вмещающая порода – *див*. порода, що вміщує шари корисної копалини.

Вміст корисного компонента, р. содержание полезного компонента – відносна кількість корисного компонента в руді або гірничій масі, що виражається у відсотках.

Вміст потоковий середній, р. содержание текущее среднее – середня величина вмісту корисного компонента у видобутій руді у межах розрахункового етапу.

Вміст шкідливих домішок максимально допустимий, р. содержание вредных примесей максимально допустимое – найбільша відносна кількість домішок, при якому КК визнається кондиційною.

Внутрішній відвал, р. отвал внутренний – *див*. відвал внутрішній.

Внутрішньокар'єрний транспорт, р. внутрикарьерный транспорт – забезпечує переміщення гірничої маси від вибоїв на поверхню до приймальних складів (корисних копалин) і відвалів (породи розкриву) у межах гірничого підприємства.

Вогнегасник, р. огнетушитель – апарат для гасіння пожежі; у найпоширеніших хімічних пінних вогнегасників використовується реакція між водними розчинами лугу і сірчаної кислоти з утворенням піни, призначеної для гасіння.

Вогнезахисні матеріали, р. огнезащитные материалы – матеріали (конструкції), горючість яких зменшено шляхом нанесення вогнезахисних покриттів або введенням антипіренів.

Водно-шламове господарство, р. водно-шламовое хозяйство – сукупність машин, апаратів, споруд та транспортних і допоміжних засобів для уловлювання, згущення і зневоднювання шламів та освітлення оборотної води.

Водовіддача гірських порід, р. водоотдача горных пород – здатність насичених водою ГП віддавати воду шляхом вільного стікання під дією сили тяжіння чи в результаті відкачування.

Водовідлив кар'єрний, р. водоотлив карьерный – допоміжний процес видалення води з кар'єру на денну поверхню; також – сукупність споруд і механізмів для здійснення процесу водовідливу.

Водозбірник, р. водосборник – гірнича виробка для збирання води.

Водоносний пласт, р. водоносный пласт – пласт породи, що містить воду і є частиною водоносного горизонту.

Водоносність гірських порід, р. водоносность горных пород – властивість порід вміщувати в порах і порожнинах воду, що може вільно рухатися в них; зумовлена водопроникністю порід.

Водотривкі породи, р. водоупорные породы – породи, що практично не пропускають через себе воду з поверхні або прилеглих водоносних порід при природних напірних градієнтах.

Воронка, р. воронка – виїмка (конічної форми), утворена вибухом заряду вибухової речовини.

Вруб, р. вруб – порожнина, утворена першим (із серії) вибухом заряду, щоб посилити вибухову дію наступних зарядів; схеми врубів застосовують при проведенні підземних гірничих виробок і на кар'єрах.

Врубова машина, р. врубовая машина – механізм, за допомогою якого в товщі КК створюють вруб; найпоширеніші врубові машини з баром, що переміщуються вздовж вибою переважно за допомогою каната, який намотується на барабан подавальної частини.

Вторинне дроблення, р. вторичное дробление – руйнування кусків породи, що утворилися при підриванні, розмір яких перевищує визначену величину для подальшого переміщення (поперечний розмір ковша екскаватора, приймального отвору дробарки, об'єму кузова залізничного вагона тощо).

Вторинний або наведений напружений стан, р. вторичное или наведенное напряженное состояние – напружений стан у скельній породі навколо гірничих виробок після їх проведення.

Втрати експлуатаційні, р. потери эксплуатационные – частина балансових запасів КК, що губиться у контурі кар'єру в циліках, затоплених або завалених гірничих виробках, зсувах чи при сортуванні, транспортуванні тощо.

Втрати корисних копалин, р. потери полезных ископаемых – частина балансових запасів твердих корисних копалин, яка неминуче втрачається при розробці родовищ і переробці КК.

Втрати у відходах (хвостах) збагачення, р. потери в отходах (хвостах) обогащения – частина балансових запасів, яка не вилучається із видобутої КК у процесі її переробки.

Вугілля, р. уголь – тверда горюча копалина органічного походження.

Вугілля буре, р. уголь бурый – тверда горюча корисна копалина, нижчий член вуглефікаційного ряду вугілля викопного, гіпотетично-перехідна форма від торфу до вугілля кам'яного.

Вугільна промисловість, р. угольная промышленность – галузь паливної промисловості, що здійснює розвідування й видобування кам'яного та бурого вугілля.

Вугільної промисловості інститут науково-дослідний, проектно-конструкторський і проектний (УкрНДІпроект), р. угольной промышленности институт научно-исследовательский, проектно-конструкторский и проектный (укрниипроект) – заснований 1959 року в Києві; основні напрями діяльності: проектування шахт, удосконалення і створення нової техніки й технології розробки вугільних родовищ відкритим способом; розробка схем і засобів механізації й автоматизації технологічних комплексів поверхонь шахт, розрізів та збагачувальних фабрик.

Вуглехімічний інститут український науково-дослідний, р. углехимический институт украинский научно-исследовательский – заснований 1930 року в Харкові; основні напрями діяльності: дослідження в галузі термічної переробки вугілля, уловлювання й переробка продуктів коксування.

Вуглехімія, р. углехимия – галузь хімії, що вивчає походження, склад, будову, властивості твердих горючих копалин, а також процеси і методи їх переробки.

Вулканічне скло, р. вулканическое стекло – склувата силікатна вулканічна ГП, що утворилася внаслідок швидкого

застигання лави; пористе вулканічне скло називають пемзою.

Вулканічний туф, р. вулканический туф – зцементована гірська порода, що складається з твердих продуктів вулканічних виверженъ та уламків різних гірських порід.

Вулканічні гірські породи, р. вулканические горные породы – гірські породи, що утворилися внаслідок виверженъ вулканів; залежно від характеру виверженъ розрізняють вулканічні ГП ефузивні, які утворюються в результаті виливання й охолодження лави, та вулканогенно-уламкові (продукти вибухових виверженъ).

Вулканошари, р. вулканослои – вулканічні ГП, що являють собою суміш брил та уламків лавового і шлакового матеріалу.

В'яжучі речовини, р. вяжущие средства – речовини, що під дією внутрішніх фізико-хімічних процесів переходять з рідкого або тістоподібного стану у каменевидний, зв'язуючи змішані з ними заповнювачі або з'єднуючи каміння.

Г

Габарит, габарити, р. габарит, габариты – граничні зовнішні контури предметів (машин, транспортних засобів, споруд, кусків породи тощо).

Габарит наближення споруд, р. габарит приближения строений – граничний поперечний контур, що вміщує залізничну колію, усередину якого не повинні заходити ніякі частини будівель, споруд і стаціонарних пристроїв.

Габарит рухомого складу, р. габарит подвижного состава – граничні поперечні контури, за межі якого не повинна виходити жодна з деталей рухомого складу.

Гази природні горючі, р. газы природные горючие – суміш газів земної кори, які здатні горіти; складається з метану (близько 90%), етану, пропану, бутану, пари легких рідких вуглеводів та різних домішок.

Газовий аналіз, р. газовый анализ – аналіз суміші газів для визначення їх кількісного й якісного складу; методи газового аналізу ґрунтуються на хімічних, фізико-хімічних і фізичних властивостях компонентів газової суміші, особливо на різних температурах конденсації й кипіння.

Газодинамічні явища, р. газодинамические явления – руйнування масиву порід під впливом гірничого тиску, що супроводжується короткочасним виділенням газу (метану та ін.); найбільш інтенсивним проявом є раптовий викид вугілля.

Галька, р. галька – уламки породи крупністю 10…100 мм, обкатані водою рік або морів.

Гальмівний шлях, р. тормозной путь – відстань від місця початку гальмування, яка необхідна при даній швидкості руху для повної зупинки транспортного засобу.

Гематит, р. гематит – мінерал класу оксидів та гідроксидів заліза.

Генератор, р. генератор – пристрій, апарат, машина, що виробляє якийсь продукт (наприклад, газогенератор), електроенергію (гідрогенератор, турбогенератор), створює електричні, електромагнітні, світлові або звукові сигнали – коливання, імпульси.

Гео…, р. гео… – частина складних слів, що відповідає поняттям «земля», «земна куля» (наприклад, географія, геофізика).

Геодезична сітка (мережа), р. геодезическая сетка – сукупність опорних геодезичних пунктів на земній поверхні, у яких в єдиній системі визначені координати й висоти; пункти закріплюються на місцевості за допомогою геодезичних знаків.

Геодезичний пункт, р. геодезический пункт – точка земної поверхні, положення якої визначено щодо певної вихідної позначки геодинамічними вимірюваннями; на геодезичному пункті встановлюють геодезичні знаки.

Геодезичні знаки, р. геодезические знаки – підземні й наземні споруди, що закріплюють на місцевості пункти геодезичної сітки.

Геодезія, р. геодезия – наука про визначення форми, розмірів і гравітаційного поля Землі та вимірювання на її поверхні; виділяють вищу геодезію (вивчає фігуру, розміри і гравітаційне поле Землі, а також теорію й методи побудови опорної геодезичної сітки), топографію та прикладну геодезію (використання методів і техніки геодезії для розв'язання спеціальних вимірювальних завдань у різних галузях народного господарства).

Геодинаміка, р. геодинамика – розділ геотехніки, що вивчає динаміку геосфер і Землі в цілому, досліджує фізичні умови тектонічних рухів, деформацій мас гірських порід і земної поверхні, а також зовнішні сили, що діють на динаміку планети.

Геоїд, р. геоид – Земля та фігура, якою характеризують форму Землі; поверхня геоїда збігається з вільною, не збудженою поверхнею води в Світовому океані; уявно продовжена під материками так, що вона скрізь перпендикулярна до напрямку сили тяжіння.

Геологічна зйомка, р. геологическая съемка – комплекс польових і камеральних робіт з вивчення геологічної будови певної ділянки земної поверхні для складання її геологічної карти та виявлення мінерально-сировинних ресурсів.

Геологічний розріз, р. геологический разрез – графічне зображення вертикального профілю геологічної будови певної місцевості, на якому показано вік, склад і потужність гірських порід.

Геологічні запаси, р. геологические запасы – запаси КК, оцінені за їх станом в надрах, без урахування втрат і збіднювання мінеральної сировини.

Геометричний аналіз кар'єрного поля, р. геометрический анализ карьерного поля – встановлення основних геометричних параметрів кар'єру в динаміці шляхом графічних побудов і аналітичних розрахунків; застосовується при дослідженні режиму гірничих робіт.

Геомеханіка, р. геомеханика – наука про механічний стан земної кори та процеси, що відбуваються в ній внаслідок термічних, механічних або інших природних явищ.

Геоморфологія, р. геоморфология – наука про рельєф Землі, його походження, історію розвитку та географічне поширення його форм: поділяється на загальну (розглядає найбільш широкі питання будови та розвитку рельєфу), галузеву (вивчає рельєф за деякими

показниками) та регіональну (досліджує рельєф окремих ділянок земної поверхні).

Геосинкліналь, р. геосинклиналь – лінійно витягнута ділянка земної кори, в межах якої інтенсивно проявляються вертикальні й горизонтальні рухи, магматизм і сейсмічність.

Геосфери (оболонки Землі), р. геосферы (оболочки Земли) – концентричні оболонки, з яких складається Земля; виділяють зовнішні оболонки – атмосферу й гідросферу, та внутрішні: земну кору, мантію й ядро Землі.

Геотектоніка, р. геотектоника – галузь геології, що вивчає будову, рухи і розвиток Землі.

Геотехнічної механіки інститут НАН України, р. геотехнической механики институт НАН Украины – заснований 1967 року в Дніпропетровську; основні напрями діяльності: вивчення процесів, що відбуваються у гірничому масиві на великій глибині, пошуки методів і способів керування ними, створення комплексів машин для видобування і збагачення корисних копалин.

Геотехнологія, р. геотехнология – технологія безшахтного добування корисних копалин через бурові свердловини без участі людей; геотехнологічними процесами є бактеріальне вилуговування багатокомпонентних сполук з вилученням потрібних хімічних елементів, підземна газифікація вугілля, розплавлення сірки гарячою водою тощо.

Геофізика, р. геофизика – наука про фізичні властивості Землі та фізичні процеси, що відбуваються в її оболонках (геосферах); складається з фізики Землі, що об'єднує гравіметрію, земний магнетизм, геоелектрику, сейсмологію, геотермію та радіометрію, фізику водойм і атмосфери.

Геофон, р. геофон – приймач звукових хвиль, що поширюються у верхніх шарах земної кори; принцип дії найдосконаліших геофонів полягає у перетворенні коливань ґрунту (від проходження звукової хвилі) на коливання електричного струму, які підсилюються та реєструються.

Геохімічні процеси, р. геохимические процессы – природні хімічні процеси, що відбуваються в надрах Землі та на її поверхні, спричиняють міграцію елементів і зміну хімічного складу ГП та мінералів.

Геохімія, р. геохимия – наука, що вивчає поширення, розвиток і процеси міграції хімічних елементів та їх стабільних ізотопів на Землі; досліджує її хімічний склад, зокрема геосфер, порід і мінералів; на хімічній основі пояснює її походження й історію.

Геохімія ландшафтів, р. геохимия ландшафтов – науковий напрям на межі фізичної географії і геохімії: вивчає міграцію хімічних елементів у географічному ландшафті.

Гігієна праці, р. гигиена труда – галузь медицини, що вивчає вплив на організм людини трудових процесів і навколишнього виробничого середовища.

Гігроскопічність, р. гигроскопичность – здатність гірських порід поглинати вологу з повітря.

Гідравлічна машина, р. гидравлическая машина – пристрій,

який перетворює механічну роботу в енергію потоку рідини і навпаки.

Гідравлічна передача, р. гидравлическая передача – механізм, що передає механічну енергію від ведучої ланки до веденої за допомогою рідини; складається в основному з гідравлічного насоса і гідравлічного двигуна.

Гідравлічний екскаватор, р. гидравлический экскаватор – самохідна виймально-навантажувальна машина, в якій всі види робочих органів (основне або змінне обладнання) шарнірно пов'язані з повністю або частково поворотною платформою і переміщуються за допомогою гідроциліндрів.

Гідравлічний напір, р. гидравлический напор – статичний або динамічний тиск у даній точці рідини, виражений висотою стовпа рідини.

Гідравлічний транспорт, р. гидравлический транспорт – обладнання для переміщення твердих сипучих матеріалів потоком води.

Гідравлічний удар, р. гидравлический удар – різка зміна тиску рідини у трубопроводі.

Гідравлічний похил, р. гидравлический уклон – зміна напору на одиницю відстані в даній точці і в даному напрямку.

Гідровідбивання, р. гидроотбойка – руйнування вугільного масиву або породи струменем води, що формується у насадці гідромонітора (у вітчизняній практиці – діаметром 16…32 мм під тиском до 12 МПа).

Гідровідвал, р. гидроотвал – гідротехнічна споруда, що призначена для гідравлічного складування порід і відведення освітленої води.

Гідрогеологічні умови, р. гидрогеологические условия – сукупність і оцінка чинників впливу підземних та поверхневих вод, що містять атмосферні опади, на освоєння родовищ КК; наявність водоносних горизонтів, припливи, можливості використання та відведення підземних і поверхневих вод тощо.

Гідрогеологія, р. гидрогеология – галузь геології, що вивчає підземні води, їх походження, фізичні властивості, хімічний і газовий склад, поширення в земній корі, а також спробу використання їх та методи охорони від вичерпання й забруднення.

Гідрогрохот, р. гидрогрохот – нерухомий грохот з похилою щілинною робочою поверхнею (решетом), на якому під дією струменів води здійснюється переміщення сипкої маси та вилучення з неї частинок дрібніших за ширину щілини між елементами решета (колосниками).

Гідроелеватор, р. гидроэлеватор – насос струминного типу для підйому і переміщення рідин та гідросумішей.

Гідробезпилювання, р. гидрообезпыливание – боротьба з пилом, що базується на застосуванні води.

Гідроліз торфу, р. гидролиз торфа – переробка торфу, при якій відбувається взаємодія його органічних компонентів з водою при температурі 150…170ºС із застосуванням каталізаторів (сірчаної кислоти).

Гідромеханізація, р. гидромеханизация – вид комплексної механізації гірничих робіт, при якому всі або частина робочих процесів виконуються за рахунок енергії потоку води; у гірничій справі застосовується при видобуванні вугілля та м'яких руд.

Гідромеханіка, р. гидромеханика – науковий напрям, що вивчає основи механіки водонасичених ГП стосовно проблем гідрогеології та інженерної геології.

Гідромонітор, р. гидромонитор – обладнання для утворення потужного водяного струменя, за допомогою якого ГМ руйнується і переміщується по робочій площадці.

Гідропідривання негабаритних кусків, р. гидровзрывание негабаритных кусков – підривання шпурів високобризантною ВР, яка залита водою.

Гідропривід, р. гидропривод – сукупність пристроїв, до яких входять гідронасос, гідропередача, система керування і допоміжне обладнання для приведення в дію машин і механізмів за допомогою робочої рідини, що надходить під тиском.

Гідроциклон, р. гидроциклон – апарат, яким розділюють у водному середовищі частинки пульпи з різною масою; апаратами такого типу є класифікатори, сепаратори і згущувачі (в них відокремлюють частину води).

Гірнича виробка, р. горная выработка – споруда у надрах Землі або на її поверхні, що утворена в результаті гірничих робіт і являє собою порожнину в масиві порід.

Гірнича екологія, р. горная экология – розділ гірничої науки, що вивчає закономірності впливу діяльності людини на довкілля в сфері гірничого виробництва.

Гірнича маса, р. горная масса – поняття, що поєднує у собі КК і породи розкриву у процесі виймання, транспортування та відвалування.

Гірнича наука, р. горная наука – наука про умови залягання родовищ КК і фізичні явища, що відбуваються в товщі гірських порід при створенні гірничих виробок; про способи видобування і збагачення КК; про організацію виробництва, яка зумовлює безпечну й економічну розробку родовищ.

Гірнича промисловість, р. горная промышленность – комплекс галузей важкої промисловості з розвідування родовищ КК, видобування їх з надр Землі та збагачення.

Гірнича справа, р. горное дело – галузь науки і техніки, що охоплює сукупність процесів видобування КК з надр або на поверхні землі, а також їх попередньої обробки з метою використання в господарстві.

Гірниче право, р. горное право – сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини, пов'язані з використанням надр Землі для видобування КК та інших цілей, а також з охороною надр, що становлять державну власність.

Гірничий відвід, р. горный отвод – частина надр, що надається підприємству для промислової розробки покладів КК, що в ній містяться.

Гірничий компас, р. горный компас – прилад, яким визначають напрямок (азимути) простягання і падіння, а також кути падіння пласта або тріщин в гірських породах.

Гірничий тиск, р. горное давление – тиск ГП на гірничі виробки або підземні конструкції; спричиняється гравітацією, тектонічними рухами, будівництвом наземних і підземних споруд тощо.

Гірничий цех, р. горный цех – адміністративний підрозділ в організаційній структурі гірничого підприємства, що займається гірничими роботами.

Гірничі машини, р. горные машины – машини, призначені для виконання операцій по відбиванню, навантаженню, транспортуванню гірничої маси, для проведення гірничих виробок, зведення та демонтажу кріплення, закладання виробленого простору тощо.

Гірничі роботи, р. горные работы – комплекс робіт (процесів) з проведення гірничих виробок та виймання пустих порід і добування КК в умовах порушення масиву ГП.

Гірничі роботи відкриті, р. горные работы открытые – *див.* відкриті гірничі роботи.

Гірничі роботи підземні, р. горные работы подземные – *див.* підземні гірничі роботи.

Гірничобудівельні роботи, р. горностроительные работы – гірничо-капітальні роботи, що виконуються в термін будівництва кар'єру до здачі його в експлуатацію.

Гірничогеологічні умови, р. горногеологические условия – сукупність і оцінка геологічних чинників, що впливають на освоєння родовища КК і вміщують інженерно-геологічну та гідрогеологічну обставини, механіку ГП тощо.

Гірничоексплуатаційні роботи, р. горноэксплуатационные работы – сукупність гірничих робіт, що ведуться після здачі кар'єру в експлуатацію, витрати на які повністю відносяться на собівартість видобутку КК.

Гірничо-капітальні роботи, р. горно-капитальные работы – сукупність робіт по проведенню капітальних, розрізних траншей і котлованів, що дозволяють виконувати виймальні роботи по породах розкриву і КК в кар'єрі відповідно до проекту.

Гірничопідготовчі роботи, р. горноподготовительные работы – сукупність робіт по проведенню гірничих виробок розкриття і підготовчих з метою утворення транспортного доступу до вибоїв та початкового фронту гірничих робіт.

Гірничорудна підгалузь України, р. горнорудная подотрасль Украины – забезпечує чорну металургію вихідною сировиною, і насамперед, залізною рудою.

Гірничорятувальна справа, р. горноспасательная служба – служба гірничої справи, пов'язана з науковими основами, організацією й технікою запобігання та ліквідації аварій у шахтах, рудниках і кар'єрах.

Гірничотехнічна рекультивація, р. горнотехническая рекультивация – комплекс гірничотехнічних робіт по відновленню природного ландшафту, зміненого внаслідок відкритої розробки родовищ КК.

Гірничотехнічні фактори, р. горнотехнические факторы – фактори, що зумовлюють вибір устаткування і технології при веденні гірничих робіт.

Гірський віск, р. горный воск – мінерал типу органічних сполук, одна

із складових частин торф'яних та буровугільних бітумів.

Гірський кришталь, р. горный хрусталь – мінерал класу силікатів, прозорий безбарвний різновид кварцу.

Гірські породи, р. горные породы – природні агрегати мінералів більш-менш постійного мінерального складу, що утворюють самостійні геологічні тіла у земній корі; за походженням розподіляються на магматичні (виверженні), метаморфічні та осадові гірські породи.

Гладке підривання, р. гладкое взрывание – метод точного підривання по даному периметру гірничої виробки, коли прилегла порода залишається повністю непорушеною.

Глибина кар'єру, р. глубина карьера – відстань по вертикалі між денною поверхнею і дном кар'єру на зазначений термін гірничих робіт або відстань від верхнього контуру кар'єру до нижнього.

Глибина кар'єру кінцева (гранична), р. глубина карьера конечная (граничная) – відстань по вертикалі між денною поверхнею і дном кар'єру на термін закінчення гірничих робіт.

Глибина розробки родовища, р. глубина разработки месторождения – відстань по вертикалі між рівнем земної поверхні та робочим горизонтом кар'єру.

Глибина свердловини, р. глубина скважины – відстань між устям свердловини та її дном, що вимірюється по вертикалі.

Глибина черпання (копання), р. глубина черпания (копания) – найбільша вертикальна відстань від горизонту встановлення екскаватора до різальної крайки його ківша при нижньому черпанні (копанні).

Глибина черпання екскаватора, р. глубина черпания экскаватора – здатність екскаватора виймати породу нижче рівня стояння; для драглайнів і зворотних механічних лопат основний показник визначення висоти уступу.

Глибокий кар'єр, р. глубокий карьер – кар'єр глибиною понад 200 м, який розроблює нахилені та крутоспадні родовища.

Глинистий сланець, р. глинистый сланец – метаморфічна щільна сланцювата порода, глинисті мінерали якої перейшли у слюди, хлорити.

Глинисті породи, р. глинистые породы – тонкоуламкові осадові гірські породи різного хіміко-мінералогічного складу, що зустрічаються у природі в пухкому, пастоподібному та ущільненому стані.

Гніздо, р. гнездо – відносно невелике (до 1 м) локальне скупчення корисної копалини.

Голкофільтр, р. иглофильтр – колона труб із нижньою фільтрувальною ланкою, яка перфорована численними отворами і призначена для тимчасового місцевого зниження рівня підземних вод шляхом утворення вакууму в свердловині.

Голкофільтрувальне устаткування, р. иглофильтровая установка – устаткування для зневоднення піскових і піскувато-глинистих порід, що дозволяє знизити рівень води на 7…8 м; складається із голкофільтра, насосного агрегату і колектора.

Головка бура, р. головка бура – різальний край бурового інструменту.

Головні напруги, р. главные напряжения – нормальні до однієї з трьох взаємно перпендикулярних площадок, на яких дотичні напруги дорівнюють нулю.

Горизонт гірничий, р. горизонт горный – сукупність гірничих виробок, розташованих на одному рівні.

Горизонт кар'єру, р. горизонт карьера – сукупність горизонтальних поверхонь в межах кар'єру (площадок уступів), що характеризується однією і тією ж висотною позначкою.

Горизонт концентраційний, р. горизонт концентрационный – горизонт кар'єру, на якому об'єднуються вантажопотоки з декількох уступів; призначений для перерозподілу або перевантаження гірничої маси.

Горючі корисні копалини, р. горючие полезные ископаемые – природні органічні сполуки, що мають здатність горіти; використовуються в народному господарстві як джерело теплової енергії; поширені у природі в твердому (кам'яне та буре вугілля, торф, горючі сланці), рідкому (нафта) й газоподібному (гази природні горючі) стані.

Грабен, р. грабен – тектонічна форма залягання ГП; являє собою переважно видовжену ділянку земної кори, що опустилася по лініях скидів нижче від навколишніх ділянок.

Гравій, р. гравий – пухка осадочна ГП, що складається з незцементованих округлих уламків гірських порід (іноді мінералів) розміром 1…10 мм.

Гравітаційне збагачення, р. гравитационное обогащение – збагачення КК, що ґрунтується на використанні гравітаційного поля, в якому мінерали відокремлюються від пустої породи внаслідок різниці їх густини і розміру частинок.

Гравітаційне транспортування, р. гравитационное транспортирование – переміщення вантажів під дією власної ваги; для гравітаційного транспортування використовують похилі рольганги, гірничі виробки (скати), східчасті (каскадні) і гвинтові спуски тощо.

Гравітаційні процеси, р. гравитационные процессы – процеси зміни поверхні Землі під дією сили тяжіння.

Грамонали, р. граммоналы – гранульована ВР, до складу якої входить аміачна селітра, алюмінієвий порошок та тротил.

Грамоніти, р. граммониты – групи ВР, що являють собою механічну суміш аміачної селітри та гранульованого або лускатого тротилу; застосовуються для підривання гірських порід на відкритих та підземних гірничих роботах.

Гранати, р. гранаты – група мінералів, ортосилікату; містить 15 ізоструктурних мінералів, які за хімічним складом поділяються на п'ять груп.

Гранична глибина відкритих гірничих робіт, р. предельная глубина открытых горных работ – межа по глибині економічно доцільної розробки родовища відкритим способом, тобто глибина, на якій собівартість 1 т КК, видобутої відкритим способом, дорівнює

собівартості 1 т КК, видобутої підземним способом.

Граничний контур кар'єру, р. предельный контур карьера – контур кар'єру на період його ліквідації, тобто припинення робіт.

Граничний опір зсуву, р. предельное сопротивление сдвигу – максимальний опір зсуву по поверхні руйнування.

Граніт, р. гранит – глибинна кисла магматична ГП; складається з кварцу, польових шпатів, кольорових і акцесорних мінералів тощо.

Гранітоли, р. гранитолы – водостійкі гранульовані ВР, до складу яких входять тротил, аміачна селітра та інші складові.

Гранодіорит, р. гранодиорит – глибинна кисла магматична гірська порода, за мінералогічним складом проміжна між гранітом і кварцовим діоритом.

Грануліти, р. гранулиты – група ВР, що являє собою механічну суміш гранульованої аміачної селітри із рідкими та твердими горючими добавками; застосовується для підривання ГМ на відкритих та підземних гірничих роботах.

Гранулометричний склад, р. гранулометрический состав – розподіл зерен (кусків) за величиною в масивах ГП, гірничій масі чи штучному продукті.

Гранулотол, р. гранулотол – гранульований тротил, що застосовується для підривання ГМ на відкритих розробках.

Гранульована вибухова речовина, р. гранулированное ВВ – вибухова речовина, що застосовується у вигляді гранул.

Графіки гірничо-геометричні, р. графики горно-геометрические – креслення у вигляді планів, розрізів, кривих, які характеризують гірничо-геометричні умови, розміщення КК у надрах, розподіл їх показників, взаємозв'язок між ними.

Графіт, р. графит – мінерал класу самородних елементів; одна з поліморфних модифікацій вуглецю, термодинамічно стабільний в умовах земної кори.

Гримуча ртуть, р. гремучая ртуть – ртутна сіль гримучої кислоти, ініціююча ВР; отруйна, у поводженні небезпечна; застосовують її у капсулах-детонаторах і капсулах-запальниках.

Грохот, р. грохот – пристрій для механічного розділення (сортування) сипких (грудкуватих) матеріалів за крупністю частинок шляхом просівання їх через просіювальну поверхню (решітку, решето, сито) з заданою шириною щілини або отвору.

Грохот барабанний, р. грохот барабанный – грохот, просіювальна поверхня якого утворена системою паралельних обертових барабанів постійного або змінного перерізу.

Грохот валковий, р. грохот валковый – грохот, просіювальна поверхня якого утворена у виді замкнутого кола.

Грохот вібраційний, р. грохот вибрационный – машина з вібраційним приводом, призначена для сортування (грохочення) сипких матеріалів, їх знешламлювання та зневоднювання.

Густина, р. плотность – одна з основних характеристик речовини; чисельно дорівнює масі одиниці об'єму речовини, тобто це міра заповнення об'єму речовиною, з якої складається порода.

Ґ

Ґвинт, р. винт – стрижень, що має на зовнішній поверхні спіральну нарізку; частина рухомого механізму; у вигляді Ґ виконано головний робочий орган низки апаратів та механізмів гірничої техніки.

Ґвинтова насосна установка, р. винтовая насосная установка – комплекс пристроїв для переміщення рідини; складається з гвинтового насоса і двигуна.

Ґвинтовий насос, р. винтовой насос – об'ємний насос з робочими ланками у вигляді ґвинтів, що обертаються у нерухомій обоймі.

Ґезенк, р. гезенк – вертикальна гірнича виробка, що не має виходу на земну поверхню; проводиться зверху вниз; слугує для спускання гірничої маси під дією власної ваги, переміщення людей, провітрювання тощо.

Ґенераторне гальмування, р. генераторное торможение – один із видів електричного гальмування, *напр*. при русі електровозу.

Ґнейс, р. гнейс – зерниста метаморфічна ГП, що складається переважно із польового шпату та кварцу.

Ґрадієнт, р. градиент – міра зростання або зменшення в просторі певної фізичної величини на одиницю довжини.

Ґранули, р. гранули – дрібні щільні грудочки будь-якої речовини, що мають вид зерен і утворилася з більш дрібних частинок цієї речовини внаслідок довільної або цілеспрямованої ґрануляції за допомогою сторонньої зв'язуючої речовини чи без неї.

Ґранулометричний склад, р. гранулометрический состав – кількісний розподіл зерен за класами крупності; визначається для гірських порід, корисних копалин, ґрунтів та ін. матеріалів.

Ґрейдер, р. грейдер – виймально-транспортна та землерийно-планувальна машина, якою планують і профілюють земляні насипи, переміщують і розрівнюють ґрунт, дорожньо-будівельні матеріали тощо.

Ґрейфер, р. грейфер – широкозахоплювальний пристрій, що навішують на вантажопідіймальні машини й екскаватори як робочий орган.

Ґрунт, р. грунт – багатокомпонентна, динамічна система, що містить ГП, верхній природний шар земної кори, техногенні утворення і складається з твердих, рідких, газоподібних компонентів.

Ґрунтовий насос, р. грунтовый насос – машина для перекачування напірними трубопроводами гідросуміші з розмірами частинок твердої фази до 400 мм.

Ґрунтові води, р. грунтовые воды – гравітаційні підземні води першого від поверхні Землі постійного водоносного горизонту, що залягають на першому водонепроникному шарі земної кори і утворюються за рахунок інфільтрації атмосферних осадів і вод річок, озер, водосховищ, зрошувальних каналів та кар'єрних водовідвідних канав.

Д

Дайка, р. дайка – пластоподібне магматичне тіло з крутим падінням,

обмежене більш чи менш паралельними площинами.

Двохосьовий напружений стан, р. двухосное напряженное состояние – напружений стан, у якому одна з трьох головних напруг дорівнює нулю.

Двохосьовий стиск, р. двухосное сжатие – стиск, викликаний дією нормальних напруг у двох взаємно перпендикулярних напрямках.

Дебіт, р. дебит – об'єм рідини чи газу, що надходить за одиницю часу з природного чи штучного джерела.

Дегазація, р. дегазация – штучні чи природні процеси видалення газу з їх джерел (вугільних пластів, порід тощо).

Демпфірування, р. демпфирование – зменшення амплітуди коливань тіла або системи внаслідок розсіювання енергії усередині нього або за рахунок її випромінювання.

Депресія (у геоморфології), р. депрессия (в геоморфологии) – будь-яке пониження земної поверхні.

Детонатор проміжний, р. детонатор промежуточный – заряд з потужної бризантної ВР, призначений для посилення ініціюючого імпульсу.

Детонатор, р. детонатор – засіб, що забезпечує вибухове перетворення ВР за допомогою початкового імпульсу.

Детонаційна хвиля, р. детонационная волна – ударна хвиля стиску, що розповсюджується уздовж заряду ВР із надзвуковою сталою швидкістю, яка забезпечує виникнення за її переднім фронтом реакції вибухового перетворення ВР.

Детонація, р. детонация – поширення вибуху уздовж заряду ВР, що обумовлено проходженням детонаційної хвилі зі сталою надзвуковою швидкістю.

Детоніти, р. детониты – потужні водостійкі аміачно-селітряні ВР, до складу яких входить морозостійка суміш нітроефірів.

Детонувальний шнур (ДШ), р. детонирующий шнур – шнур з серцевиною із високобризантної ВР, що призначений для передачі детонації від детонатора до заряду ВР.

Дефектоскопія, р. дефектоскопия – контроль якості матеріалів (виробів) без їх руйнування фізичними методами; у гірничій справі використовується при спорудженні трубопроводів та резервуарів.

Деформація гірських порід, р. деформация горных пород – зміна відносного положення частинок порід, що викликає зміни розмірів, об'єму, форми ділянок масиву гірських порід.

Дзеркало ковзання, р. зеркало скольжения – відполірована і покрита рисками поверхня між суміжними шарами ГП, утворена внаслідок тертя по площині порушення або по іншій поверхні зсуву у скельному масиві.

Дизель-тролейвоз, р. дизель-троллейвоз – вантажна транспортна машина з електродвигунами, що живляться від контактної мережі й дизеля; використовуються на кар'єрних та інших ділянках, де недоцільно застосовувати контактний провід.

Дилатансія, р. дилатансия – здатність масиву збільшуватись в об'ємі під дією зсувальних напруг.

Динаміка, р. динамика – розділ механіки, який вивчає рух

матеріальних тіл під дією прикладених до них сил; залежно від властивостей об'єкта, рух якого вивчають, динаміку поділяють на динаміку матеріальної точки, динаміку систем матеріальних точок, динаміку пружної та пластичної форми тіла, динаміку газів і рідин тощо.

Динаміти, р. динамиты – ВР сильної розтрощувальної дії; складається з нітрогліцерину (15…90%) з різними домішками (деревне борошно, кізельгур тощо) і нітроцелюлози.

Дисперсія, р. дисперсия – явище зміни швидкості розповсюдження хвиль залежно від їх частоти.

Дисциплінарна відповідальність, р. дисциплинарная ответственность – відповідальність робітників і службовців за порушення трудової дисципліни, яка полягає у накладенні стягнень адміністрацією підприємства чи установи.

Діаграма тріщинуватості або діаграма тріщин, р. диаграмма трещиноватости или диаграмма трещин – діаграма, на якій показані результати замірів параметрів, що характеризують орієнтацію тріщин у просторі в межах тієї чи іншої ділянки масиву.

Дніпровський буровугільний басейн, р. Днепровский буроугольный бассейн – розташований у центральній частині України в межах Вінницької, Житомирської, Запорізької, Київської, Черкаської, Кіровоградської, Дніпропетровської, частково Миколаївської та Херсонської областей; площа близько 150 тис. км²; балансові запаси бурого вугілля 2,4 млрд. т; залягає вугілля у виді одного або кількох пластів потужністю від кількох сантиметрів до 18 м на глибині 10…120 м.

Дніпровсько-Донецька западина, р. Днепровско-Донецкая впадина – геологічна структура в південній частині Східно-Європейської платформи, на території Білорусі й України; являє собою ступінчасте зниження докембрійського фундаменту типу ровоподібного прогину – авлакогену; головним елементом западини є центральний грабен, виповнений товщею інтенсивно дислокованих осадочно-вулканогенних відкладів девонського й осадових відкладів кам'яновугільного і пермського віку, поперечними блоками розчленованих на блоки.

Дніпропетровський гірничий інститут, р. Днепропетровский горный институт – заснований 1899 року як Катеринославське вище гірниче училище, інститут з 1912 р.; з 2002 р. – Національний гірничий університет.

Дно кар'єру, р. дно карьера – нижня, звичайно горизонтальна або полога поверхня, що обмежує поверхню кар'єру знизу.

Добування кам'яних блоків, р. добыча каменных блоков – відділення блоків каменю від масиву за допомогою буроклинового способу, каменерізними машинами та канатними пилами.

Добування роздільне (селективне), р. добыча раздельная (селективная) – роздільне виймання різних сортів корисної копалини або КК і породи розкриву з використанням спеціальних способів і

прийомів розробки, іноді – спеціальних машин.

Добувна дільниця, р. добычной участок – частина кар'єру, на якій ведуться добувні роботи; також – адміністративний підрозділ в організаційній структурі, що займається добувними роботами.

Добувна промисловість, р. добывающая промышленность – сукупність галузей, зайнятих видобуванням сировини й палива з надр Землі, вод і лісів; включає видобування залізної руди, руд кольорових і рідкісних металів, нерудних копалин, вугілля, нафти, газу, торфу, горючих сланців тощо.

Добувний фронт кар'єру, р. добычной фронт карьера – сумарна протяжність фронту гірничих робіт добувних уступів, на яких ведуться добувні роботи.

Добувні роботи, р. добычные работы – сукупність виробничих процесів видобування КК із надр і переміщення їх до приймальних споруд.

Довжина відвального тупика, р. длина отвального тупика – протяжність тупикової залізничної колії, що обслуговує один відвалоутворювач, відвальний екскаватор тощо.

Довжина відвальної ділянки, р. длина отвального участка – протяжність ділянки, на якій ведеться відсипання і планування відвалу.

Довжина гальмівного шляху, р. длина тормозного пути – *див.* гальмівний шлях.

Довжина підйому, р. длина подъема – протяжність похилої ділянки залізничних, автомобільних або інших комунікацій при підйомі на задану висоту.

Довжина пробігу поїзда, р. длина пробега поезда – сумарна відстань, по якій проходить поїзд між пунктами навантаження та розвантаження або за визначений термін часу (зміна, доба, рік).

Довжина свердловини, р. длина скважины – відстань між устям свердловини та її дном, що виміряна уздовж вісі свердловини; визначається висотою підривного уступу, кутом нахилу свердловини і величиною перебуру.

Долото, р. долото – інструмент для механічного руйнування гірничої породи на вибої шпура або свердловини.

Дорогоцінне каміння, р. драгоценные камни – різні за складом і будовою мінерали, переважно кристали, з особливими властивостями: гарно забарвлені, з яскравим блиском, високою прозорістю, сильним променезаломленням, значною твердістю тощо.

Дорожні роботи, р. дорожные работы – сукупність робіт по спорудженню, ремонту й обслуговуванню автомобільних або залізничних доріг.

Драга, р. драга – плавуча установка зі збагачувальним устаткуванням, за допомогою якої з-під шару води видобувають КК; є драги одно- і багаточерпакові, гідро- і пневмовідсмоктувачі.

Драглайн, р. драглайн – самохідна виймально-навантажувальна машина, у якої ківш має гнучкий зв'язок із стрілою та поворотною платформою у вигляді металевих канатів; працює з нижнім копанням; ємність ковша 3,5…100 м³.

Дражні технологічні комплекси, р. дражные технологические комплексы – устаткування з підводного добування розсипів корисних копалин та їх переробки драгами з багатоковшовим ланцюговим робочим органом.

Дренаж, р. дренаж – спосіб осушення територій родовищ КК шляхом збирання й відведення підземних гравітаційних вод у ріки, озера чи спеціальні гірничі виробки.

Дроблення, р. дробление – механічне руйнування породи таким чином, що більша частина кусків отриманого матеріалу придатна для подальшого транспортування та переробки.

Думпкар, р. думпкар – саморозвантажувальний вагон із відкритим кузовом вантажністю до 180 т; його кузов при розвантажуванні нахиляється в той чи інший бік пневматичним пристроєм; за допомогою думпкарів переміщують в основному руду, породи розкриву чи будівельні сипкі матеріали по території великих підприємств.

Е

Екзогенні процеси, р. экзогенные процессы – геологічні процеси, що відбуваються на поверхні Землі та у верхніх частинах літосфери (вивітрювання, денудація, ерозія тощо).

Екологія, р. экология – розділ біології, що вивчає закономірності взаємовідношень організмів із середовищем, в якому вони живуть, а також організацію і функціонування надорганізмових систем (популяцій, видів, біоценозів, біосфери).

Екран, р. экран – шар водотривкої породи, нанесений на внутрішню поверхню гірничої споруди (шламосховище, відвал, транспортна виробка тощо) для запобігання проникнення поверхневих і підземних вод.

Екскаватор, р. экскаватор – самохідна гірнича машина для виймання, переміщення, складування та навантаження ГМ; розрізнюють Е одно- та багатоковшові.

Екскаватор багатоковшовий, р. экскаватор многоковшовый – самохідна виймально-навантажувальна гірнича машина безперервної дії з ланцюговим або роторним робочим органом, на якому розміщені ковші.

Екскаватор одноковшовий, р. экскаватор одноковшовый – самохідна виймально-навантажувальна гірнича машина з робочим органом у виді нахиленої стріли, рукояті (каната) й одного ковша; за принципом дії робочого органа розрізнюють основні кар'єрні Е типу пряма й зворотна лопати та драглайн (канатно-ковшовий Е).

Екскаваторний блок, р. экскаваторный блок – *див*. блок екскаваторний.

Екскавованість гірничих порід, р. экскавируемость горных пород – фізико-технічна характеристика, що визначається опором породи копанню, видом і типом використовуваної виймальної машини.

Експлуатаційний період, р. эксплуатационный период – *див*. період експлуатації кар'єру.

Експлуатаційні роботи, р. эксплуатационные работы – гірничі

роботи, що ведуться у кар'єрі протягом експлуатаційного періоду.

Експлуатаційно-розвідувальні роботи, р. эксплуатационно-разведывательные работы – сукупність робіт із уточнення геологічної будови покладу й якості КК; проводяться геологічною службою у період експлуатації кар'єру.

Експлуатація, р. эксплуатация – систематичне використання людиною родовищ КК, різного устаткування тощо.

Елеватор, р. элеватор – пристрій для переміщення вантажів у вертикальній або крутонахиленій до горизонту площині.

Електровоз, р. электровоз – локомотив, що приводиться в дію тяговими електродвигунами, які живляться електричним струмом від контактної мережі.

Елементи системи розробки, р. элементы системы разработки – сукупність геометричних параметрів, що визначають систему розробки (висота уступів, ширина робочих транспортних площадок, протяжність фронту робіт тощо).

Еліпсоїд деформацій, р. эллипсоид деформаций – зображення деформацій у виді еліпсоїда, осі якого є головними осями деформації.

Еліпсоїд напруг, р. эллипсоид напряжений – зображення напруженого стану у виді еліпсоїда, півосі якого пропорціональні величинам головних напруг і співпадають з їх напрямками.

Енергетика, р. энергетика – галузь господарства, яка пов'язана з вивченням енергетичних ресурсів, виробленням (генеруванням), перетворенням, розподілом і раціональним використанням енергії різних видів.

Енергетичний баланс, р. энергетический баланс – система показників, які характеризують ресурси, виробництво та використання всіх видів палива й енергії.

Енергія пружної деформації, р. энергия упругой деформации – потенціальна енергія, накопичена у деформованому твердому тілі, що дорівнює роботі, витраченій на деформування тіла від його початкового стану з відрахуванням енергії, затраченої на непружну деформацію.

Енергобезпека праці, р. энергобезопасность труда – статистично-економічний показник, що характеризує оснащеність живої праці всіма видами енергії (механічної, електричної, теплової тощо).

Еолові відклади, р. эоловые отложения – геологічні утворення, що виникають внаслідок осідання принесених вітром продуктів вивітрювання ГП або річкових, озерних, морських та інших відкладів.

Епейрогенічні рухи, р. эпейрогенические движения – безперервні повільні підняття й опускання земної кори, які зумовлюють утворення форм рельєфу планетарного порядку.

Епіцентр, р. эпицентр – область на поверхні землі, що розташована над центром підривних робіт.

Ератичні валуни, р. эратические валуны – валуни, занесені водою або льодом далеко від виходу корінних порід, з яких вони утворилися.

Ерліфт, р. эрлифт – пристрій для піднімання крапельної рідини змішаним з нею стиснутим повітрям.

Ерозія, р. эрозия – повне або часткове порушення поверхні землі, відвалу, хвостосховища під дією вітру чи води.

Естакадний склад, р. эстакадный склад – *див.* склад естакадний.

Етап, р. этап – частина часу в розвитку гірничого процесу чи відпрацювання кар'єрного поля.

Ефузивні гірські породи, р. эффузивные горные породы – магматичні ГП, що утворилися внаслідок застигання вулканічної лави на земній поверхні.

Ефузія, р. эффузия – процес виливання лави на поверхню землі, в результаті чого утворюються ефузивні гірські породи, що залягають у виді лавових потоків і покривів.

Є

Єдині норми виробітку, р. единые нормы выработки – норми, які встановлюють централізовано на певні види технологічно однорідних робіт, що застосовуються на більшості підприємств.

Єдині правила безпеки, р. единые правила безопасности – міжгалузевий нормативний документ, який встановлює норми, правила, способи і методи безпечного ведення гірничих робіт.

Ємність, р. емкость – міра можливого вмісту в одиницях об'єму сховища, бункера, ковша тощо.

Ємність ковша, р. емкость ковша – повна (без урахування коефіцієнта наповнення) геометрична місткість ковша виймально-навантажувальної машини.

Ж

Желонка, р. желонка – металевий робочий інструмент циліндричної форми, яким вичерпують зруйновану породу при бурінні свердловин ударно-канатним способом.

Живильник, р. питатель – машина для рівномірної та безперервної подачі зруйнованої породи; на кар'єрах застосовують пластинчаті, стрічкові, ланцюгові, вібраційні та скребкові Ж.

Жила, р. жила – геологічне тіло неправильної форми, що утворилося в результаті заповнення тріщин у ГП або внаслідок метасоматичного заміщення порід уздовж тріщин мінеральною речовиною.

Жильне родовище, р. жильное месторождение – рудне родовище, в якому руди залягають у виді жил.

Жильні гірські породи, р. жильные горные породы – магматичні ГП, що залягають у вигляді жил і дайок.

Жолоб, р. желоб – самопливний транспортний пристрій у вигляді лотка, встановлений під нахилом для переміщення сипкої маси або пульпи.

Жорства, р. дресва – продукти вивітрювання ГП, що складаються із сипких уламків порід або мінералів розміром 1…10 мм.

Жорсткість, р. жесткость – відношення діючої сили до викликаного нею зсуву.

Жорсткість клімату, р. жесткость климата – характеристика впливу кліматичних умов: температури, вітру, опадів, вологості

тощо на роботу людей і устаткування; визначається за спеціальними методиками.

Жорсткість погоди, р. жесткость погоды – характеристика стану атмосфери, що комплексно враховує температурну і вітрову дію на людину; використовується при організації ведення відкритих гірничих робіт на відкритому повітрі.

З

З'їзд тимчасовий (ковзний), р. съезд временный (скользящий) – з'їзд, розташований на робочому борті кар'єру; *др*. назва – тимчасова траншея.

Забалансові запаси, р. забалансовые запасы – ті запаси КК, що за якістю не відповідають вимогам промислового використання або за умовами залягання не придатні для розроблення при сучасному рівні техніки.

Забивання свердловини, р. забойка скважины – процес заповнення верхньої частини підривної свердловини інертним матеріалом для підвищення ефективності вибуху.

Забивка, р. забойка – інертний матеріал (пісок, глина, буровий дріб'язок, відсів щебеню), призначений для забезпечення щільності заряду ВР у шпурі, свердловині, гірничій виробці.

Забивна машина, р. забоечная машина – пересувне устаткування, що призначене для транспортування і механізованої подачі інертного матеріалу до підривної виробки та розміщення його зверху вибухової речовини.

Забійний блок, р. забойный блок – частина західки, яка відповідає технологічному циклу виймальної машини; частіше визначається між її переміщенням.

Забруднення кар'єрної атмосфери, р. загрязнение атмосферы карьера – утворення стійкого накопичення шкідливих домішок із перевищенням гранично допустимих концентрацій складових компонентів.

Забутівка, р. забутовка – будь-який матеріал, що використовується для заповнення порожнього простору між конструкцією кріплення та поверхнею породи у гірничій виробці.

Завал, р. завал – нагромадження породи, снігу тощо, що перешкоджає проходу, роботі тощо; також – довільний вивал до гірничої виробки великих мас породи.

Завершально-налагоджувальні роботи, р. заключительно-наладочные работы – завершальна частина монтажних робіт перед початком введення обладнання до експлуатації.

Загасання, р. затухание – зменшення амплітуди хвилі зі збільшенням відстані від джерела її поширення.

Закріплення ґрунтів, р. укрепление грунтов – штучне збільшення несучої здатності та міцності гірських порід.

Залишкова деформація, р. остаточная деформация – деформація, що залишається після зняття навантаження.

Залишкова напруга, р. остаточное напряжение – напруга, що залишається у твердому тілі після зняття зовнішніх навантажень.

Залізнична колія, р. железнодорожный путь – комплекс споруд і пристроїв, що утворюють дорогу з рейковою колією для руху залізничного рухомого складу; основні елементи залізничної колії: верхня будова (рейки із кріпленнями, стрілкові переводи, шпали, баластний шар), земляне полотно і штучні споруди (залізничні мости, тунелі тощо).

Залізничний транспорт, р. железнодорожный транспорт – основний засіб для переміщення гірничої маси на відкритих розробках залізничними коліями у вагонах-самоскидах (думпкарах) за допомогою локомотивів (тепловозів, електровозів і тягових агрегатів).

Залізні руди, р. железные руды – природні мінеральні утворення з вмістом заліза у таких кількостях, при яких його економічно вигідно видобувати; основні рудні мінерали: магнетит, мартит, гематит, сидерит, залізні хлорити.

Залізорудна промисловість, р. железорудная промышленность – галузь гірничої промисловості, підприємства якої видобувають залізну руду і попередньо обробляють її подрібненням, сортуванням, збагаченням, усередненням, спіканням концентрату і дрібної фракції руди шляхом агломерації або згрудкування.

Залягання гірських порід, р. залегание горных пород – форма і просторове розміщення гірських порід; первинне (непорушене) залягання ГП для осадових і більшості метаморфічних порід буває горизонтальним (у формі шарів або лінз), для магматичних глибинних порід – у формі батолітів, жаколітів, штоків, дайок.

Запаси активні, р. запасы активные – запаси, які готові до виймання і підготовлені до зачищення.

Запаси балансові ліквідовані, р. запасы балансовые погашенные – балансові запаси КК, які зняті з обліку на гірничодобувному підприємстві внаслідок їх відпрацювання або втрат при видобутку.

Запаси балансові непогашені, р. запасы балансовые непогашенные – частина невидобутих балансових запасів у надрах або запаси, що видобуті й заскладовані у спеціальні відвали та перебувають на балансі гірничодобувного підприємства.

Запаси балансові тимчасово законсервовані, р. запасы балансовые временно законсервированные – частина балансових запасів мінеральної сировини, на яких тимчасово, згідно з проектом, розміщуються породи розкриву; термін консервації та кількість запасів визначаються проектом.

Запобіжник (в електротехніці), р. предохранитель (в электротехнике) – пристрій для захисту електричних проводів і приладів від надмірного струму.

Заповнювач, р. заполнитель – матеріал для заповнення простору між граничними поверхнями розломів, у тріщинах, скидах та інших порушеннях скельного масиву.

Заряд, р. заряд – кількість ВР, що поміщена у підривну свердловину або шпур.

Заряд накладний, р. заряд накладной – заряд ВР, що розташовується на поверхні руйнованого об'єкта; використовується для повторного дроблення негабаритних кусків породи, обвалення козирків тощо.

Засмічення, р. засорение – зменшення вмісту корисного компонента або компонентів у добувній копалині порівняно із вмістом їх у масиві внаслідок домішування пустих порід чи некондиційної КК.

Засоби ініціювання (ЗІ), р. средства инициирования (СИ) – сукупність приладів для передачі початкового імпульсу і збудження детонації зарядів: детонувальний шнур (ДШ), вогнепровідний шнур (ВШ), капсулі-детонатори тощо.

Затвор, р. затвор – рухома конструкція, що повністю або частково перекриває отвір, даючи змогу припиняти (регулювати) надходження через нього дробленої породи, рідини, газу тощо.

Заукіска уступу, р. заоткоска уступа – допоміжні гірничі роботи із забезпечення довготривалої стійкості укосу неробочого уступу.

Західка виймальна, р. заходка выемочная – частина уступу, яка відробляється екскаватором; характеризується висотою, шириною і довжиною; може орієнтуватися уздовж, поперек і діагонально до протяжності фронту робіт кар'єру.

Західка наскрізна, р. заходка сквозная – західка, в якій рух транспортних засобів можливий упродовж усієї її довжини.

Західка тупикова, р. заходка тупиковая – західка, в якій рух транспортних засобів можливий тільки у межах її виробленого простору.

Збагачення, р. обогащение – сукупність процесів первинної переробки КК для отримання технічно цінних або придатних для подальшої металургійної, хімічної чи іншої переробки продуктів.

Збагачення мокре, р. обогащение мокрое – процеси збагачення КК, які здійснюють у мокрому середовищі.

Збагачення сухе, р. обогащение сухое – процеси збагачення КК, які здійснюють у повітряному середовищі.

Збагачуваність, р. обогатимость – оцінка можливості та повноти вилучення КК або виділення її частини з підвищеною концентрацією цих компонентів; визначається експериментально.

Зворотна механічна лопата, р. обратная мехлопата – тип одноковшового екскаватора із робочим устаткуванням у виді гідравлічних циліндрів; працює з нижнім копанням.

Здимання гірських порід, р. пучение горных пород – видавлювання породи у гірничу виробку, зумовлене дією гірничого тиску; є проявом реологічних властивостей порід.

Землесосний снаряд, р. землесосный снаряд – плавуча машина із всмоктувальним пристроєм, якою з-під води видобувають розсипові КК.

Землетрус, р. землетрясение – підземні поштовхи та коливання земної поверхні, зумовлені раптовим звільненням потенціальної енергії земних надр; виникнення землетрусу пов'язують головним чином з тектонічними процесами.

Землечерпальний снаряд, р. землечерпальный снаряд – плавуча машина з черпаковим або фрезерним пристроєм, яким з-під води видобувають розсипні КК.

Земна кора, р. земная кора – зовнішня тверда оболонка Землі; від мантії планети відокремлена поверхнею Мохоровичича; вік найдавніших ділянок земної кори встановлений у 3,5…4 млрд. років; у будові континентальної земної кори виділяють три шари: осадовий (глибина до 25 км), гранітно-метаморфічний (у середньому 15 км) та базальтовий (20…35 км).

Зимові запаси корисної копалини, р. зимние запасы полезного ископаемого – розкриті запаси, що утворюються при цілорічному добуванні КК і припиненні розкривних робіт на зимовий період.

Злежуваність, р. слеживаемость – здатність порід втрачати якості сипучості та утворювати суцільну масу різного ступеня міцності; виникає при зволоженні та подальшому висиханні матеріалу при тривалому зберіганні у штабелі, відвалі тощо.

Зміцнення гірських порід, р. упрочнение горных пород – сукупність заходів із підвищення стійкості масиву ГП шляхом їх анкерування, торкретування, ін'єкції в'яжучих розчинів (цементації, бітумізації, хімічного тампонування), заморожування тощо.

Змішувально-зарядна машина, р. смесительно-зарядная машина – пересувний агрегат (звичайно на базі автомашини), який призначений для дозування компонентів і засипання ВР до свердловини.

Змішуване навантаження, р. смешанная погрузка – схема навантаження породи при розробленні уступу двома підуступами, з яких нижній відробляється з верхнім навантаженням, а верхній – з нижнім при розташуванні транспортних комунікацій (звичайно залізничних) на проміжній площадці.

Зневоднювання, р. обезвоживание – процеси видалення води із видобутої ГМ та продуктів збагачення корисних копалин.

Зола, р. зола – пиловидний залишок, що утворюється з мінеральної частини палива, коли воно згорає; застосовується як заповнювач для бетонів і будівельних розчинів, опіснювальна домішка, сировина для вироблення аглопориту, зольного гравію.

Золоті руди, р. золотые руды – природні мінеральні утворення з вмістом золота у таких кількостях, що його економічно доцільно видобувати.

Золоуловлювання, р. золоулавливание – видалення золи з димових газів; у золоуловлювачах механічної дії частинки золи осаджуються під дією відцентрових сил; у золоуловлювачах електричної дії негативно заряджені частинки осідають на позитивно заряджених електродах.

Зона струсу, р. зона сотрясения – частина масиву, що розташована відносно заряду ВР після зон тріщиноутворення.

Зрушення гірських порід, р. сдвиг горных пород – переміщення й деформування масиву внаслідок порушення його природної рівноваги при веденні гірничих робіт.

Зсув, р. оползень – направлений вниз зсув або сковзання маси ґрунту чи скельної породи.

Зсув, р. сдвиг – порушення залягання шарів з розривом їх суцільності і переміщенням у горизонтальному або близькому до нього напрямку.

Зумпф, р. зумпф – частина шахтного стовбура, відстійник для рудникових вод; порожнина у ГП, в якій накопичується вода або гідросуміш.

Зусилля подачі, р. усилие подачи – сила, прикладена до бурового інструменту чи зубців ковша екскаватора і діюча у напрямку упровадження в гірничу породу.

Зустрічні вибої, р. встречные забои – спосіб проведення підземної гірничої виробки одночасно з двох боків із змиканням вибоїв у наміченій точці.

Зчеплення, р. сцепление – міцність на зсув, що визначається при відсутності нормальних напруг.

І

Ігданіт, р. игданит – найпростіша гранульована ВР, до складу якої входить аміачна селітра та дизельне паливо.

Ізолінії потужності, р. изолинии мощности – умовні лінії на планах, розрізах, картах тощо, що поєднують точки, в яких потужність КК або порід розкриву однакова.

Ізоморфізм, р. изоморфизм – властивість атомів, іонів або молекул взаємно заміщуватись у кристалах з утворенням кристалів змішаного складу – твердих розчинів заміщення.

Ізотропія, р. изотропия – однаковість властивостей середовища у всіх напрямках.

Ільменіт, р. ильменит – мінерал класу оксидів і гідроксидів з вмістом титану у таких кількостях, при яких його економічно вигідно видобувати; поширюється в межах Українського щита.

Імпульс початковий, р. импульс начальный – зовнішня дія, яка необхідна для збудження детонації заряду ВР.

Індивідуальні засоби захисту, р. индивидуальные средства защиты – спеціальні засоби, що безпосередньо використовуються працівниками для зменшення дії на організм шкідливих виробничих факторів.

Інертний пил, р. инертная пыль – тонко розмелений негорючий матеріал, що використовується у шахтах як засіб захисту від вибуху вугільного пилу.

Інженерна геологія, р. инженерная геология – галузь геології, що вивчає геологічні умови і динаміку верхніх горизонтів земної кори стосовно інженерного будівництва та господарської діяльності людини.

Інженерно-геологічні умови, р. инженерно-геологические условия – сукупність даних про геологічну будову, обводненість, фізико-технічні якості ГП, які необхідні для інженерних розрахунків при будівництві споруд і виконанні гірничих робіт.

Інклінометр, р. инклинометр – прилад для вимірювання зенітного кута та азимуту викривлення бурової свердловини.

Інспекція праці технічна, р. инспекция труда техническая – спеціальний орган, який здійснює

нагляд і контроль за дотриманням законодавства про працю: правил з охорони праці на підприємствах.

Інтервал уповільнення, р. интервал замедления – проміжок часу між вибухами зарядів чи груп зарядів ВР при короткоуповільненому підриванні.

Інтрузивні гірські породи, р. интрузивные горные породы – магматичні ГП, що утворилися внаслідок кристалізації магми в глибинах земної кори.

Історична геологія, р. историческая геология – галузь геології, що вивчає геологічну історію розвитку Землі; досліджує основні етапи формування земної кори, встановлює послідовність утворення ГП, вивчає етапи розвитку органічного світу, закономірності прояву у часі різних геологічних процесів; умови утворення тощо.

Іфзаніт, р. ифзанит – вибухова речовина, до складу якої входить гранутол і гранульована аміачна селітра.

К

Кабель, р. кабель – канат, виріб з однієї або кількох ізольованих струмопровідних жил, вміщених у герметичну захисну оболонку.

Каверна (в геології), р. каверна (в геологии) – порожнина в ГП, що виникає здебільшого внаслідок вилуговування водою розчинних часточок (карст) або застигання лави, насиченої газовими компонентами.

Календарний план будівництва гірничого підприємства, р. календарный план строительства горного предприятия – документ, що встановлює доцільну та технологічно обґрунтовану послідовність, строки виконання робіт з будівництва підприємства.

Калібрування каменя, р. калибровка камня – механічна обробка кам'яних заготовок для надання їм заданих розмірів.

Каменеобробка, р. камнеобработка – надання природному каменю належних розмірів, форми і декоративного вигляду (фактури).

Каменерізальні машини, р. камнерезные машины – машини, якими з масиву ГП вирізують (випилюють) камені (блоки) правильної форми.

Каменоломня, р. каменоломня – виїмка на поверхні землі, з якої видобувається камінь для дроблення на щебінь або камінь для кладки.

Камінь виробний, р. камень поделочный – ГП, яка використовується для виробництва художніх виробів, побутових предметів тощо.

Камінь облицювальний, р. камень облицовочный – *див.* облицювальний камінь.

Камуфлет, р. камуфлет – підземний вибух заряду ВР без руйнування грунту на поверхні.

Камуфлетна порожнина, р. камуфлетная полость – підземна порожнина, утворена внаслідок камуфлетного вибуху.

Кам'яний дрібняк, р. каменная мелочь – кутасті уламки скельних порід розміром менше кількох сантиметрів.

Канава, р. канава – відкрита гірнича чи геологорозвідувальна виробка, що має порівняно з довжиною невеликі поперечні розміри.

Канат, р. канат – гнучкий виріб з дроту чи органічних волокон; застосовується на екскаваторах, шахтних підйомах та для відкочування вагонеток по гірничих виробках за допомогою лебідок тощо.

Канатна пилка, р. канатная пила – засіб для виймання вугілля, кам'яних блоків тощо; складається з фрез (зубків) двобічного різання, армованих пластинками з твердого сплаву і закріплених на металевому канаті.

Каолін, р. каолин – глиниста ГП, що складається переважно з каолініту; чистий каолін білого кольору.

Капсюль-детонатор, р. капсюль-детонатор – маленька трубка, яка містить ініціюючу суміш для підривання ВР.

Кар'єр, р. карьер – гірниче підприємство з видобутку КК відкритим способом.

Кар'єр першої черги, р. карьер первой очереди – частина кар'єрного поля, що виділяється проектом для першочергової розробки.

Кар'єрне поле, р. карьерное поле – родовище корисних копалин (або його частина), відведене для розробки одним кар'єром; за розмірами і формою КП може охоплювати усе родовище або його частину, входити до системи (групи) одночасно відроблюваних полів, складатись із окремих ділянок, що розроблюються незалежними гірничими роботами.

Карат, р. карат – одиниця маси дорогоцінного каміння; застосовується в ювелірстві. 1 карат дорівнює 0,2 г.

Карст, карстові явища, р. карст, карстовые явления – явища, що виникають у розчинних природними водами ГП (вапняку, доломітах, гіпсах тощо).

Карстові води, р. карстовые воды – підземні води, які заповнюють карстові порожнини у водорозчинних ГП і циркулюють по них.

Карти гіпсометричні, р. карты гипсометрические – карти, що дають геометрично точне зображення рельєфу за допомогою горизонталей та забарвлення висотних ступенів.

Карти прогнозні, р. карты прогнозные – карти, які відображають науково-обгрунтований розвиток та поширення об'єктів і явищ через певний проміжок часу в майбутньому.

Кварцит, р. кварцит – щільна метаморфічна зерниста ГП, що складається переважно з кварцу.

Квершлаг, р. квершлаг – горизонтальна протяжна транспортна підземна виробка, яка пройдена по пустих породах до покладу КК вхрест її простягання і не має виходу на денну поверхню або до виробленого простору кар'єра.

Керівний схил, р. руководящий уклон – найбільший затяжний підйом залізничної колії у вантажному напрямку, за величиною якого встановлюється маса поїзда.

Керн, р. керн – циліндричний стовпчик гірничої породи, одержуваний при бурінні свердловини.

Керування станом масиву гірських порід, р. управление состоянием массива горных пород – сукупність заходів, спрямованих на досягнення оптимальних параметрів кар'єрних укосів, які забезпечують безпеку гірничих робіт.

Кислі гірські породи, р. кислые горные породы – група магматичних ГП, у хімічному складі яких кремнезем становить 65…80%.

Кисневий баланс, р. кислородный баланс – співвідношення між вмістом кисню у складі ВР та його кількістю, необхідною для повного окислення горючих компонентів у процесі вибухового перетворення.

Класифікатор, р. классификатор – апарат, яким мінеральні суміші розділяють на класи (під дією сили ваги, відцентрових сил) залежно від розміру, форми або густини частинок.

Класифікація вугілля за розміром кусків, р. классификация угля по размерам кусков – плитне (антрацит) П – 100…300 мм; крупне К – 50…100 мм; горіх Г – 25…50 мм; дрібне Д – 13…25 мм; Насіння С – 6…13 мм; штиб Ш – менш як 6 мм; рядове Р – 0…200 мм для підземних та 0…300 мм – для відкритих робіт.

Кліваж, р. кливаж – тенденція до розколювання або розщеплення по певних паралельних площинах, які можуть розміщуватись під значними кутами до площин нашарування.

Ковзний з'їзд, р. скользящий съезд – *див*. з'їзд ковзний.

Кодекс України про надра, р. кодекс Украины о недрах – єдиний законодавчий акт, в якому систематизовано правові норми, що регулюють суспільні відносини в галузі використання й охорони надр у країні.

Коефіцієнт виймання корисної копалини (корисного компонента), р. коэффициент извлечения полезного ископаемого (полезного компонента) – відношення маси (об'єму) добутої КК (корисного компонента) до її кількості у ліквідованих при добуванні балансових запасах.

Коефіцієнт використання устаткування, р. коэффициент использования оборудования – показник, що визначається відношенням часу продуктивної роботи обладнання до повної тривалості робочого або календарного періоду (зміна, доба, рік).

Коефіцієнт втрат корисної копалини, р. коэффициент потерь полезного ископаемого – відношення маси (об'єму) КК, яка втрачена у процесі добування і транспортування, до маси (об'єму) балансових запасів, що ліквідовані при добуванні; коефіцієнт втрат КК є додатковою величиною до значення коефіцієнта добування (у сумі вони дорівнюють одиниці).

Коефіцієнт готовності комплексу, р. коэффициент готовности комплекса – кількісна характеристика надійності комплексу машин (устаткування), яка визначається відношенням сумарного часу його безвідмовної роботи до сумарного часу роботи та відновлення (ліквідація відмов у роботі, термінового ремонту тощо) за визначений календарний період.

Коефіцієнт екскавації, р. коэффициент экскавации – відношення коефіцієнта наповнення ковша до коефіцієнта розпушення породи у ковші.

Коефіцієнт засмічення (збіднювання), р. коэффициент засорения (разубоживания) – відношення різниці між вмістом корисних компонентів до їх вмісту в ліквідованих запасах.

Коефіцієнт наповнення ковша, р. коэффициент наполнения ковша – відношення об'єму, який займає гірнича маса у ковші екскаватора, до його геометричної місткості.

Коефіцієнт переекскавації, р. коэффициент переэкскавации – відношення повторно екскавованого об'єму гірничої маси із тимчасового відвалу до загального його об'єму.

Коефіцієнт погашення розкриву, р. коэффициент погашения вскрыши – значення коефіцієнта розкриву, при якому витрати на розкривні роботи відносяться на собівартість видобутку КК.

Коефіцієнт подовження траси, р. коэффициент удлинения трассы – відношення фактичної довжини траси до її теоретичної довжини.

Коефіцієнт Пуассона, р. коэффициент Пуассона – відношення поперечної деформації зразка до його поздовжньої деформації при одноосьовому навантаженні в межах пружності матеріалу.

Коефіцієнт резерву вибоїв, р. коэффициент резерва забоев – відношення загальної кількості підготовлених до роботи вибоїв до кількості вибоїв, у яких за планом ведуться виймально-навантажувальні роботи.

Коефіцієнт розкриву, р. коэффициент вскрыши – відношення об'єму (маси) порід розкриву до об'єму (маси) КК; відповідно до етапу аналізу діяльності кар'єру розрізнюють КР: граничний (кінцевий), плановий, середньоексплуатаційний, середній, потоковий.

Коефіцієнт розкриву граничний, р. коэффициент вскрыши граничный – максимальна величина виймання об'єму порід розкриву для добування одиниці об'єму КК відкритим способом, що економічно не нижча за показники підземної розробки.

Коефіцієнт розкриву контурний, р. коэффициент вскрыши контурный – відношення об'єму порід розкриву до відповідного об'єму КК, що видобувається при зміні встановлених контурів кар'єру.

Коефіцієнт розкриву потоковий, р. коэффициент вскрыши текущий – відношення фактичних обсягів виробництва розкриву (перевалки) до обсягів видобутку КК за певний термін, звичайно рік, ($м^3/т$, $м^3/м^3$, т/т).

Коефіцієнт розкриву середній, р. коэффициент вскрыши средний – відношення об'єму порід розкриву до об'єму КК у граничних контурах кар'єру.

Коефіцієнт розкриву середньоексплуатаційний, р. коэффициент вскрыши среднеэксплуатационный – відношення об'єму порід розкриву до об'єму КК у граничних контурах кар'єру за винятком відповідних об'ємів, що були видобуті за термін будівництва кар'єру.

Коефіцієнт рудоносності, р. коэффициент рудоносности – відношення маси (об'єму) кондиційної руди до сумарної маси (об'єму) руди і вміщуючих порід у розрахунковому геологічному блоці.

Коефіцієнт тертя, р. коэффициент трения – сталий коефіцієнт пропорціональності, що

виражає відношення граничної зсувної напруги, при якій відбувається зсув по поверхні ковзання, до нормальної напруги на цій поверхні.

Коефіцієнт технічної готовності автопарку, р. коэффициент технической готовности автопарка – відношення числа технічно справних автосамоскидів до їх списочного числа у кар'єрі.

Кокс, р. кокс – твердий вуглецевий залишок, що утворюється при термообробці природного палива або продуктів його переробки; є паливом та відновником у доменному виробництві, сировиною у виробництві електродів тощо.

Колієпересувач, р. путепередвигатель – машина, що призначена для пересування вибійних і відвальних залізничних колій без розбирання на ланки.

Колієпересувні роботи, р. путепередвижные работы – сукупність робіт по пересуванню вибійних і відвальних залізничних колій до нового положення.

Колієукладовальні роботи, р. путеукладочные работы – сукупність робіт по укладанню вибійних і відвальних залізничних колій у кар'єрі та на поверхні.

Колійний розвиток кар'єру, р. путевое развитие карьера – сукупність залізничних колій та розподільних пунктів, що забезпечують транспортно-технологічні зв'язки у кар'єрі.

Колійні роботи, р. путевые работы – сукупність робіт по спорудженню, переміщенню, потоковому ремонту й обслуговуванню залізничних колій.

Колія вибійна, р. путь забойный – тимчасова, періодично переміщувана залізнична колія, що розміщена на робочій площадці уступу і призначена для навантаження гірничої маси до вагонів.

Колія відвальна, р. путь отвальный – тимчасова, періодично переміщувана залізнична колія, що укладена уздовж відвального уступу (ярусу), призначена для розвантаження порід розкриву із думпкарів.

Колія головна, р. путь главный – стаціонарна залізнична колія або двоколійна ділянка з великою інтенсивністю руху, призначена для транспортування гірничої маси з робочих горизонтів кар'єру на поверхню.

Колія магістральна, р. путь магистральный – залізнична колія, яка розташована на неробочих площадках кар'єру і поверхні у сталому положенні і не змінюється протягом тривалого часу.

Колчедан, р. колчедан – мінерал класу сульфідів, що вміщує залізо, мідь, нікель, олово.

Кольорова металургія, р. цветная металлургия – галузь важкої промисловості, підприємства якої видобувають і збагачують руди, виробляють та обробляють кольорові, рідкісні й дорогоцінні метали та їх сплави, видобувають природні алмази та іншу мінеральну сировину.

Комплекс гірничого і транспортного обладнання, р. комплекс горного и транспортного оборудования – сукупність (ланцюг) взаємопов'язаних машин і механізмів, що послідовно здійснюють повний цикл технологічних (виробничих) і

допоміжних процесів та вантажопотік; виділяють комплекси: виймально-конвеєрно-відвальний (розвантажувальний), виймально-відвальний, екскаваторно-автомобільно-відвальний, екскаваторно-залізнично-відвальний та екскаваторно-відвальний.

Комплексна механізація, р. комплексная механизация – кількісна (за видами і моделями) й якісна відповідність засобів механізації основним і допоміжним процесам, які входять до комплексу.

Комплексні руди, р. комплексные руды – природні мінеральні утворення, що вміщують кілька металів чи інших цінних компонентів і в таких сполученнях та концентраціях, при яких виробниче використання їх технологічно можливе й економічно доцільне.

Компоненти корисні, р. компоненты полезные – мінерали і породи, що утворюють КК і слугують об'єктом добування.

Компоненти попутні, р. компоненты попутные – мінерали і породи, що виймаються попутно в процесі добування визначеної корисної копалини і мають самостійне господарське значення.

Компоненти шкідливі, р. компоненты вредные – мінерали і породи, які присутні у покладі, не можуть бути КК і знижують їх якість при добуванні.

Компресор, р. компрессор – машина, якою стискують (понад 0,3 МПа) і переміщують під тиском повітря або інший газ.

Конвеєр, р. конвейер – машина, якою безперервно або з заданим ритмом переміщують вантажі на порівняно невелику відстань.

Кондиції, р. кондиции – сукупність якісних і кількісних вимог, що виявляють придатність КК для промислового використання; розрізняють кондиції геологічні, проектні та експлуатаційні, що розглядаються на відповідній стадії виконання робіт.

Кондиціювання повітря, р. кондиционирование воздуха – створення і підтримання параметрів повітряного середовища (температури, відносної вологості, складу, швидкості й тиску повітря), найбільш сприятливих для роботи персоналу, устаткування та приладів.

Конкреція (в геології), р. конкреция (в геологии) – округле чи овальне мінеральне утворення, що виникло в результаті заповнення порожнини в ГП кристалічною або колоїдною речовиною.

Консольний відвалоутворювач, р. консольный отвалообразователь – гірничотранспортна машина для переміщення порід розкриву до відвалу; пересувається на гусеничній, рейковій і крокувально-рейковій ході; характеризується довжиною відвальної конвеєрної консолі.

Континентальні відклади, р. континентальные отложения – геологічні відклади, що утворилися внаслідок процесів вивітрювання та накопичення ГП; до них належить алювій, делювій, пролювій, еолові й льодовикові відклади та відклади озер і боліт.

Контур кар'єру (кар'єрного поля), р. контур карьера (карьерного поля – лінії, що визначають межі та конфігурацію кар'єру (кар'єрного поля) на рівні земної поверхні та в її надрах; розрізняють контури верхній,

замкнутий, кінцевий, незамкнутий, нижній, які характеризують положення об'єму виробки у просторі.

Контурне підривання, р. контурное взрывание – містить усі види підривних робіт, при яких забезпечується збереження законтурного масиву породи від руйнування вибухом.

Копер, р. копер – споруда над шахтним стовбуром, в якій розміщують напрямні та розвантажувальні пристрої для скіпів і перекидних клітей, а в деяких ще й підйомну машину.

Кора вивітрювання, р. кора выветривания – комплекс гірських порід, що утворюються на поверхні землі внаслідок діяння на корінні породи сонячної радіації, механічної та хімічної дії води, повітря й живих організмів.

Корисна маса поїзда, р. полезная масса поезда – кількість вантажу, що перевозиться поїздом за один рейс.

Корисні копалини, р. полезные ископаемые – природні мінеральні утворення, які за сучасного рівня розвитку техніки можуть добуватися із надр Землі і використовуватись у народному господарстві безпосередньо або після попередньої обробки.

Корінні породи, р. коренные породы – більш-менш суцільний масив скельних порід, що залягають під покривними породами на місці свого утворення; за походженням їх поділяють на виверженні, осадові й метаморфічні.

Короткоуповільнене підривання, р. короткозамедленное взрывание – *див*. підривання короткоуповільнене.

Котлован (розрізний), р. котлован (разрезной) – відкрита гірнича виробка, що звичайно близька до прямокутної форми у плані, довжина і ширина якої рівновеликі; призначення К – підготовка робочих горизонтів до експлуатації.

Крейда, р. мел – осадова гірська порода, що на 90…99% складається з кальциту; колір білий; використовують у сільському господарстві, паперовій і гумовій промисловості, будівництві тощо.

Критерій руйнування, р. критерий разрушения – теоретична або емпірична залежність ГП від напруг або деформацій; характеризує початок руйнування породи.

Кріплення гірничих виробок, р. крепление горных выработок – зведення у відкритих і підземних гірничих виробках споруд, що запобігають обвалюванню та здиманню навколишніх порід, дають змогу сприймати гірничий тиск і керувати ним.

Крок пересування, р. шаг передвижки – відстань між двома послідовними положеннями транспортної комунікації або обладнання (залізничної колії, конвеєра, гідромонітора тощо), що циклічно переміщується у процесі роботи.

Крокуючий екскаватор (драглайн), р. шагающий экскаватор (драглайн) – одноковшова виймальна машина циклічної дії, робоче устаткування якої складається із стріли та ковша, підвішеного до неї за допомогою канатів і блоків, а переміщення здійснюється крокуючим ходом.

Крокуючий хід, р. шагающий ход – тип ходового устаткування машин, переважно потужних драглайнів, при якому переміщення машини здійснюється шляхом почергової перестановки опорних частин: центральної опорної бази та двох бокових лиж, що приводяться в дію спеціальними механізмами.

Крокуючо-рейковий хід, р. шагающе-рельсовый ход – тип ходового устаткування крупних гірничих машин; у робочому положенні машина стоїть на лижах, переміщується по ним на величину ходу за рахунок перекочування ходових візків по рейках, що прокладені вздовж лиж.

Круг Мора (для напруг), р. круг Мора (для напряжений) – графічний метод визначення складових напруг при складному напруженому стані гірничого масиву.

Кускуватість підірваної гірничої маси, р. кусковатость взорванной горной массы – кількісна характеристика співвідношення кусків різної крупності у гірничій масі або у сипучій (уламковій) породі; *др. назва* – гранулометричний склад.

Кусок (породи) негабаритний, р. кусок (породы) негабаритный – *див*. негабарит.

Кут падіння пласта, р. угол падения пласта – кут між пластом і горизонтальною площиною; за кутом падыння пласти поділяються на пологі (0…10º), нахилені (11…30º), крутонахилені (31…56º) і круті (57…90º).

Кут природного укосу, р. угол естественного откоса – найбільший кут, який може бути утворений укосом довільно насипаної гірничої маси в стані рівноваги з горизонтальною площиною; залежить від крупності та форми частинок породи, шорсткості їхньої поверхні, а також від щільності й вологості породи.

Кут стійкості борту кар'єру, р. угол устойчивости борта карьера – кут укосу уступів менший або такий, що дорівнює куту природного укосу ГП (у масиві), що складають борт кар'єру, який забезпечує його стійкий стан.

Кут стійкості укосу уступу, р. угол устойчивости откоса уступа – кут природного укосу ГП (у масиві), що складають уступ.

Кут тертя, р. угол трения – кут, утворений віссю нормальних напруг та дотичною до граничної кривої міцності на зсув у точці, відповідній моменту руйнування або зсуву.

Кут укосу борту кар'єру, р. угол откоса борта карьера – кут між умовною поверхнею, що проходить через верхній і нижній контури кар'єру та горизонтальною площиною.

Кут укосу уступу, р. угол откоса уступа – кут між лінією укосу уступу та горизонтальною площиною, що проходить через його підошву.

Л

Лава (в геології), р. лава (в геологии) – природний вогняно-рідкий розплав, що виливається на земну поверхню під час виверження вулканів.

Лагунні розсипи, р. лагунные россыпи – формуються в результаті приносу до лагуни мінералів, іноді бурштину.

Лаколіт, р. лакколит – форма залягання магматичних ГП – грибоподібне (паляницеподібне) інтрузивне тіло (інтрузив), що залягає на невеликій глибині.

Ландшафт географічний, р. ландшафт географический – природний територіальний чи екваторіальний комплекс, що є генетично однорідною ділянкою з однотипними геологічною будовою, рельєфом, гідрокліматичним режимом.

Ланка механізації, р. звено механизации – частина комплексу кар'єрного устаткування, що відповідає обумовленому виробничому (технологічному) процесу, який виконується гірничими і транспортними машинами; до ЛМ відносяться ланки підготовки порід до виймання, виймання і навантажування, транспортування, відвалювання, проміжного складування та перевантаження, початкової переробки, рекультивації порушених земель.

Ланцюгова передача, р. цепная передача – механізм (передача) у виді нескінченного ланцюга, що рухається по зубчастих колесах (зірочках), закріплених на паралельних валах, передаючи обертовий рух між цими валами.

Лебідка, р. лебедка – машина для піднімання або переміщення вантажів за допомогою тягового каната чи ланцюга.

Лес, р. лесс – континентальна однорідна, звичайно нешарувата, пухка осадова ГП палево-жовтого кольору.

Лесовидний суглинок, р. лессовидный суглинок – лесовидна порода, яка відрізняється великим вмістом глинистих частинок, присутністю грубого піщаного і (рідше) галькового матеріалу, наявністю (іноді) шаруватості.

Листуватість, р. листоватость – орієнтація структурних елементів у формі площин, паралельних сланцюватості.

Лігніт, р. лигни – слабко обвуглена викопна деревина бурого кольору, що зберегла анатомічну будову рослин, тканин і за зовнішнім виглядом схожа з незміненою деревиною.

Лінза, р. линза – форма залягання ГП у вигляді овального чи округлого мінерального тіла невеликої потужності (до кількох метрів), яке виклинюється у всіх напрямках.

Лінія конвеєрна, р. линия конвейерная – два чи більше конвеєрів, що послідовно встановлені у технологічних цілях, звичайно для транспортування гірничої маси.

Лінія найменшого опору, р. линия наименьшего сопротивления – відстань між зарядом ВР та вільною поверхнею у напрямку викиду речовин вибуху.

Лінія опору по підошві уступу, р. линия сопротивления по подошве уступа – горизонтальна відстань від вісі підривної свердловини 1-го ряду до нижньої брівки уступу.

Лінія падіння пласта, р. линия падения пласта – лінія перерізу поверхні пласта з вертикальною площиною, перпендикулярною до лінії простягання пласта.

Лінія простягання, р. линия простирания – лінія перерізу поверхні пласта, жили чи іншої

поверхні геологічного контакту у повздовжньому напрямку.

Лінія розвідувальна, р. линия разведочная – лінія на карті чи місцевості, за якою розташовуються розвідувальні свердловини.

Лінія укосу борту, р. линия откоса борта – умовна пряма лінія, що поєднує на вертикальному перерізі верхню і нижню брівки кар'єру.

Літологія, р. литология – наука про сучасні осадові породи, їх склад, будову, походження та закономірності просторового розміщення.

Літосфера, р. литосфера – верхня тверда оболонка земної кулі, до складу якої входять земна кора та субстрат (верхня частина мантії Землі).

Літофільні елементи, р. литофильные элементы – група хімічних елементів (54 елементи), що становлять основну масу мінералів земної кори (літосфери).

Ліцензія, р. лицензия – дозвіл на право використання чого-небудь; згода, санкція; також у патентній справі – дозвіл на використання винаходу або іншого технічного досягнення, який видається на основі ліцензійної угоди або судового чи адміністративного рішення компетентного державного органу.

Ловильний інструмент, р. ловительный инструмент – пристосування та механізми, що використовуються для витягання з свердловин прихопленої бурильної колони, її окремих елементів, вибійних двигунів чи сторонніх предметів.

Локальний, р. локальный – місцевий, той, що не виходить за визначені межі.

Локомотив, р. локомотив – транспортна машина, що призначена для переміщення по рейках сцепу із залізничних вагонів; за типом тяги розрізняють тепловози, електровози, тягові агрегати, гіровози та мотовози.

Лоток, р. лоток – пристрій незамкненого поперечного перерізу для безнапірного руху води або гідросуміші.

Лужні гірські породи, р. щелочные горные породы – магматичні ГП, що містять фельшпатоїди і (або) лужні темнокольорові силікати – лужні піроксени і (або) лужні амфіболи.

Ляда, р. ляда – рухомий вентиляційний пристрій дверного типу для відділення один від одного повітряних струменів чи керування ними; застосовується на вертикальних виробках.

М

Магазинування корисної копалини, р. магазинирование полезного ископаемого – тимчасове накопичення відбитої КК у кар'єрному рудоспуску або в очисному просторі при підземних гірничих роботах.

Магістраль, р. магистраль – головна лінія; також у газовій (нафтовій) промисловості – головний трубопровід, яким транспортується газ (нафта).

Магістральні гірничі виробки, р. магистральные горные выработки – гірничі виробки для розкриття чи підготовки родовища КК, що використовуються для

експлуатації кар'єрного транспорту протягом усього періоду розробки горизонту, кар'єрного поля чи родовища або його частини.

Магма, р. магма – природний, переважно силікатний високотемпературний розплав, який утворюється в надрах Землі.

Магматичні гірські породи, р. магматические горные породы – мінеральні асоціації, що утворилися внаслідок кристалізації або затвердіння магми як на глибині, всередині земної кори, так і на поверхні в результаті виверження.

Магнетит, р. магнетит – мінерал підкласу складних оксидів; склад і властивості змінюються і залежать від умов утворення; головний тип залізної руди.

Магнієві руди, р. магниевые руды – природні мінеральні утворення, з яких економічно доцільно і технічно можливо добувати магній; головні магнієві руди мають осадове походження.

Магнітна сепарація, р. магнитная сепарация – спосіб збагачення КК, оснований на використанні відмінності в магнітних властивостях компонентів суміші крупністю від частин мікрона до 150 мм в неоднорідному постійному або змінному магнітному полях.

Магнітне збагачення корисних копалин, р. магнитное обогащение полезных ископаемых – збагачення КК, яке ґрунтується на дії неоднорідного магнітного поля на мінеральні частинки з різною магнітною сприятливістю і коерцитивною силою.

Магнітне поле Землі, р. магнитное поле Земли – силове поле, виникнення якого зумовлене джерелами, що знаходяться в земній кулі та навколоземному просторі.

Магнітометр, р. магнитометр – прилад, яким вимірюють магнітну індукцію, напруженість поля і магнітні моменти постійних магнітів.

Магнітометрична розвідка, р. магнитометрическая разведка – група електромагнітних методів вивчення геологічної будови земної кори й розвідки КК, що базуються на вивченні магнітного поля Землі.

Манганіт, р. манганит – мінерал класу гідроксидів; один із складових видів марганцевої руди.

Маніпулятор, р. манипулятор – прилад або пристосування для регулювання складних виробничих процесів, який під керуванням оператора виконує дії (маніпуляції), аналогічні діям руки людини, або діє автоматично.

Мантія Землі, р. мантия Земли – одна з внутрішніх геосфер, лежить між земною корою, від якої відокремлена поверхнею Мохоровичича, та ядром Землі; підошва мантії Землі знаходиться на глибині 2900 км.

Марганцеві руди, р. марганцевые руды – мінеральні утворення з вмістом марганцю у таких кількостях, при яких його доцільно вилучати за сучасного рівня розвитку техніки.

Марганцеворудна промисловість, р. марганцеворудная промышленность – галузь гірничої промисловості, підприємства якої добувають марганцеві руди, збагачують та згрудковують їх.

Марка вугілля, р. марка угля – умовне позначення вугілля, що містить комплекс технологічних

властивостей: питому теплоту згоряння, вихід летких речовин, здатність до спікання тощо; поділяється на марки: Б – буре, Д – довгополуменеве, Г – газове, Ж – жирне, К – коксівне, ПС – пріснувате спікливе П – пісне, А – антрацит.

Маркшейдерія, р. маркшейдерия – галузь гірничої науки, пов'язана з просторово-геометричними вимірюваннями (маркшейдерськими зйомками) в надрах Землі або на ділянках її поверхні при розробці й експлуатації родовищ КК і гірничобудівельних роботах.

Маркшейдерські плани, р. маркшейдерские планы – плани, складені в прийнятій системі координат і в певному масштабі, на яких загальноприйнятими умовними знаками нанесені гірничі виробки кар'єру, рудника, споруди та природні об'єкти на поверхні в межах гірничого відводу, що характеризують форми, умови залягання і властивості покладів корисної копалини.

Мармур, р. мрамор – карбонатна метаморфічна ГП, що утворилася внаслідок перекристалізації вапняку або доломіту; складається головним чином з кальциту; колір білий; відомий мармур з домішками рожевого, жовтого, сірого і чорного кольорів.

Мартит, р. мартит – різновид гематиту (псевдоморфози по магнетиту), форми виділення – щільна і пухка маса, ізометричні зерна і кривогранні октаедри (зростки тонких полісинтетично спарених пластинок гематиту).

Маса гірнича, р. масса горная – *див*. гірнича маса.

Маса поїзда корисна, р. масса поезда полезная – маса вантажу, що перевозиться поїздом за один рейс.

Маса причіпної частини поїзда, р. масса прицепной части поезда – власна маса думпкарів (маса тари) і вантажу, що перевозиться в одному поїзді.

Масив гірських порід, р. массив горных пород – ділянка земної кори, що характеризується загальними умовами утворення і певними інженерно-геологічними властивостями ГП, які його складають.

Масовий вибух, р. массовый взрыв – процес одночасного або послідовного (з певним інтервалом часу) підривання великої кількості зарядів ВР в гірничих породах з метою руйнування і спрямованого переміщення, а також з метою розробки скельних порід, розкриття родовища (робочих горизонтів), створення гребель, насипів тощо.

Масштаб, р. масштаб – відношення довжини ліній на кресленні, плані або карті до довжини відповідних ліній у натурі (числовий М); відрізок, поділений на рівні частини, на якому біля кожної поділки стоїть число, що показує довжину відповідного відрізка в натурі (лінійний М).

Масштабний ефект, р. масштабный эффект – вплив розмірів зразка на його міцність або інші параметри механічних властивостей у масиві ГП.

Межа плинності, р. предел текучести – напруга, при перевищенні якої частина викликаної нею деформації залишається незмінною.

Межа пружності, р. предел упругости – значення напруги, при якій починають виявлятись непружні деформації.

Межа втоми, р. предел усталости – значення напруги, до досягнення якої не настає руйнування матеріалу від втоми незалежно від кількості циклів навантаження.

Межі кар'єру, р. границы карьера – поверхні, що проходять через верхній і нижній контури кар'єру та поверхні, що обмежують його по глибині.

Мергель, р. мергель – осадова ГП змішаного глинисто-карбонатного складу, яка складена переважно вапняком та глинами.

Металеві корисні копалини, р. металлические полезные ископаемые – природні мінеральні утворення, з яких доцільно вилучати метали та їх сполуки; найпоширенішими є руди: залізні, алюмінієві, марганцеві, олов'яні, срібні, ртутні, титанові, цинкові.

Метаморфізовані родовища, р. метаморфизованные месторождения – виникають при радикальній зміні тіл КК, що раніше існували, внаслідок процесів регіонального і локального метаморфізму з втратою більшості ознак їх первинного генезису.

Метаморфічні гірські породи, р. метаморфические горные породы – ГП, що утворилися внаслідок метаморфізму осадових і магматичних порід.

Метасоматичні гірські породи, р. метасоматические горные породы – ГП, що утворилися внаслідок процесу метасоматизму; розрізняють три стадії їх утворення: ранню лужну, кислотну та пізню лужну.

Метод трапецій, р. метод трапеций – метод геометричного аналізу витягнутих кар'єрних полів з нахиленим і крутим падінням та переважним використанням геометричних фігур, які мають форму трапеції.

Методи збагачення корисних копалин, р. методы обогащения полезных ископаемых – розрізняють механічні та хімічні МЗ; у свою чергу, залежно від фізичних та фізико-хімічних властивостей мінералів, які використовуються для виділення концентрату, механічні методи збагачення поділяються на гравітаційні, магнітні, електропровідні, оптичні, а також за характеристиками змочуваності та радіоактивності матеріалів.

Методи підривних (вибухових) робіт, р. методы взрывных работ – узагальнююча назва схем ініціювання і способів розміщення зарядів ВР стосовно підривного об'єкта, який характеризується формою і розмірами зарядів, наявністю і видом порожнин або гірничих виробок, що містять заряди; розрізняють МПР на викид, камерних, котлових, кумулятивних, накладних, свердловинних і шпурових зарядів.

Механізація, р. механизация – заміна ручної праці машинною, особливо у складних і трудомістких процесах; розрізнюють часткову механізацію (окремі ручні операції виконують машини або механізми), комплексну механізацію (охоплює весь комплекс робіт з виконання закінченого процесу або створення певного виробу, при цьому робітник керує комплексом машин) і якісно вищий ступінь механізації – автоматизацію (машинами керують

механізми, робітник лише налагоджує і контролює виробничий процес).

Механіка гірських порід, р. механика горных пород – теоретична і прикладна наукова дисципліна, розділ фізики ГП та геомеханіки, що вивчає напружено-деформований стан масиву ГП при розробці родовищ КК і проведенні виробок різноманітного призначення та фізико-механічні властивості ГП й масивів з урахуванням твердої, рідкої і газоподібної фаз та природного напруженого стану для створення доцільних методів руйнування порід, керування гірничим тиском і обваленням, а також стійкістю відслонень поверхонь.

Механічна лопата пряма, р. механическая лопата прямая – *див*. пряма механічна лопата.

Механічна лопата, р. механическая лопата – самохідна повноповоротна виймально-навантажувальна машина (одноковшовий екскаватор), в якій рухомі елементи переміщуються за допомогою механічних передавальних пристроїв.

Механічна міцність гірської породи, р. механическая прочность горной породы – здатність породи в певних умовах і межах сприймати, не руйнуючись, ті або інші механічні дії.

Механічні властивості гірських порід, р. механические свойства горных пород – характеризують зміни форми, розмірів та суцільність ГП під дією механічних навантажень, які створюються внаслідок дії природних (гірничий тиск, тектонічні рухи) чи штучних факторів (підривні роботи, різання порід тощо).

Мігматит, р. мигматит – складна ГП, яка виникає внаслідок проникнення магми в ті породи, що вже існували; складається з метаморфічних гірських порід та переважно гранітного матеріалу.

Мідні руди, р. медные руды – природні мінеральні утворення, що містять мідь у таких сполуках і концентраціях, при яких їх промислове використання технічно можливе й економічно доцільне.

Міжшарова товща, р. междуслоевая толща – при розробці потужних пластів або покладів з поділом на шари – товща КК між шарами, що залишається при їх вийманні.

Мінерали рудні, р. минералы рудные – *див*. рудні мінерали.

Мінерали України, р. минералы Украины – це орієнтовно 900 мінералів, встановлених у її надрах; серед них відомі представники всіх типів і класів, зокрема прості речовини (мідь, золото, алмаз, графіт, сірка тощо).

Мінерали, р. минералы – природні хімічні сполуки кристалічної будови, які виникають внаслідок фізично-хімічних процесів і входять до складу ГП, руд та інших мінеральних тіл; мінерали – переважно тверді тіла, іноді трапляються рідкі мінерали.

Мінеральна сировина, р. минеральное сырье – природні мінеральні утворення, видобуті з надр Землі як КК й придатні для використання в різних галузях народного господарства в неперероблену або переробленому виді.

Мінеральні ресурси України, р. минеральные ресурсы Украины – сукупність запасів КК у надрах України; містять: горючі корисні

копалини і газоподібні; металеві; рідкіснометалеві руди; руди дорогоцінних металів; руди розсіяних елементів; руди радіоактивних металів; неметалеві КК; підземні води.

Мінерально-сировинна база, р. минерально-сырьевая база – сукупність родовищ КК, у т.ч. техногенних, а також відходів видобування та переробки копалин, придатних для промислового використання.

Міцність гірських порід, р. прочность горных пород – властивість ГП у певних умовах, не руйнуючись, сприймати впливи механічних навантажень, температурних, магнітних, електричних та ін. полів, нерівномірне протікання фіз.-хім. процесів у різних частинах ГП тощо.

Модифікація, р. модификация – зміна, видозміна, перетворення, поява нових ознак; якісно відмінні стани чого-небудь; у мінералогії та кристалографії – різні види кристалів однієї і тієї ж речовини, які утворюються внаслідок поліморфізму і політипії.

Модуль деформації, р. модуль деформации – відношення напруги до відповідної їй відносної деформації при навантаженні скельного масиву в межах пружних та непружних деформацій.

Модуль пружності, р. модуль упругости – відношення напруги до відповідної їй відносної деформації при одноосьовому навантаженні зразка в межах пружності.

Моніторинг, р. мониторинг – безперервне стеження за яким-небудь процесом з метою виявлення його відповідності бажаному результату або тенденцій розвитку.

Моніторинг довкілля, р. мониторинг окружающей среды – комплексна система регламентованих періодичних спостережень, оцінки і прогнозу змін стану природного середовища з метою виявлення негативних змін і вироблення рекомендацій по їх усуненню або ослабленню.

Моніторинг мінерально-сировинної бази, р. мониторинг минерально-сырьевой базы – система споруд, збирання, обробки, передавання, зберігання й аналізу інформації про розвідані запаси та ресурси КК, прогнозування їх стану, видобутку і переробки.

Монокліналь, р. моноклиналь – форма залягання шарів ГП на великих територіях із нахилом в один бік; нерідко монокліналь являє собою одне з крил великих платформових структур – антикліз і синекліз.

Монорейкова дорога, р. монорельсовая дорога – транспортна система, в якій по підвишеній рейці, головним чином у спеціальних візках, переміщують різні вантажі та людей.

Монтморилоніт, р. монтмориллонит – глиниста порода підкласу шаруватих силікатів групи смектитових мінералів; використовується у виробництві цементу, кераміки, цегли тощо.

Морена, р. морена – скупчення несортованого уламкового матеріалу, який переноситься і відкладається льодовиками.

Мостовий перевантажувач, р. мостовой перегружатель – підйомний кран мостового типу, яким перевантажують масові сипкі вантажі; вантажопідйомність мостового

перевантажувача 5…30 т, швидкість переміщення 10…30 м/хв.

Мотобур, р. мотобур – автономна бурильна машина обертальної чи ударно-поворотної дії з двигуном внутрішнього згоряння для буріння неглибоких свердловин чи шпурів.

Мотовоз, р. мотовоз – невеликий локомотив з двигуном внутрішнього згоряння.

Мохоровичича поверхня, р. Мохоровичича поверхность – межа поділу між земною корою та мантією Землі.

Мульда, р. мульда – форма залягання шарів ГП у виді чаші чи коритоподібного прогину.

Н

Набризкбетон, р. набрызгбетон – штучний матеріал, що складається із суміші цементу, піску, гравію чи щебеню та домішок для прискорення тужавлення й використовується нанесенням цієї суміші безопалубочним методом; застосовується для кріплення гірничих виробок.

Набухання, р. набухание – визначувані мінералогічним складом властивості скельної породи, які можуть призводити до вбирання породою води, що викликає збільшення її об'єму.

Навал (розвал) породи, р. навал (развал) породы – розташування на робочій площадці породи, роздробленої та обваленої вибухом шпурових, свердловинних або камерних зарядів.

Навантаження, р. нагрузка – кількість (маса, об'єм) оброблюваного матеріалу, який надходить на апарат або транспортний пристрій за одиницю часу; дія або сукупність дій, операцій до значення «навантажити», «навантажувати». *Напр*., у кар'єрах розрізняють нижнє навантаження, при якому транспортний горизонт знаходиться на рівні горизонту стояння навантажувальної машини чи нижче його.

Навантажувальний пункт, р. погрузочный пункт – місце, де ведеться навантаження гірничої маси у транспортні посудини (вибій, склад тощо) з використанням відповідного устаткування.

Навантажувальні роботи, р. погрузочные работы – сукупність операцій по переміщенню ГМ, матеріалів, устаткування тощо до транспортних засобів.

Навантажувач кар'єрний, р. погрузчик карьерный – самохідна навантажувально-транспортна машина циклічної дії з навісним робочим органом у формі ковша, шарнірно закріпленого на кінці стріли.

Навколишнє середовище (довкілля), р. окружающая среда – середовище життя і діяльності людства, оточуючий людину природний і створений нею матеріальний світ.

Надглибоке буріння, р. сверхглубокое бурение – процес спорудження свердловин у земній корі на глибини, максимальні для сучасної науки і практики; призначене для пошуку й розвідки родовищ корисних копалин, вивчення геолого-фізичних параметрів земних надр, закономірностей утворення та розміщення мінеральної сировини.

Надійність гірничого устаткування, р. надежность горного оборудования – властивість устаткування зберігати в часі у встановлених межах значення всіх параметрів, що характеризують його працездатний стан, тобто здатність виконувати необхідні функції в заданих режимах і умовах застосування, технічного обслуговування, ремонтів, зберігання і транспортування.

Надра, р. недра – верхня частина земної кори (у т. ч. і під Світовим океаном), в межах якої при сучасному рівні науки і техніки можливе видобування корисних копалин.

Надрешітний продукт, р. надрешетный продукт – продукт грохочення, частина класифікованого матеріалу, яка не пройшла через просіювальну поверхню грохота.

Намивний процес, р. намывной процесс – процес розділення сипкого матеріалу у русловому потоці рідини (води) з відкладенням важких зерен в нижніх шарах.

Наноси, р. наносы – загальна назва пухких четвертинних відкладів на земній поверхні незалежно від умов їх виникнення (пісок, гравій, галечник тощо).

Напівтраншея, р. полутраншея – відкрита горизонтальна чи полога гірнича виробка, що проведена по косогору чи борту кар'єру; поперечний переріз напівтраншеї має форму трикутника або приступка.

Напір на трубопроводі (при витіканні до водозбірника), р. напор на трубопроводе (при вытекании к водосборнику) – перевищення рівня рідини в посудині або водоймі, що живить трубопровід, над центром тяжіння вихідного перерізу трубопроводу при витіканні рідини в атмосферу, коли тиск як зверху, так і знизу струменя, що виходить з трубопроводу, дорівнює атмосферному.

Напірні води, р. напорные воды – підземні води, які перебувають під тиском, що значно перевищує атмосферний, і приурочені до водоносних горизонтів, які залягають між водотривкими пластами в межах порівняно великих геологічних структур.

Напруга, р. напряжение – сила, діюча на дану елементарну площадку і віднесена до одиниці площі.

Напруження механічне, р. напряжение механическое – міра внутрішніх сил, які виникають в масиві гірничих порід, в окремих елементах машин і споруд під дією зовнішніх сил.

Напрямок, р. направление – лінія руху або лінія розміщення чого-небудь, *напр*., лінія конвеєрів.

Насос (помпа), р. насос (помпа) – машина, призначена для створення потоку рідкого середовища, яка перетворює механічну енергію у кінетичну та енергію тиску; за принципом дії застосовані у гірничій промисловості насоси розподіляють на динамічні й об'ємні.

Нахилення магнітне, р. наклонение магнитное – кут між напрямком напруженості магнітного поля Землі та горизонтальною площиною в певній точці земної поверхні; величина НМ змінюється від 0º на магнітному екваторі до 90º – на магнітному полюсі.

Нашарування, р. напластование – характер будови осадових порід, в яких чітко

виявляються поверхні поділу між шарами однієї і тієї ж породи.

Негабарит, р. негабарит – окремість скельної ГМ чи КК, отримана у вибої при веденні гірничих робіт і більша за розміром від кондиційного куска, розмір якого перевищує максимально допустимий за технологічними умовами екскавації, транспортування і здрібнення у дробарках.

Недобір, р. недобор – об'єм скельної породи, що залишився після підривання комплекту свердловин чи шпурів у межах мінімального проектного поперечного перерізу виробки.

Недомив, р. недомыв – частина гірничих порід уступу, що розроблюється засобами гідромеханізації, залишена у його підошві з метою утворення схилу для руху пульпи від вибою до зумпфа.

Нерудні корисні копалини, р. нерудные полезные ископаемые – група мінеральних утворень, які широко використовують як мінеральну сировину, а також як дорогоцінне й виробне каміння.

Нижнє навантаження, р. нижняя погрузка – спосіб навантаження породи, при якому транспортний горизонт знаходиться на рівні розташування навантажувальної машини або нижче нього.

Нівелір, р. нивелир – геодезичний інструмент для визначення різниці висот будь-яких точок земної поверхні при нівелюванні; основна частина нівеліра – підзорна труба й горизонтальний рівень; додаються також нівелірні рейки.

Нівелювання, р. нивелирование – визначення висоти різних точок земної поверхні відносно певної вихідної точки або над рівнем моря; розрізняють нівелювання за призначенням – технічне і загальнодержавне.

Нікопольський марганцеворудний басейн, р. Никопольский марганцеворудный бассейн – розташований на півдні України, у Дніпропетровській і Запорізькій областях; за запасами руди (2,1 млрд. т) – один із найбільших у світі; потужність рудного пласта 1,5…5 м; глибина залягання 15…140 м.

Норит, р. норит – магматична гірська порода, різновид габро; складається з ромбічного піроксену, основного плагіоклазу й олівіну; використовується як будівельний матеріал.

Норма, р. норма – загально визначене, узаконене правило, міра, закон, взірець, звичайний стан; Н якості – граничний вміст корисного компонента в основному продукті збагачення КК; для вугілля, навпаки, – граничний вміст золи, сірки та вологи як шкідливих або баластних домішок.

Нормальна сила, р. нормальная сила – сила, спрямована перпендикулярно до елементарної площадки, на яку вона діє.

Норми амортизації, р. нормы амортизации – розмір амортизаційних відрахувань, виражений у процентах до початкової вартості основних фондів.

НОУ-ХАУ, р. НОУ-ХАУ – передача на договірній основі різних знань та досвіду наукового, технічного, виробничого,

адміністративного чи іншого характеру, які практично застосовуються в діяльності підприємства чи у професійній діяльності, але ще не стали загальним надбанням; передача здійснюється на основі укладання ліцензійних договорів.

О

Об'єм кар'єру, объем карьера – об'єм ГП, що підлягають розробці, в кінцевих (проектних) контурах кар'єру.

Об'ємна сила, р. объемная сила – сила, величина якої пропорційна об'єму елемента, на який вона діє.

Об'ємне розширення, р. объемное расширение – відношення зміни об'єму тіла, що знаходиться під дією напруги, до його початкового об'єму.

Обвалення порід, р. обрушение пород – зрушення ГП, які покривають пласт корисної копалини, що супроводжується їх вивалюванням у гірничу виробку.

Обводненість родовища, р. обводненность месторождения – узагальнене поняття про наявність і кількість поверхневих і підземних вод у районі родовища (шахтного чи кар'єрного поля); насиченість масиву ГП підземними водами, яка визначає величину очікуваного надходження води у виробки й ускладнює ведення гірничих робіт.

Облицювальний камінь, р. облицовочный камень – ГП, що відрізняється довговічністю й архітектурно-декоративною вартістю, використовується для зовнішнього та внутрішнього облицювання споруд та приміщень.

Обмежувальна ділянка, р. ограничивающий участок – ділянка автодороги чи залізниці з найменшою пропускною спроможністю, що обмежує продуктивність кар'єрного транспорту.

Оборотне водопостачання, р. оборотное водоснабжение – багаторазове використання води на гірничому підприємстві з метою запобігання нераціональному споживанню природних вод і їх забрудненню.

Огранування, р. огранка – технологічний процес обробки ювелірного каміння шліфувальним та полірувальним способами з метою надання йому відповідної форми та якості.

Одноковшовий екскаватор, р. одноковшовый экскаватор – самохідна землерийна і виймально-навантажувальна машина циклічної дії з робочим органом у виді одного ковша.

Однорідність, р. однородность – однаковість властивостей середовища у всіх його напрямках.

Оконтурювання, р. оконтуривание – встановлення і графічне зображення меж родовища КК, кар'єрного поля, блоку тощо.

Операція, р. операция – сукупність робочих дій (прийомів), які характеризуються однорідністю технологічного змісту й єдністю предмета праці, використовуваного інструменту (обладнання) і робочих органів.

Опір руху основний, р. сопротивление движения основное – опір, що долає транспортний засіб під час руху по прямій горизонтальній ділянці шляху.

Опір руху повний, р. сопротивление движению полное – сумарний опір руху транспортних засобів на даній ділянці шляху, що долається силою тяги.

Опробування (в збагаченні), р. опробование (в обогащении) – сукупність операцій з відбору й обробки проб корисної копалини для визначення їх складу і властивостей.

Оптимальна кускуватість, р. оптимальная кусковатость – середній розмір кусків породи, який забезпечує максимальну продуктивність і безпечність роботи навантажувального і транспортного устаткування або відповідний мінімум витрат по закінченому виробничому циклу.

Оптимальні розміри, р. оптимальные размеры – значення розмірів конструкції чи технологічного елемента, які визначаються спеціальними розрахунками для досягнення максимального виробничого ефекту, мінімальних трудових або грошових витрат чи іншого критерію.

Оптимізація природного середовища (довкілля), р. оптимизация природной среды – система заходів, спрямованих на охорону й поліпшення природних умов життя людей, збереження і відтворення природних ресурсів.

Органогенні гірничі породи, р. органогенные горные породы – осадові ГП, що утворилися з решток рослинних і тваринних організмів або продуктів їх життєдіяльності; поділяють на морські та континентальні.

Осадові гірничі породи, р. осадочные горные породы – ГП, що утворилися на поверхні літосфери внаслідок вивітрювання та перевідкладення більш давніх порід різного походження, випадіння речовин із розчинів, накопичення решток рослинних і тваринних організмів і продуктів їх життєдіяльності, вулканічного матеріалу та матеріалу, що надходить з космосу.

Осідання, р. оседание – направлений вниз зсув покривних порід над підземною виробкою або поблизу відкритої виїмки.

Осідання ґрунту, р. оседание земли – опускання масиву ґрунту під дією зовнішніх навантажень, яке не супроводжується докорінними змінами його структури.

Основні гірничі породи, р. основные горные породы – магматичні ГП, відносно бідні на кремнезем (до 55%) і багаті на кальцій та магній.

Основні технологічні процеси, р. основные технологические процессы – до них відносяться підготовка порід до виймання, виймально-навантажувальні роботи, переміщення (транспортування) гірничої маси, розвантаження і складування порід розкриву (відвалування) і корисних копалин.

Осушення кар'єру, р. осушение карьера – комплекс заходів із захисту кар'єру від надходження поверхневих і підземних вод при його будівництві й експлуатації шляхом проведення спеціальних виробок (нагірних канав, дренажних траншей, водозбірників, водопонижуючих свердловин, обладнання голкофільтрових споруд).

Охорона довкілля, р. охрана окружающей среды – комплекс заходів з оптимізації чи збереження навколишнього середовища; включає

охорону атмосферного повітря, вод суші та вод Світового океану, земель, флори і фауни, геологічного середовища.

Охорона праці, р. охрана труда – система законодавчих актів, соціально-економічних, організаційних, технічних, гігієнічних та лікувально-профілактичних заходів, які забезпечують безпеку праці, збереження здоров'я і працездатності людини в процесах гірничовидобувного виробництва.

Очисні споруди, р. очистные сооружения – інженерні споруди, системи каналізації для очищення, знешкодження й знезараження стічних вод; до очисних споруд належать аеростінки, аеро- та біофільтри, септики, відстійники, ґрати-дробарки, піско-, нафто-, жиро- і масловловлювачі тощо.

Очищення повітря, р. очистка воздуха – видалення з повітря пилу, рідких та газоподібних шкідливих домішок; очищають звичайно забруднене повітря, видаляють з виробничих об'єктів повітря, що подається в приміщення або інші об'єкти системами припливної вентиляції і кондиціонування повітря, а також повітря, використовуване у технологічних процесах.

Очищення свердловини, р. очистка скважины – видалення із свердловин продуктів руйнування при бурінні; виконується шнековими штангами, водоповітряною сумішшю, стиснутим повітрям, желонками тощо.

Очищення стічних вод, р. очистка сточных вод – видалення зі стічних вод, що надходять в очисні споруди, забруднювальних домішок і знешкодження їх; очищені води використовують для зрошування сільськогосподарських земель, у системах виробничого водопостачання тощо.

П

Паливна промисловість, р. топливная промышленность – сукупність галузей важкої промисловості, підприємства яких видобувають і переробляють різні види палива.

Паливно-енергетичний баланс, р. топливно-энергетический баланс – система показників, які характеризують співвідношення між потребою в паливі й енергії та їх ресурсами, виробничим використанням у межах відповідної територіальної чи виробничої одиниці за певний період.

Паливо, р. топливо – горючі речовини, що є джерелом теплової енергії; найпоширенішим є: вугілля викопне, нафта, торф, бензин, генераторний газ, кокс, хімічне ракетне паливо тощо.

Панель, р. панель – частина екскаваторного блоку по ширині, яка підготовлена до виймання гірничої маси шляхом виконання буропідривних робіт і може складатися із однієї-трьох виймальних заходок; при розробці м'яких порід панель одночасно є і виймальною заходкою.

Парагенезис мінералів, р. парагенезис минералов – закономірне сумісне розміщення мінералів у природних умовах, зумовлене однаковими чи подібними геохімічними процесами, за яких вони утворилися.

Параметри кар'єру основні, р. параметры карьера основные – найважливіші характеристики кар'єру: кінцева глибина, кути укосів робочих і неробочих бортів, ширина робочих площадок, розміри кар'єрного поля в плані, запаси КК і загальний об'єм порід розкриву, виробнича потужність по корисній копалині та гірничій масі тощо.

Параметри підривної свердловини, р. параметры взрывной скважины – основні величини, що характеризують виробничі якості свердловини: діаметр, довжина, кут нахилу, перебур.

Параметри системи розробки, р. параметры системы разработки – основні характеристики системи відкритої розробки родовища: висота уступу, ширина його робочої площадки, кількість робочих уступів, протяжність і швидкість посування фронту робіт, темп поглиблення гірничих робіт тощо.

Параметри траси, р. параметры трассы – основні характеристики поздовжньої вісі капітальних гірничих виробок і транспортних комунікацій: протяжність, ухил, радіуси і тангенси горизонтальних та вертикальних кривих тощо.

Патрон ВР, р. патрон ВВ – визначена кількість ВР, що розміщена у оболонці з гідроізолюючого матеріалу.

Патрон-бойовик, р. патрон-боевик – патрон ВР, споряджений засобом ініціювання, що розміщується сумісно з основним зарядом.

Перебирання, р. переборка – об'єм скельної породи, розроблений за межами проектного поперечного перерізу гірничої виробки.

Перебур, р. перебур – частина свердловини, що пробурена нижче підошви уступу.

Перекладання рейкової колії, р. перекладка рельсового пути – здійснення операції по переміщенню рейкової колії на нове місце після відпрацювання чергової західки у кар'єрі чи на відвалі.

Перекриття, р. перекрытие – внутрішня горизонтальна захисна конструкція будинків і споруд; конструкція, що огороджує (розділяє) шари КК і обваленої породи у процесі виймання.

Перемичка, р. перемычка – масив породи між сусідніми кар'єрами, водоймищами; також споруда у гірничий виробці для регулювання вентиляційних потоків, ізоляції виробок від газів, води, пожежі тощо.

Переміщення кар'єрних вантажів, р. перемещение карьерных грузов – один із основних виробничих (технологічних) процесів відкритих гірничих робіт, що полягає у зміні положення гірничої маси (як правило, транспортними засобами від вибоїв до приймальних пунктів у кар'єрі або за ним).

Переміщення фронту гірничих робіт, р. перемещение фронта горных работ – напрямок і порядок посування фронту гірничих робіт у плані, яке характеризує його положення на початку і в кінці визначеного періоду.

Перепробіг, р. перепробег – різниця між фактичним і запланованим пробігом транспортного засобу за певний термін часу.

Перерва регламентована, р. перерыв регламентированный – короткочасна перерва для здачі і приймання зміни.

Переробний комплекс, р. перерабатывающий комплекс – сукупність машин і механізмів для переробки певних КК.

Період освоєння проектної потужності, р. период освоения проектной мощности – проміжок часу від початку будування кар'єру чи його черги до досягнення потужності, передбаченої проектом.

Періоди відкритих гірничих робіт, р. периоды открытых горных работ – проміжки часу, протягом яких виконуються гірничобудівельні й експлуатаційні роботи в кар'єрі (останні підрозділяються на освоєння проектної потужності, власно експлуатацію і ліквідацію гірничих робіт); періоди характеризуються різними переважаючими виробничими цілями та умовами гірничих робіт.

Пиломір, р. пиломер – прилад для визначення міри запиленості повітря безпосередньо в місці заміру (в шахтах, кар'єрах, системах вентиляції тощо).

Питома вага, р. удельный вес – величина, що чисельно дорівнює вазі тіла в одиниці об'єму; у Міжнародній системі одиниць питому вагу вимірюють у Н/м³.

Питома витрата буріння, р. удельный расход бурения – довжина шпуру (свердловини), що припадає на 1 м³ підірвання гірничої маси, яка виражається у м/м³ і являє собою величину, обернену виходу гірничої маси з 1 м свердловини.

Питома витрата вибухової речовини, р. удельный расход взрывчатого вещества – кількість ВР, фактично використаної для підриву 1 м³ гірничої маси та вираженої у кг/м³; розрахункова кількість ВР на 1 м³ породи, що підлягає підриванню, приймається залежно від властивостей ВР, ГП та необхідної роботи вибуху.

Питома витрата енергії вибухової речовини, р. удельный расход энергии ВВ – кількість енергії ВР, витраченої на одиницю об'єму фактично зруйнованого вибухом масиву.

Питома витрата різального інструменту, р. удельный расход режущего инструмента – кількість різців та ножів гірничої машини, використаних на руйнування 1 м³ ГМ чи на 1 м² площі виймання.

Питома енергія заряду вибухової речовини, р. удельная энергия заряда ВВ – розрахункова кількість енергії заряду ВР, що припадає на 1 м³ масиву, який підлягає руйнуванню; виражається у Дж/м³.

Питома поверхня пилу, р. удельная поверхность пыли – сумарна поверхня пилових частинок, віднесена до їх об'єму.

Питома потенціальна енергія, р. удельная потенциальная энергия – енергія, що накопичується при деформації в одиничному об'ємі масиву, виділеному біля даної точки.

Питомий аеродинамічний опір виробленого простору, р. удельное аэродинамическое сопротивление выработанного пространства – одиниця опору виробленого простору руху повітря, що дорівнює 9,81 Н/м³ під час руху 1 м³ повітря в секунду на відстань 1 м через площу поперечного перерізу 1 м³.

Питомий вихід пилу, р. удельный выход пыли – кількість пилу, що надійшла у повітря, віднесена до одиниці маси відбитої чи навантаженої гірничої маси.

Питомий дебіт дренажної виробки, р. удельный дебит дренажной выработки – кількість води, яка отримується за одиницю часу на 1 м пониження рівня води у свердловині, колодязі та інших дренажних виробках; вимірюється у л/с, м³/год.

Питомий заряд вибухової речовини, р. удельный заряд ВВ – розрахункова кількість ВР, що припадає на 1 м³ масиву, який підлягає руйнуванню вибухом.

Питомий опір копанню, р. удельное сопротивление копанию – відношення величини опору ґрунта копанню, а також зусилля, необхідне для заповнення ковша, подолання тертя ковша об ґрунт та переміщення призми волочіння до площі зрізаної стружки.

Підводна розробка родовищ корисних копалин, р. подводная разработка месторождений полезных ископаемых – видобування КК (переважно нафти і газу) із дна морів та океанів; є підводна розробка родовищ відкритим (переважно драгами, земснарядами, що розробляють поверхневі або донні родовища) і підземним (гірничими комбайнами або іншими засобами, використовуючи бурові свердловини) способами.

Підготовка горизонту, р. подготовка горизонта – сукупність гірничопідготовчих робіт, що містять проведення розрізного котловану або траншеї, спорудження й обладнання транспортних комунікацій тощо.

Підготовка порід до виймання, р. подготовка пород к выемке – технологічний процес, що направлений на зменшення міцності чи зміну агрегатного стану гірничих порід з метою полегшення їх подальшої розробки; відноситься до основних виробничих технологічних процесів відкритих гірничих робіт.

Підготовка родовища до експлуатації, р. подготовка месторождения к эксплуатации – сукупність робіт, що містять підготовку поверхні кар'єрного поля, осушення породного масиву, підведення транспортних, енергетичних та інших комунікацій на поверхні тощо.

Підготовчо-завершальні роботи, операції, р. подготовительно-заключительные работы, операции – сукупність робіт і операцій, що проводяться на початку і в кінці робочої зміни (профілактичний огляд, підготовка устаткування до роботи тощо).

Підземна газифікація вугілля, р. подземная газификация угля – перетворення вугілля викопного на горючі гази неповним спалюванням його в надрах землі, на місці залягання; фізико-хімічний геотехнічний процес.

Підземні води, р. подземные воды – води, що містяться в порах і порожнинах ГП у рідкому, твердому або пароподібному стані; утворюються внаслідок інфільтрації атмосферних опадів та поверхневих вод, конденсації водяної пари, магматичних процесів, метаморфізму тощо.

Підземні розкривні виробки, р. подземные вскрывающие выработки – гірничі виробки із замкнутим контуром (похилі або вертикальні стовбури, штольні, тунелі тощо), які призначені для утворення транспортного доступу до робочих горизонтів кар'єру; *див*. розкриття підземними виробками.

Підкид, р. взброс – переміщення порід висячого боку вгору по лінії розриву.

Підняттєвий, р. восстающий – похила або вертикальна виробка, пройдена знизу догори по рудному тілу або пустих породах і призначена для підготовки блоків, провітрювання, опускання закладного матеріалу, пересування людей та для розвідувальних цілей.

Підривання багаторядне, р. взрывание многорядное – схема підривання підривних свердловин, які розташовані у межах блоку в декілька рядів.

Підривання валове, р. взрывание валовое – спосіб підривання, при якому конфігурація і розміри руйнованих блоків встановлюються незалежно від вмісту в них порід розкриву та корисних копалин.

Підривання вторинне, р. взрывание вторичное – руйнування негабаритних кусків породи, козирків, завищень підошви уступів вибухом шпурових або накладних зарядів.

Підривання каскадне, р. взрывание каскадное – схема підривання гірничої маси на декількох уступах із уповільненням послідовно від нижніх уступів до верхніх або між суміжними блоками на одному уступі.

Підривання короткоуповільнене, р. взрывание короткозамедленное – схема підривання, при якій інтервал між вибухами окремих зарядів становить від 0,05 до 0,25 с.

Підривання миттєве, р. взрывание мгновенное – одночасне ініціювання багатьох зарядів ВР.

Підривання негабаритів, р. взрывание негабаритов – руйнування негабаритних кусків гірничої маси вибухом накладних або шпурових зарядів ВР.

Підривання однорядне, р. взрывание однорядное – схема підривання із розташуванням підривних свердловин в один ряд у межах блоку.

Підривання роздільне, р. взрывание раздельное – спосіб підривання, при якому блоки порід розкриву і корисних копалин або різних сортів КК підриваються нарізно.

Підривання струсне, р. взрывание сотрясательное – спосіб підривання, який призводить до знеміцнення масиву, що руйнується, без видимого збільшення його об'єму та переміщення.

Підривання у затиснутому середовищі, р. взрывание в зажатой среде – спосіб підривання, що характеризується відсутністю відкритої поверхні руйнованого масиву збоку виробленого простору, який підперто розвалом раніше підірваної породи.

Підривання уповільнене, р. взрывание замедленное – схема підривання, при якій інтервал між вибухами окремих зарядів перевищує 0,25 с.

Підривні роботи, р. взрывные работы – роботи, виконувані діянням вибуху на природні або штучні матеріали; дають змогу контрольовано руйнувати або переміщувати матеріали, змінювати їх структуру, властивості та форму, гасити пожежі на нафтових і газових промислах, ліквідовувати зависання льоду тощо.

Підстанція електрична, р. подстанция электрическая – електрична установка або сукупність електричних пристроїв, якими перетворюють електричний струм, розподіляють електричну енергію між споживачами.

Підуступ, р. подуступ – поділення уступу по висоті на дві частини, що мають спільну транспортну комунікацію і відробляються різним виймальним устаткуванням, або одним і тим же послідовно чи одночасно.

Піролюзит, р. пиролюзит – мінерал класу оксидів і гідроксидів марганцю.

Пісковик, р. песчаник – осадовна ГП, що складається з зерен піску, зцементованих глинистим, кременистим та іншим матеріалом; пісковики поділяють на грубозернисті (1…0,5 мм), середньозернисті (0,5…0,25 мм) та дрібнозернисті (0,1…0,05 мм).

Плановий період, р. плановый период – період часу, на який розповсюджується дія певного плану.

Планування гірничого виробництва, р. планирование горного производства – система організаційно-господарських та економічних заходів, спрямованих на регулювання масштабів видобування КК та їх переробки.

Планування уступу, р. планирование уступа – допоміжний процес, що полягає у вирівнюванні площадки уступу.

Пласт, р. пласт – поклад з однорідної осадовної породи, поширений у земній корі на значній площі й обмежений двома приблизно паралельними поверхнями; залягання пласта характеризується потужністю, кутом падіння та простяганням.

Пластичність, р. пластичность – властивість матеріалу продовжувати деформуватись під дією постійної напруги.

Пластичність гірських порід, р. пластичность горных пород – властивість ГП змінювати свою форму без розриву суцільності.

Плікативні порушення, р. пликативные нарушения – геологічні порушення без розриву суцільності порід.

Плотик, р. плотик – корінні породи, що підстилають пухкі відклади розсипів.

Площадка примикання, р. площадка примыкания – горизонтальна площадка між похилими ділянками залізничної колії.

Площина зсуву, р. плоскость сдвига – площина, вздовж якої відбувається руйнування матеріалу внаслідок зсуву.

Площина ослаблення, р. плоскость ослабления – поверхня або вузька зона, опір якої зсуву або розтягу менший, ніж в прилеглому породному масиві.

Пневмоконіоз, р. пневмокониоз – група професійних захворювань легень, що виникають внаслідок тривалого вдихання запиленого

повітря; характеризується розвитком фіброзного процесу.

Побідит, р. победит – порошковий твердий сплав з монокарбіду вольфраму і кобальту; використовується при виготовленні інструменту для руйнування породи.

Повзучість, р. ползучесть – деформація, що залежить від часу.

Повітря, р. воздух – природна суміш газів, з яких складається атмосфера Землі; основними компонентами сухого повітря є азот і кисень, а також невелика кількість вуглекислого газу, аргону, водню й інших газів.

Поворотний пункт, р. поворотный пункт – пункт, відносно якого здійснюється поворот фронту гірничих робіт при його віяловому посуванні; частіше усього – місце примикання вибійних і відвальних доріг до доріг капітальних траншей.

Подрібнення, р. измельчение – процес руйнування кусків породи в спеціальних машинах, які використовують механічну енергію, до крупності 5 мм і менше з метою розкриву зростків мінералів для подальшого збагачення.

Показник важкості буріння, р. показатель трудности бурения – відносна кількісна характеристика опору порід руйнуванню в процесі буріння, яка залежить від їх фізико-технічних властивостей; визначається за емпіричною формулою.

Показник важкості екскавації, р. показатель трудности экскавации – відносна кількісна характеристика опору ГМ проникненню крайки ковша і його наповненню, яка залежить від їх фізико-технічних властивостей і стану; визначається за емпіричною формулою.

Показник важкості підривання, р. показатель трудности взрывания – відносна кількісна характеристика опору породи руйнуванню вибухом, яка залежить від їх фізико-технічних властивостей і стану; визначається за питомими витратами еталонної ВР за емпіричною формулою.

Показник важкості транспортування, р. показатель трудности транспортирования – відносна кількісна характеристика, яка залежить від фізико-механічних властивостей, стану і розміру кусків гірничої маси, а також умов їх транспортування; визначається за емпіричною формулою.

Поклад складноструктурний, р. залежь сложноструктурная – поклад, що містить поряд із кондиційною корисною копалиною некондиційні включення або прошарки чи включення пустих порід.

Покрівля, р. кровля – масив породи над поверхнею розриву суцільності; верхня поверхня пласта КК.

Покрівля, р. кровля – шар, що залягає над пластом корисної копалини; верхня поверхня пласта КК.

Поле напруг, р. поле напряжений – сукупність напружених станів, визначених для усіх точок пружного тіла.

Поліметалеві руди, р. полиметаллические руды – мінеральні утворення, в яких основними цінними компонентами є свинець і цинк, супутніми – мідь, срібло, золото, олово, сурма, вісмут тощо.

Пористість, р. пористость – відношення сумарного об'єму пор та пустот у скельній породі або пухкому ґрунті до загального об'єму цієї породи або ґрунту.

Породи розкриву, р. породы вскрыши – ГП, які покривають та перекривають КК і повинні бути видалені при відкритих гірничих роботах для забезпечення видобутку корисних копалин.

Породотвірні мінерали, р. породообразующие минералы – мінерали, які є постійними складовими ГП і визначають їх основні фізичні властивості.

Порожнина, р. полость – підземна порожнина, утворена вибухом зосередженого заряду.

Портал, р. портал – вхід з поверхні до тунелю або штольні.

Порушення суцільності, р. нарушение сплошности – загальний термін, який відноситься до всіх видів порушень механічної суцільності порід і є збірним терміном, що обіймає тріщини, скиди тощо.

Пост, р. пост – розподільний пункт, що не має колійного розвитку залізниці; розташовується на декількох головних коліях для збільшення їх пропускної здатності, а також в пунктах примикання вибійних або відвальних доріг до головних; може бути наскрізним або тупиковим.

Постав бурових штанг, р. став буровых штанг – дві (чи більше) штанги, згвинчені між собою для буріння свердловини.

Постійне кріплення, р. постоянная крепь – установлюється після проходки гірничої виробки; постійне, розраховане на тривалі навантаження.

Потужність пласта, р. мощность пласта – товщина пласта КК за нормаллю; загальна потужність – це загальна товщина всіх пачок КК і прошарків пустої породи між ними; корисна потужність пласта – сумарна товщина пачок КК; за потужністю вугільні пласти поділяють на дуже тонкі (до 0,7 м), тонкі (0,71…1,2 м), середньої потужності (1,21…3,5 м) і потужні (понад 3,5 м).

Похил траншеї, р. уклон траншеи – кут нахилу поздовжньої вісі траншеї до горизонтальної площини.

Початковий фронт гірничих робіт, р. первоначальный фронт горных работ – *див*. фронт початковий.

Пошарове проведення траншеї, р. послойное проведение траншеи – спосіб проведення траншеї окремими шарами, висота яких менша за глибину траншеї.

Правила техніки безпеки, р. правила техники безопасности – правові норми, що передбачають заходи для забезпечення безпечних і нешкідливих умов праці; містять обов'язкові вимоги, яким повинні задовольняти підприємства в цілому, виробничі приміщення, всі види обладнання й технологічні процеси з точки зору безпеки праці.

Правила технічної експлуатації, р. правила технической эксплуатации – нормативно-технічні документи про заходи, положення та норми, що визначають напрями технічного розвитку гірничодобувних галузей і встановлюють основні принципи й параметри прогресивного, технічно правильного й економічно

ефективного ведення і керування виробництвом.

Працездатність ВР, р. работоспособность ВВ – кількість роботи, яка виконується одиницею маси ВР при вибуховому перетворенні; оцінюється за розміром розширення полості у свинцевій бомбі або по інших методиках при підриванні стандартного заряду ВР, що досліджується.

Приведені витрати, р. приведенные затраты – економічна категорія, що відображає величину повних витрат суспільної праці на виробництво продукції.

Призма обрушення, р. призма обрушения – нестійка частина верхнього масиву уступу з боку виробленого простору, що розміщена поміж робочим і стійким кутами укосу уступу.

Приймальна здатність відвалу, р. приемная способность отвала – об'єм порід розкриву або некондиційної КК, які можуть бути розміщені у певному відвалі.

Приймальна здатність відвального тупика, р. приемная способность отвального тупика – об'єм порід розкриву або некондиційної КК, які можуть бути розміщені у відвалі без пересування залізничної колії.

Приконтурне підривання, р. приконтурное взрывание – підривання свердловинних зарядів для забезпечення стійкості укосів бортів і окремих уступів у кар'єрі при поставленні їх у кінцевому положенні.

Природне провітрювання кар'єру, р. естественное проветривание карьера – обмін повітря, що здійснюється під дією природних чинників (вітер, тепло), у процесі якого відбувається винесення з кар'єру шкідливих домішок і надходження до нього свіжого повітря.

Природне склепіння, р. естественный свод – теоретично стійке склепіння скельної породи, що утворюється на деякій висоті над покрівлею підземної виробки і захищає її від обвалення верхніх шарів порід.

Природний напружений стан гірських порід, р. природное напряженное состояние горных пород – сукупність напружених станів, що формуються у масиві ГП внаслідок дії природних чинників.

Природні ресурси, р. природные ресурсы – сукупність об'єктів і систем живої та неживої природи, компоненти природного середовища, що оточують людину, які використовуються в процесі суспільного виробництва для задоволення матеріальних і культурних потреб суспільства.

Пробіг, р. пробег – відстань, яку проходить транспортний засіб за одиницю часу (зміна, доба, рік) при виконанні заданого обсягу перевезень.

Провізна здатність, р. провозная способность – максимальна кількість вантажів, яка може бути перевезена по даній ділянці дороги за певний термін часу (зміна, доба, рік).

Провітрювання кар'єрів, р. проветривание карьеров – процес видалення з кар'єру природними чи штучно створюваними повітряними потоками газів і пилу, що утворюються при веденні гірничих робіт.

Прогресуюче руйнування, р. прогрессирующее разрушение – утворення і розвиток локалізованих тріщин, які після додаткового зростання напруг зливаються в суцільну поверхню руйнування.

Продуктивна потужність кар'єру, р. производственная мощность карьера – продуктивність кар'єру по добуванню КК і порід розкриву в одиницю часу (звичайно за рік), яка встановлюється проектом; визначається з планової потреби, балансових запасів, гірничотранспортних умов, можливостей застосованого устаткування тощо.

Продуктивність праці, р. производительность труда – кількість продукції, яка виробляється за одиницю часу; у гірничій промисловості є чотири методи вимірювання продуктивності праці: натуральний, трудовий, вартісний та в умовних одиницях.

Проектування гірничих підприємств, р. проектирование горных предприятий – розробка комплексної технічної документації, що містить техніко-економічне обґрунтування, розрахунки, креслення, макети, кошториси, пояснювальні записки та інші матеріали, необхідні для будівництва гірничого підприємства.

Промисловий вміст, р. промышленное содержание – кількість корисного компонента в мінеральній сировині, при якій економічно доцільне його видобування та використання.

Промпродукт, р. промпродукт – проміжний продукт збагачення КК, що не є кондиційним концентратом чи відвальними хвостами і потребує подальшої переробки у технологічній схемі.

Проникність, р. проницаемость – здатність скельної породи пропускати рідину або газ.

Пропускна здатність, р. пропускная способность – максимальна кількість транспортувальних одиниць (поїздів, пар поїздів, автосамоскидів, скреперів), які можуть пройти через певну ділянку дороги за обумовлений період часу (зміна, доба, рік).

Просочування, р. просачивание – рух води під гідростатичним тиском через пустоти у скельних породах або в пухких ґрунтах за виключенням руху через такі великі полості, як печери, карстові полості та канали вилуговування.

Простій, р. простой – тимчасова зупинка машини, обладнання або кар'єру в цілому внаслідок передбачених (планових) або непередбачених (аварійних) зупинок.

Простягання пласта, р. простирание пласта – напрям лінії перерізу горизонтальної площини з пластом у поздовжньому напрямку; сама лінія називається лінією простягання.

Протитиск, р. противодавление – гідростатичний тиск, що діє на споруду знизу вверх і прагне підняти її.

Протяжність кар'єрного поля, р. протяженность карьерного поля – найбільший розмір кар'єрного поля, як правило, по простяганню покладу.

Профіль колії поздовжній, р. профиль пути продольный – вертикальна проекція траси колії.

Процес допоміжний, р. процесс вспомогательный – процес, що має самостійний характер, необхідний для

успішного виконання основних технологічних процесів, який сприяє їх виконанню; до ПД на відкритих розробках відносяться електрозабезпечення, водовідлив, провітрювання, ремонт устаткування тощо.

Пружність, р. упругость – властивість матеріалу відновлювати свою початкову форму або стан після припинення дії прикладеного до нього навантаження.

Пряма механічна лопата, р. прямая механическая лопата – тип робочого обладнання одноковшових екскаваторів, які призначені для виймання породи вище рівня стояння і в напрямку від нього.

Пульпа, р. пульпа – суміш твердих частинок і рідини, в якій вони знаходяться при гідравлічному транспортуванні.

Пункт перевантажувальний, р. пункт перегрузочный – площадка з розташованими на ній спорудами, устаткуванням (естакада, склад, дробарка тощо) і транспортними комунікаціями, які призначені для перевантажування гірничої маси з одного виду транспорту на другий.

Пуста порода, р. пустая порода – ГП, що залягає поблизу чи в межах рудного тіла, яка добувається з надр разом із рудою, але не містить корисної копалини.

Пустотність, р. пустотность – сумарний об'єм усіх пустот, включаючи пори й тріщини у ГП, виражений у процентах по об'єму чи в одиницях об'єму на одиницю маси.

Пухкий покрив, р. рыхлый покров – пухкі ґрунти: суглинки, піски, мул або глини, що перекривають корінні породи.

Пуцолан, р. пуццолан – загальна назва вулканогенно осадових та осадових гірських порід, які мають властивість вбирати оксид кальцію з вапняних розчинів, що обумовлює їх застосування як домішок у виробництві в'яжучих матеріалів – пуцоланових цементів.

П'єзометрична поверхня, р. пьезометрическая поверхность – уявна поверхня, співпадаюча у всіх своїх точках зі статичним рівнем води у водоносному шарі.

Р

Радіаційна безпека (у гірничій промисловості), р. радиационная безопасность (в горной промышленности) – стан умов праці на об'єктах гірничої промисловості, при якому виключається можливість радіаційного опромінювання робочого персоналу.

Радіоактивні мінерали, р. радиоактивные минералы – мінерали, які містять радіоактивні елементи у кількостях, що значно перевищують їх середній вміст у земній корі.

Радіометрична розвідка, р. радиометрическая разведка – група геофізичних методів дослідження, що базується на природній радіоактивності ГП; методи радіометричної розвідки поділяють на іонізаційні, імпульсні й люмінесцентні.

Радіус повороту, р. радиус поворота – радіус траси транспортувальної полоси, за якою проходять транспортні засоби; *др. назва* – відстань від вісі повороту машини або устаткування (наприклад,

кузова екскаватора) до деталі, що найбільше виступає за її габарит.

Радіус розвантаження екскаватора, р. радиус разгрузки экскаватора – горизонтальна відстань між віссю повороту екскаватора і центром ковша при його розвантаженні.

Радіус руйнування, р. радиус разрушения – найбільша відстань по колу від центра заряду ВР, на якій визначається руйнування гірської породи.

Радіус сейсмічності, р. радиус сейсмичности – відстань від заряду ВР, що забезпечує безпеку будівель і споруд при коливаннях поверхні, які викликані вибухом.

Радіус черпання екскаватора, р. радиус черпания экскаватора – горизонтальна відстань між віссю екскаватора і різальною крайкою зубців ковша; визначають радіус черпання максимальний і на рівні стояння екскаватора.

Регресія, р. регрессия – повільне відступання моря від берегів внаслідок підняття суші й опускання океанічного дна, зменшення об'єму води в океанічному басейні.

Режим буріння, р. режим бурения – сполучення визначених параметрів буріння: частоти обертання й ударів бурового інструменту, швидкості подачі, осьового тиску, способу й інтенсивності видалена продуктів руйнування.

Режим гірничих робіт, р. режим горных работ – встановлений проектом обсяг видобування гірничої маси протягом експлуатації; виділяють рівномірний Р гірничих робіт, що характеризується сталими обсягами виймання гірничої маси по роках або більш великих періодах експлуатації кар'єру та нерівномірний, що характеризується зміною таких обсягів у часі.

Режим перевезень, р. режим перевозок – порядок і послідовність роботи кар'єрного транспорту, що визначаються видом транспорту, обсягом перевезень, розподілом вантажопотоків, колійним розвитком кар'єру тощо.

Режим роботи кар'єру, р. режим работы карьера – встановлений порядок і тривалість виробничої діяльності кар'єру, що визначає кількість робочих змін на добу; тривалість зміни та робочого тижня, регламентовані перерви і загальний час роботи підприємства протягом календарного періоду.

Рейка геодезична, р. рейка геодезическая – вимірювальний пристрій, який використовують при нівелюванні; дерев'яний брусок завдовжки 1,5; 2; 3; 4 м, шириною 10…20 см; товщиною 2…3 см із нанесеною на його поверхню шкалою.

Рейковий транспорт, р. рельсовый транспорт – сукупність устаткування для транспортування вантажів по підземних та відкритих виробках, що здійснюється по рейковій колії; це локомотивний транспорт, самокатне відкочування по коліях, відкатка по коліях кінцевим та нескінченним канатами.

Реконструкція кар'єру, р. реконструкция карьера – сукупність робіт (гірничобудівельних, монтажних, по зміні устаткування тощо), які виконуються за спеціальним проектом із метою продовження терміну діяльності кар'єру, підтримки або збільшення

його продуктивності, економічної ефективності тощо.

Рекультивація, р. рекультивация – комплекс гірничо-технічних, інженерно-будівельних, меліоративних, сільськогосподарських і лісокультурних робіт, спрямованих на відновлення земель, порушених гірничими роботами.

Релаксація напружень в гірських породах, р. релаксация напряжений в горных породах – зміна у часі поля напружень зразка породи чи гірського масиву в умовах, що перешкоджають зміні деформацій.

Реліктові ґрунти, р. реликтовые земли – ґрунти минулих часів ґрунтоутворення; зустрічаються в товщах лесу у виді темних прошарків, часто з кротовинами.

Рельєф, р. рельеф – сукупність нерівностей поверхні суші, дна океанів та морів, різноманітних по обрисах, розмірах, походженню, віку та історії розвитку.

Рентабельність гірничого підприємства, р. рентабельность горного предприятия – узагальнений показник економічної ефективності виробництва, що використовується для оцінювання фінансово-господарської діяльності підприємств.

Реологія, р. реология – розділ механіки суцільного середовища, що вивчає деформацію твердих тіл і рух рідини, в яких мають місце повзучість і релаксація (повернення в стан термодинамічної рівноваги макроскопічної системи, що виведена з такого стану зовнішнім діянням).

Репер, р. репер – знак, що позначає і закріплює на місцевості точку земної поверхні, висоту якої над рівнем моря визначено нівелюванням.

Респіратор, р. респиратор – пристрій для індивідуального захисту органів дихання від шкідливої дії газів та пилу.

Рівень, р. уровень – прилад для вимірювання малих кутів нахилу та приведення ліній і площин у горизонтальне чи вертикальне положення; одна з складових частин багатьох маркшейдерських інструментів.

Рівень запиленості, р. уровень запыленности – значення міри запиленості атмосфери гірничої виробки, що встановився за деякий проміжок часу.

Рівень підземних вод, р. уровень подземных вод – висотна позначка вільної або п’єзометричної поверхні підземних вод у даній точці масиву гірських порід; також перевищення вільної чи п’єзометричної поверхні вод у даній точці по відношенню до будь-якої площини.

Рівномір, р. уровнемер – прилад для замірювання рівнів води у свердловинах, шурфах, колодязях тощо.

Рідкісних металів і напівпровідникових матеріалів промисловість, р. редких металлов и полупроводниковых материалов промышленность – галузь кольорової металургії, підприємства якої добувають і збагачують руди рідкісних металів, а також виробляють рідкісні метали, сполуки і сплави на їх основі та напівпровідникові матеріали.

Рідкіснометалеві руди, р. редкометаллические руды – природні мінеральні утворення, що

містять у собі рідкісні елементи у вигляді самостійних мінералів чи ізоморфних домішок, розсіяних у рудних та жильних мінералах у кількостях, достатніх для рентабельного промислового добування.

Різальне долото, р. режущее долото – головка бура для безкернового обертового буріння або бурове долото для буріння свердловини відразу на повний переріз у відносно пухких породах.

Роботи буропідривні, р. работы буровзрывные – *див*. буропідривні роботи.

Роботи допоміжні, р. работы вспомогательные – *див*. допоміжні роботи.

Роботи підривні, р. работы буровзрывные – *див*. буропідривні роботи.

Роботи розкривні, р. работы вскрышные – *див*. розкривні роботи.

Робоча зона кар'єру, р. рабочая зона карьера – сукупність уступів, які одночасно відпрацьовують; зона, в якій виконуються основні технологічні процеси відкритих гірничих робіт.

Робоча площадка, р. рабочая площадка – площадка уступу, на якій розміщуються основні кар'єрні машини (екскаватори, бурові верстати, транспортне обладнання тощо).

Робочі параметри екскаватора, р. рабочие параметры экскаватора – основні величини, які характеризують лінійні розміри робочого устаткування і визначають продуктивність екскаватора, його положення у вибої, можливі розміри вибою та інтенсивність виймання гірничої маси; до Р параметрів екскаватора відносяться ємність ковша, радіус і висота (глибина) черпання тощо.

Родовище висотно-глибинного типу, р. месторождение высотно-глубинного типа – родовище КК, що розташоване частково вище і частково нижче домінуючого рівня земної поверхні.

Родовище висотного типу, р. месторождение высотного типа – родовище КК, що розташоване вище домінуючого рівня земної поверхні.

Родовище глибинного типу, р. месторождение глубинного типа – круте чи нахилене родовище КК, а також горизонтальне чи пологе, що залягають значно нижче домінуючого рівня земної поверхні під товщею покривних порід розкриву потужністю понад 100…200 м.

Родовище корисних копалин, р. месторождение полезных ископаемых – природне накопичення КК, що за якістю й умовами залягання придатне для промислового освоєння.

Родовище поверхневого типу, р. месторождение поверхностного типа – горизонтальне чи пологе родовище КК (або корисних копалин), що безпосередньо виходить на земну поверхню або розташоване під товщею покривних порід потужністю до 100…200 м.

Роз'їзд, р. разъезд – найпростіший розподільний пункт на одноколійці, що має колійний розвиток і призначений для пересічення й обгону поїздів; на Р виконується обмін поїздів – подача порожняку до вибоїв замість навантаженого або на відвал навантаженого поїзда замість порожнього.

Розбурення свердловини, р. разбуривание скважины – повторне буріння свердловини на окремих ділянках або на всю глибину, звичайно з метою збільшення її діаметра або ліквідації аварій.

Розвал порід, р. развал пород – подрібнена вибухом частина породи, що прилягає до укосу непорушеного масиву уступу.

Розвантажувальні роботи, р. разгрузочные работы – сукупність операцій із переміщення гірських порід, матеріалів, устаткування тощо із транспортних засобів до місця приймання.

Розкрив, р. вскрыша – ГП, що покривають і вміщують КК й підлягають вийманню та переміщенню у процесі ведення відкритих гірничих робіт.

Розкривні роботи, р. вскрышные работы – виймання і переміщення до відвалів пустих порід та некондиційних корисних копалин.

Розкриття, р. вскрытие – сукупність капітальних гірничих виробок, що забезпечують транспортний доступ із земної поверхні до робочих горизонтів кар'єру і вибоїв з метою доставки порід розкриву на відвали, а КК – до пунктів їх приймання та переробки.

Розкриття кар'єру, р. вскрытие карьера – проведення гірничих виробок для встановлення вантажотранспортного зв'язку між вибоями у кар'єрі та пунктами доставки на поверхні.

Розкриття уступу, р. вскрытие уступа – проведення із земної поверхні або із розміщеного вище уступу виробок розкриття (звичайно траншей, напівтраншей або котлованів) для сполучення транспортних комунікацій на різних висотних позначках.

Розлом, р. разлом – порушення, уздовж якого відбувалося відносне переміщення обох сторін гірських порід паралельно площині зсуву.

Розміщення гірничого обладнання, р. расстановка горного оборудования – розташування машин і механізмів у кар'єрі відповідно до прийнятої системи розробки та структури комплексної механізації.

Рознос борту кар'єру, р. разнос борта карьера – посування положення борту кар'єру у процесі розробки його уступів.

Розосередження вантажопотоків, р. рассредоточение грузопотоков – формування вантажопотоків за інтенсивністю, напрямками і видами вантажу.

Розподільний пункт, р. распределительный пункт – ділянка залізниці (звичайно горизонтальна) із обладнанням для регулювання руху, зміни напрямку й обміну поїздів; до РП відносяться станції, пости, роз'їзди тощо.

Розпушуваність, р. разрыхленность – стан порід, при якому частина зв'язків між шарами чи іншими окремостями порушена.

Розпушувач, р. рыхлитель – устаткування на тракторі для руйнування гірничої маси леміхом на глибину до 1,5…2 м.

Розриви тектонічні, р. разрывы тектонические – загальна назва різних видів тектонічних порушень суцільності шарів земної кори, що супроводжуються переміщенням розірваних частин геологічних тіл.

Розріз (у гірничій справі), р. разрез (в горном деле) – зображення у певному масштабі покладу КК або

гірничої виробки в проекції на січну площину; назва гірничого підприємства (кар'єру) з видобування вугілля відкритим способом або розсипних корисних копалин.

Розрізний котлован, р. разрезной котлован – *див*. котлован.

Розробка навхрест простягання, р. разработка вкрест простирания – спосіб розробки родовища, при якому фронт гірничих робіт посувається переважно поперек простягання покладу.

Розробка горизонтальними шарами, р. разработка горизонтальными слоями – спосіб розробки, при якому кар'єрне поле розділяється на виймальні шари з постійними висотними позначками, що розташовані горизонтально.

Розробка за простяганням, р. разработка по простиранию – спосіб розробки родовища, при якому фронт гірничих робіт посувається переважно за простяганням покладу.

Розробка крутонахиленими шарами, р. разработка крутонаклонными слоями – спосіб розробки із поділом кар'єрного поля на виймальні шари, що орієнтуються по глибині під кутом 31…40º до горизонту і посуваються у напрямку від контурів покладу КК до його меж; використовується тільки при розробці пластових родовищ або однорідних кам'яних масивів з крутим падінням на великих глибинах (понад 200...300 м).

Розробка нахиленими шарами, р. разработка наклонными слоями – спосіб розробки із поділом кар'єрного поля на виймальні шари, що орієнтуються по глибині під кутом до горизонту не більше за 10…15º і посуваються від однієї з його меж або середини до протилежного кінцевого положення; може застосовуватися при розробці великих пологих родовищ КК із потужними покривними породами.

Розробка родовищ корисних копалин, р. разработка месторождений полезных ископаемых – добування корисних копалин у межах кар'єрного поля; є відкрита, підводна й підземна розробка родовищ КК.

Розробка родовища комбінована, р. разработка месторождения комбинированная – *див*. комбінована розробка родовища.

Розробка родовища сумісна, р. разработка месторождения совместная – *див*. сумісна розробка родовища.

Розробка роздільна (селективна), р. разработка раздельная (селективная) – вид розробки із розподілом залягаючих сумісно різнотипових КК або КК і порід розкриву в процесі відкритих гірничих робіт.

Розробки глибинного виду, р. разработки глубинного вида – вид гірничих розробок, який характеризується поступовим збільшенням глибини кар'єрів до 1000 м; до них відноситься більша частина рудних і частково вугільних розробок при нахиленому і крутому заляганні.

Розробки нагірно-глибинного виду, р. разработки нагорно-глубинного вида – вид відкритих гірничих розробок, що характеризуються поєднанням ознак нагірного і глибинного видів при складному рельєфі поверхні кар'єрного поля.

Розробки нагірного виду, р. разработки нагорного вида – вид відкритих гірничих розробок, що характеризується розміщенням покладів КК значно вище домінуючого рівня земної поверхні, різноманітною кількістю уступів і розмірами кар'єрів у плані; до них відносяться розробки різноманітних руд, гірничо-хімічної сировини, будівельних ГП, іноді вугілля.

Розробки підводного виду, р. разработки подводного вида – вид розробок КК, що характеризуються розташуванням покладів під водою і відносно невеликою потужністю перекривних порід.

Розробки поверхневого виду, р. разработки поверхностного вида – вид відкритих гірничих розробок, що характеризується незначною глибиною кар'єру (до 40…50 м) і відносно сталою глибиною; до них відносяться більшість розробок розсипів, будівельних ГП, значна частина рудних розробок при горизонтальному та пологому заляганні.

Розсип, р. россыпь – накопичення кусків (частинок) порід і мінералів, що утворилися у процесі фізичного вивітрювання корінних порід і дії на них природних хімічних чинників із руйнуванням на окремості різної крупності або перенесенням у глину, частіше із переносом від місця залягання материнських порід.

Розсип алювіальний, р. россыпь аллювиальная – розсип, що утворився внаслідок перенесення зруйнованого матеріалу корінних порід водними потоками на значну відстань.

Розсип верховий, р. россыпь верховая – делювіальний розсип, що пов'язаний із верхньою частиною схилу долини.

Розсип делювіальний, р. россыпь делювиальная – розсип, що складений матеріалами, які переміщені на невелику відстань від корінного родовища; частіше всього є безпосереднім продовженням алювіального розсипу.

Розсип елювіальний, р. россыпь элювиальная – розсип, що утворився на місці руйнування корінних порід та перекриває їх; характеризується несортовим матеріалом із уламків корінних порід і глини.

Розсип еоловий, р. россыпь эоловая – розсип, що утворився внаслідок перенесення алювіального розсипу силою вітру.

Розсип ключовий, р. россыпь ключевая – алювіальний розсип, що приурочений до русла річки; *др. назва* – русловий розсип.

Розсип терасовий, р. россыпь террасовая – алювіальний розсип, що утворився внаслідок поглиблення старої долини; *др. назва* – перетворений долинний розсип.

Розсип увальний, р. россыпь увальная – елювіальний розсип, що приурочений до височини.

Розсіяні елементи, р. рассеянные элементы – група хімічних елементів, які містяться в земній корі переважно у виді домішок до мінералів – у виді ізоморфного заміщення інших елементів, у складі мінеральних утворень чи металоорганічних сполук.

Розтягальна напруга, р. растягивающее напряжение – нормальна напруга, що прагне подовжити тіло за напрямком своєї дії.

Розчинність гірських порід, р. растворяемость горных пород – здатність ГП утворювати з іншими речовинами однорідні системи, в яких розчинена речовина міститься у виді атомів, молекул чи іонів.

Розшарування, р. расслоение – розпадання керна скельної породи при алмазному колонковому бурінні на диски внаслідок високих природних напруг.

Роторний екскаватор, р. роторный экскаватор – самохідна машина безперервної дії на гусеничній чи крокуючо-рейковій ході з висувною чи поворотною стрілою для розкривних чи видобувних робіт верхнім та нижнім черпанням.

Руда, р. руда – природна мінеральна сировина, що містить метали чи їх сполуки у кількості та у виді, придатному для їх промислового використання.

Руди балансові, р. руды балансовые – руди, які задовільнюють кондиціям, встановленими для підрахунку балансових запасів у надрах.

Руди забалансові, р. руды забалансовые – руди, використання яких за теперішнього часу економічно недоцільно внаслідок малих запасів у родовищах, малої потужності покладу, низького вмісту корисних компонентів та інших; при наявності у межах кар'єру РЗ питання про їх промислове використання вирішується проектом.

Рудна зона, р. рудная зона – смуга розповсюдження КК, що містить скупчення рудних мінералів у формі неправильних мас, жил, систем прожилок та ділянок вкраплень.

Рудна труба, р. рудная труба – рудне тіло, витягнуте вздовж однієї осі з овальним поперечним перерізом; звичайно у вертикальному положенні.

Рудне поле, р. рудное поле – сукупність територіально зближених рудних родовищ, об'єднаних спільністю походження й єдністю геологічної структури.

Рудне тіло, р. рудное тело – обмежені скупчення руди, пристосовані до відповідного структурного геологічного елемента чи сполучення таких елементів; за формою виділяють ізометричні (рівні у всіх напрямках: штоки, штокверки, гнізда), плоскі (рудні пласти та жили) та витягнуті в одному напрямку (труби) рудні тіла.

Рудник, р. рудник – гірниче підприємство з добування КК переважно підземним способом; може об'єднувати кілька суміжних кар'єрів, шахт або розрізів із загальним комплексом споруд (на поверхні) і допоміжних цехів; є металеві, соляні та інші рудники.

Рудопідготовка, р. рудоподготовка – сукупність процесів обробки руди різноманітними методами для отримання гранулометричного та речового складів, що визначаються вимогами наступних переробок чи нормативами на готову продукцію.

Рудоспуск, р. рудоспуск – похила або вертикальна гірнича виробка, що має вихід на денну поверхню і призначена для перепуску руди під дією власної ваги.

Рудоспуск внутрішній, р. рудоспуск внутренний – рудоспуск, який споруджено в контурі кар'єру для з'єднання робочого горизонту із тонелем (штольнею).

Рудоспуск зовнішній, р. рудоспуск внешний – рудоспуск, який споруджено за контуром кар'єру.

Руйнування, р. разрушение – разрушение скальной породы – це перевищення межі міцності породи або заданих конкретним проектом граничних напруг чи деформацій за рахунок дії вибуху або каменерізних машин.

Руйнування механічне, р. рыхление механическое – спосіб підготовки ГМ до виймання за допомогою механічного устаткування.

Руйнування негабаритів, р. разрушение негабаритов – дроблення негабаритних кусків породи до потрібних розмірів підривним, механічним, електро-імпульсним та іншими способами; *див*. також підривання негабаритів.

Рухомий склад, р. подвижной состав – тягові машини (агрегати) і транспортні посудини, що призначені для перевезення гірничої маси, матеріалів тощо в кар'єрі та на його технологічній поверхні.

С

Самозаймання, р. самовозгорание – займання горючого матеріалу внаслідок окислення його киснем повітря незалежно від притоку тепла ззовні.

Самоскид, р. самосвал – спеціалізований вантажний автомобіль, причіп або напівпричіп з саморозвантажувальним кузовом.

Санітарія промислова, р. санитария промышленная – розділ санітарії, яка спрямована на впровадження комплексу санітарно-оздоровчих заходів щодо створення здорових і безпечних умов праці; запобігання професійним хворобам, санітарному благоустрою територій і споруд промислових підприємств тощо.

Свердловина, р. скважина – штучна циліндрична виробка у масиві ГП діаметром понад 75 мм і глибиною понад 5 м.

Свердловина геологічна, р. скважина геологическая – свердловина, призначена для дослідження масиву ГП.

Свердловина експлуатаційно-розвідувальна, р. скважина эксплуатационно-разведочная – спеціальна або підривна свердловина, яка використовується для опробування КК, встановлення водоємності порід тощо.

Свердловина нахилена, р. скважина наклонная – свердловина, пробурена під кутом (звичайно не менше за 60º) до горизонту.

Свердловина підривна, р. скважина взрывная – свердловина, яка призначена для розміщення ВР.

Свердловина розвідувальна, р. скважина разведочная – геологічна свердловина, яка призначена для пошуку КК, визначення якості корисних компонентів, їх кількості й об'ємів, умов залягання та ін.

Свердловини-зрошувачі, р. скважины-оросители – свердловини, обладнані фільтром і призначені для зрошування руд при підземному вилуговуванні металів інфільтраційним потоком реагенту.

Свердловинний заряд, р. скважинный заряд – подовжений заряд вибухової речовини, утворений у свердловині; використовується при

веденні гірничих робіт, дорожньому та гідротехнічному будівництві тощо.

Сегрегація, р. сегрегация – взаємне переміщення зерен неоднорідного сипучого матеріалу під дією зовнішніх сил з саморозподілом їх за висотою та периферією шару матеріалу залежно від їх крупності, форми та густини.

Седиментація, р. седиментация – направлений рух частинок у полі дії гравітаційних і відцентрових сил.

Сейсмічна дія вибуху, р. сейсмическое действие взрыва – пружні коливання твердого середовища за межею зони руйнування, тривалість яких може перевищувати термін руйнувальної дії продуктів детонації ВР; при підриванні великих зарядів ВР являє небезпеку для будівель і споруд.

Сейсмічна розвідка, р. сейсмическая разведка – група геофізичних методів дослідження земної кори, що ґрунтуються на вивченні розповсюдження в ній штучно збуджених сейсмічних хвиль.

Секція конвеєра, р. секция конвейера – частина конструкції конвеєра; складається з опор із закріпленими на них роликоопорами, вантажної та холостої гілок конвеєрної стрічки.

Селективність, р. селективность – вибірковість, ступінь здатності до вибірковості, дії окремої технологічної операції або реагентів на окремі складові компоненти збагачуваного матеріалу.

Селекція гірничої маси, р. селекция горной массы – розподіл гірничої маси на КК і пусту породу або на різні за вмістом корисних компонентів, сорту та їх крупності у процесі переміщення та переробки.

Серпантин, р. серпантин – ділянка дороги із нахилом, що менший за керівний, у межах якої дорога (звичайно автомобільна) змінює напрямок на протилежний або близький до нього.

Силікати, р. силикаты – сполуки діоксиду кремнію з оксидами інших хімічних елементів; становлять близько 80% маси земної кори й мантії Землі.

Силікатизація ґрунтів, р. силикатизация грунтов – закріплення грунтів силікатними розчинами: рідким склом та іншими речовинами; розчини нагнітають у ґрунти насосами через труби-ін’єктори.

Силікоз, р. силикоз – професійна хвороба робітників гірничорудної, машинобудівної, металургійної промисловості та інших галузей; найпоширеніший вид пневмоконіозу, що виникає при тривалому вдиханні пилу, який містить вільний двоокис кремнію.

Синкліналь, р. синклиналь – складка шарів ГП, яка повернена опуклістю донизу; в ядрі її залягають молодші породи, на крилах – давнішні.

Сипучі гірські породи, р. сыпучие горные породы – ГП, що являють собою скупчення зерен і невеликих уламків різної форми без зчеплення між ними.

Сировина мінеральна некондиційна, р. сырье минеральное некондиционное – мінеральна сировина, яка при існуючих технологіях не залучається до технологічного процесу, але в перспективі, при створенні ефективних технологій, може бути залучена до переробки.

Система відкритої розробки родовищ, р. система открытой разработки месторождений – порядок і послідовність виконання гірничих робіт у межах кар'єрного поля або його частини.

Система геологічна, р. система геологическая – основний підрозділ міжнародної стратиграфічної шкали, що відповідає природному етапу в розвитку земної кори.

Система гірничотранспортна, р. система горнотранспортная – цілісне утворення засобів рухомого складу та виймально-навантажувального обладнання, а також конструкції відкаточних виробок у комплексі із системою розкриття кар'єрів з відповідними внутрішнім і зовнішнім зв'язками.

Система осушення кар'єру, р. система осушения карьера – сукупність гірничих виробок і технічних засобів, призначених для захисту кар'єру від припливу поверхневих і підземних вод.

Система розкриття, р. система вскрытия – послідовність змінення схем розкриття уступів за період існування кар'єру.

Система розробки віялова, р. система разработки веерная – система відкритої розробки, при якій фронт гірничих робіт переміщується «по віялу» відносно прийнятого поворотного пункту.

Система розробки двобортова, р. система разработки двухбортовая – поздовжня або поперечна система відкритої розробки із двома робочими бортами, що орієнтовані у кар'єрі вздовж або навхрест простягання покладу корисної копалини.

Система розробки зосереджена, р. система разработки сосредоточенная – суцільна віялова система відкритої розробки із загальним поворотним пунктом для фронту гірничих робіт усіх уступів.

Система розробки кільцева, р. система разработки кольцевая – система відкритої розробки, при якій фронт гірничих робіт охоплює усі борта, по периметру кар'єру і посувається від центру кар'єру до його меж або навпаки.

Система розробки комбінована, р. система разработки комбинированная – система відкритої розробки, що містить ознаки різних систем (поздовжньо-поперечну, напівкільцеву та інші).

Система розробки однобортова, р. система разработки однобортовая – поздовжня або поперечна система відкритої розробки з одним робочим бортом у кар'єрі.

Система розробки поздовжня, р. система разработки продольная – система відкритої розробки із орієнтуванням фронту гірничих робіт уздовж довгої вісі кар'єрного поля звичайно уздовж простягання покладу.

Система розробки поперечна, р. система разработки поперечная – система відкритої розробки з орієнтуванням фронту гірничих робіт уздовж короткої вісі кар'єрного поля, звичайно вхрест простягання покладу.

Система розробки розосереджена, р. система разработки рассредоточенная – заглиблювальна віялова система відкритої розробки, при якій фронт гірничих робіт кожного горизонту має свій поворотний пункт.

Система розробки суцільна, р. система разработки сплошная – група систем відкритої розробки

горизонтальних і пологих родовищ із незмінною висотою робочої зони або такою, що помалу збільшується протягом усього терміну дії кар'єру.

Система розробки центральна, р. система разработки центральная – кільцева система відкритої розробки із посуванням фронту гірничих робіт від центру кар'єру до його меж.

Система трас розкривання, р. система вскрывающих трасс – порядок та послідовність утворення і зміни схем розкривальних трас за термін дії кар'єру.

Системи координат, р. системы координат – математичні способи однозначного визначення положення точок на площині (поверхні) по відношенню до координатних осей та у просторі – по відношенню до координатних площин (поверхонь).

Системи розробки поглиблювальні, р. системы разработки углубочные – група систем відкритої розробки нахилених і крутих родовищ із систематичним зростанням висоти робочої зони відповідно до збільшення глибини кар'єру.

Системи розробки поглиблювально-суцільні, р. системы разработки углубочно-сплошные – група систем відкритої розробки, що містять ознаки поглиблювальної та суцільної систем при розробці складнозалягаючих родовищ.

Ситовий аналіз, р. ситовый анализ – визначення гранулометричного складу матеріалів просіюванням через набір стандартних сит з отворами різних розмірів.

Сірчана промисловість, р. серная промышленность – галузь хімічної промисловості, що об'єднує підприємства з виробництва елементарної природної та газової (попутної) сірки.

Сірчані руди, р. серные руды – ГМ або штучна сировина, які містять самородну чи хімічно зв'язану сірку.

Сітка свердловин, р. сетка скважин – розташування свердловин у плані при багаторядному підриванні, що характеризується розмірами сторін сітки (відстані між свердловинами в ряді та між їх рядами).

Скельний масив, р. скальный массив – скельна порода у природному заляганні з усіма порушеннями її структури.

Скельні породи, р. скальные породи – більша частина виверженых і метаморфічних ГП та деякі породи осадового походження, для яких характерні значні сили зчеплення між частинами.

Скіп шахтний, р. скип шахтный – підйомний саморозвантажувальний короб для сипких вантажів, що рухається за допомогою канатів по рейкових або інших напрямних пристроях.

Скіповий підйомник, р. скиповый подъемник – установка для транспортування КК або породи розкриву в скіпах по рейкових коліях з горизонтів кар'єру, розташованих нижче 150…200 м.

Склад, р. склад – місце або споруда для накопичення і зберігання певного матеріалу: рядового вугілля, концентрату, вибухових речовин тощо.

Склад бункерний, р. склад бункерный – склад, у якому видобута КК або інша продукція накопичується і зберігається у бункерах.

Склад екскаваторний, р. склад экскаваторный – склад відкритого типу із навантаженням добутої КК або пустої породи за допомогою екскаватора до транспортних засобів.

Склад естакадний, р. склад эстакадный – склад видобутої КК, що відсипається до штабеля шарами за допомогою конвеєра або конвеєрів, розміщених на естакаді (естакадах).

Склад розхідний, р. склад расходный – склад, призначений для постачання виконавців робіт матеріалами (наприклад, вибуховими).

Склад усереднювальний (накопичувальний), р. склад усреднительный (накопительный) – штабельний склад КК, призначений для стабілізації її якості та згладжування коливань в добуваємих обсягах.

Склад штабельний, р. склад штабельный – склад відкритого типу із розміщенням КК у насипах різної форми; слугує для стабілізації якості КК (усереднення), перевантаження з одного виду транспорту на другий та для компенсації обсягів добування при порушеннях у роботі кар'єру.

Склади вибухових матеріалів, р. склады взрывчатых материалов – одне чи кілька сховищ вибухових матеріалів із підсобними приміщеннями, що розташовані на спільній огородженій території, а також камери й елементи для зберігання вибухових матеріалів з підведеними до них виробками.

Складка, р. складка – структурна форма земної кори будь-яких порядків, вигин або викривлення (до зворотного падіння) шару ГП, площин нашарування, сланцюватості.

Складування, р. складирование – розміщення будь-якої продукції, матеріалів тощо у спеціальних приміщеннях або інших відведених для цього місцях на тривале чи тимчасове збереження.

Складчастість гірських порід, р. складчатость горных пород – геологічні процеси, що зумовлюють утворення складок ГП різної форми й масштабу; складчастість ГП розрізняють за місцем прояву, механізмом, глибиною, морфологією складок тощо.

Скрепер, р. скрепер – самохідна землерийно-транспортна машина циклічної дії з підйомно-поворотним ковшем; призначена для черпання, переміщення і вивантаження грунту.

Сланці, р. сланцы – поширені метаморфічні ГП, що характеризуються орієнтованим розташуванням породотвірних мінералів і здатністю розколюватися на тонкі пластини або плитки.

Смуга відчуження, р. полоса отчуждения – частина земної поверхні, що виділена підприємству для розміщення транспортних комунікацій, будівель, споруд та інших об'єктів; у межах С звичайно заборонено вести непередбачені роботи і знаходження сторонніх осіб.

Смуга транспортна, р. полоса транспортная – частина площадки уступу, на якій розміщені транспортні комунікації.

Собівартість продукції, р. себестоимость продукции – витрати підприємства на виробництво й реалізацію одиниці продукції.

Содова сировина, р. содовое сырье – природні мінеральні утворення, що містять у собі вуглекислий натрій, з яких

економічно доцільно отримувати кальциновану чи каустичну соду.

Соляна тектоніка, р. соляная тектоника – тип складчастих деформацій осадочної товщі шарів земної кори, що містять значні обсяги кам'яної чи калійної солі.

Соляний шток, р. соляной шток – вертикальний циліндричний стовп солі, який залягає в ядрі соляного купола.

Соляні куполи, р. соляные купола – куполоподібні складки, що утворилися в результаті соляної тектоніки.

Сортування корисних копалин, р. сортировка полезных ископаемых – розділення вихідної мінеральної сировини на окремі продукти, що збагачуються за різним призначенням.

Спайність мінералів, р. спайность минералов – здатність кристалів розколюватись при механічній дії по площинах, паралельних дійсним або можливим граням, з утворенням дзеркальних поверхонь.

Спеціальні способи проведення гірничих виробок, р. специальные способы проведения горных выработок – способи, які забезпечують проведення виробок при пересіченні водоносних нестійких чи стійких порід, але з таким припливом води, боротьба з якими неможлива за допомогою відкритого водовідливу.

Списочний склад працюючих, р. списочный состав работающих – кількість працюючих, які входять до штату гірничого підприємства і числяться за списком.

Спільна розробка родовищ, р. совместная разработка месторождений – одночасна розробка родовищ декількох КК, що спільно залягають, яка здійснюється однією і тією ж виробничою одиницею, або одночасне відпрацювання двох (або більше) близько розташованих покладів КК з використанням методів експлуатації, що враховують взаємний вплив зон очисних робіт цих покладів.

Сповільнення, р. замедление – проміжок часу між вибухами окремих зарядів ВР.

Спосіб заморожування, р. способ замораживания – спосіб проведення гірничих виробок у водоносних породах, який базується на заморожуванні ГП за периметром майбутньої гірничої виробки і створенні за рахунок цього навколо неї породної стіни, що є тимчасовим кріпленням на час проведення виробки.

Спосіб осушення, р. способ осушения – спосіб, який оснований на використанні технічних засобів для осушення гірничого масиву; СО поділяють на поверхневий і підземний із відповідним проведенням відкритих (траншеї, свердловини) і підземних гірничих виробок з відкачуванням води на денну поверхню.

Спосіб підривання, р. способ взрывания – сукупність прийомів підривання зарядів ВР у заданій послідовності та в заданий момент часу з використанням засобів, що забезпечують безпеку вибуху.

Спосіб проведення виробки забивним кріпленням, р. способ проведения выработки забивным креплением – спосіб, що застосовують при проходці в пухких породах, при якому по периметру

перерізу виробки забивають дерев'яні чи металеві палі або кріпильні елементи, які повинні щільно прилягати один до одного.

Спосіб розкриття, р. способ вскрытия – форма здійснення транспортного доступу до робочих горизонтів кар'єру і транспортного зв'язку між ними та пунктами розвантаження (приймання) гірничої маси на земній поверхні; характеризується типом проведення виробки розкриття: відкритим, підземним і комбінованим, розрізнюється, у першу чергу, за наявністю, видом і розташуванням гірничих виробок розкриття відносно земної поверхні (розкриття капітальними траншеями або напівтраншеями, безтраншейне, підземними виробками та комбіноване).

Способи пилового випробування, р. способы пылевого опробования – способи визначення пилового фактора; зводяться до вимірювання концентрації пилу.

Спрямований вибух, р. направленный взрыв – вибух, який забезпечує переміщення порушеної породи у заданому напрямку на необхідну відстань; використовується при утворенні траншей, гребель, насипів тощо.

Стабілізатори, р. стабилизаторы – речовини, що додаються до складу ВР для збереження їх хімічної стійкості.

Стабілізація якості корисної копалини, р. стабилизация качества полезного ископаемого – комплекс заходів, які спрямовані на забезпечення сталості хімічного складу і технічних якостей КК у певному обсязі (добовий, змінний або часовий видобуток, залізничний поїзд тощо).

Стадія розробки, р. стадия разработки – при експлуатації родовищ КК – період процесу розробки, який характеризується певною закономірною зміною технологічних і техніко-економічних показників.

Стандарт, р. стандарт – у широкому розумінні – зразок, еталон, модель, які приймаються за вихідні для порівняння з ними інших подібних об'єктів; С як нормативно-технічний документ встановлює комплекс норм, правил, вимог до об'єкта стандартизації.

Станція, р. станция – розподільний пункт, що має колійний розвиток, на якому окрім зміни напрямку й обгону поїздів проводяться інші операції: навантаження і розвантаження, формування і розформування поїздів, відчеплення вагонів, екіпіровка локомотивів тощо.

Станція зборочна, р. станция сборочная – станція, що призначена для розформування поїздів, які надходять зі станції примикання залізниці МПС, розподілу партій вагонів для подачі до навантажувальних пунктів і формування навантажених корисною копалиною поїздів.

Станція кар'єрна, р. станция карьерная – станція, що призначена для розподілу вантажопотоків порід розкриву і КК із наявністю спеціалізованих колій.

Станція породна, р. станция породная – станція, що розташована між кар'єром і відвалами і призначена для обслуговування вантажопотоку порід розкриву, а також технічного

обслуговування поїздів (екіпіровка локомотивів, технічний огляд та мілкий ремонт рухомого складу тощо).

Станція розвантажувальна, р. станция разгрузочная – станція, що призначена для розвантаження КК до приймальних пристроїв бункерів збагачувальної фабрики.

Статистика, р. статистика – кількісний облік масових явищ; наука, що вивчає кількісну сторону масових явищ і процесів у нерозривному зв'язку з якісною їх стороною.

Ствол, р. ствол – те ж саме, що й стовбур.

Стелина, р. потолочина – товща КК, яку залишають над підземною гірничою виробкою (вибоєм) для підвищення її стійкості.

Стеля виробки, р. потолок выработки – верх підземної виробки, особливо в шаруватих породах, у яких верх виробки виходить не склепистим, а плоским.

Стираність гірських порід, р. истираемость горных пород – властивість частинок ГП меншати за об'ємом і масою під дією тертя.

Стисливість гірських порід, р. сжимаемость горных пород – здатність ГП змінювати свій об'єм під впливом тиску.

Стискальна напруга, р. сжимающее напряжение – нормальна напруга, що прагне зменшити довжину тіла за напрямком своєї дії.

Стійкість, р. устойчивость – стан споруди або скельного масиву, в якому вони здатні витримувати діючі на них навантаження протягом тривалого часу, не зазнаючи суттєвих необоротних деформацій або зсувів.

Стійкість борту кар'єру, р. устойчивость борта карьера – здатність ГП, що складають борт кар'єру, зберігати рівновагу протягом довгого часу.

Стійкість бурової коронки, р. стойкость буровой коронки – здатність бурової коронки зберігати свою роботоздатність у процесі буріння без пошкоджень чи суттєвих порушень.

Стійкість відвалу, р. устойчивость отвала – здатність ГП, укладених у відвал, зберігати рівновагу протягом довгого часу.

Стійкість гірських порід, р. устойчивость горных пород – здатність порід зберігати рівновагу при їх відслоненні; визначається структурою, фізико-механічними властивостями порід та напруженнями, що виникають у них.

Стійкість уступу, р. устойчивость уступа – здатність ГП, що складають уступ, зберігати рівновагу упродовж довгого часу.

Стійкість хімічна вибухових речовин, р. стойкость химическая взрывчатых веществ – запас хімічної міцності, що дозволяє зберігати ВР протягом часу, не змінюючи при цьому їх хімічних властивостей і залишаючи їх безпечними.

Стік (у гідрогеології), р. сток (в гидрогеологии) – переміщення води у ґрунті й товщі гірських порід (підземний стік) та по земній поверхні (поверхневий стік).

Стічні води, р. сточные воды – рідини, що утворюються в результаті побутової, сільськогосподарської та промислової діяльності людини, а також організованого видалення з

території міст та населених пунктів атмосферних осадів.

Стовбур, р. ствол – вертикальна або нахилена гірнича виробка, що має вихід на земну поверхню й призначена для обслуговування гірничих робіт; залежно від призначення розрізняють головні, допоміжні та вентиляційні стовбури.

Стратиграфічна шкала, р. стратиграфическая шкала – шкала відносної геологічної хронології ГП, кожний підрозділ якої відповідає певному природному етапові розвитку земної кори.

Стратиграфічний розріз, р. стратиграфический разрез – вертикальний розріз або графічне зображення на вертикальній площині послідовності залягання і первинних стратиграфічних співвідношень товщ порід, які розвинуті в даному районі або в даному конкретному відслоненні.

Стратиграфія, р. стратиграфия – розділ геології, що вивчає послідовність утворення і залягання шарів гірських порід, їх геологічний вік, взаємозв'язок та поширення у земній корі.

Стрілковий перевід, р. стрелочный перевод – сполучення рейкової колії для переведення поїздів, поодиноких вагонеток чи локомотивів з однієї колії на іншу під час руху.

Стрічка конвеєрна, р. лента конвейерная – об'єднаний вантажний і тяговий органи конвеєрів стрічкового, стрічково-ланцюгового, стрічково-канатного.

Стрічковий конвеєр, р. ленточный конвейер – транспортуючий пристрій безперервної дії, об'єднаний вантажонесучим та тяговим органом у виді замкнутої стрічки.

Стружка, р. стружка – об'єм породи, що відділяється від масиву ковшом екскаваційної машини за одне черпання; також елемент шару ГМ, що відділяється від масиву під час руху різця (при різанні) чи іншого породоруйнувального інструменту.

Стружка вертикальна (горизонтальна), р. стружка вертикальная (горизонтальная) – стружка, яка відокремлюється ковшом роторного екскаватора при переміщенні його колеса поперек або уздовж укосу уступу.

Стружка серповидна, стружка серповидная – стружка змінної товщини, що утворюється при роботі одноковшового екскаватора із невисувною стрілою.

Структура, р. структура – макроскопічні особливості товщ гірських порід: шаруватість, сланцюватість, тріщинуватість, кліваж, брекчування; також загальна сукупність цих особливостей в протилежність текстурі.

Ступінь розвідуваності родовища, р. степень разведаности месторождения – відповідність повноти, достовірності, надійності одержаних при розвідці даних про геолого-промислові параметри родовища вимогам промисловості, що висуваються при проектуванні та будівництві гірничодобувного підприємства.

Суглинки, р. суглинки – пухкі відклади, що мають 30…50% тонкодисперсних частинок, розміром менших за 10 мкм (0,01 мм), та 50…70% уламкового матеріалу фракцій, більших за 0,01 мм.

Сумісна розробка родовища, р. совместная разработка месторождения – комбінована розробка родовища одночасно відкритим і підземним способами.

Суміщений план, р. совмещенный план – план, на якому зображено об'єкти, розташовані на різних горизонтальних (похилих) площинах.

Супісок, р. супесь – пухка піщано-глиниста осадова гірська порода, що складається на 10…30% (за масою) глинистими частинками (розміром менш як 0,005 мм) та 70…90% алеврито-піщаними частинками.

Супутній видобуток корисної копалини, р. попутная добыча полезного ископаемого – обсяг КК, що видобувається з виробок, які проводяться за рахунок асигнувань на капітальне будівництво.

Схема зрошування, р. схема орошения – місця раціонального розташування зрошувачів на гірничих машинах чи інших джерелах пилоутворення.

Схема колійного розвитку кар'єру, р. схема путевого развития карьера – сукупність перегонів головних залізничних ліній, розподільних пунктів і пересувних колій у кар'єрі та на його технологічній поверхні.

Схема підривання, р. схема взрывания – порядок і послідовність підривання зарядів ВР у часі та просторі.

Схема підривання врубова, р. схема взрывания врубовая – схема, при якій підривання зарядів першої серії утворює в масиві вруб, що формує додаткові відкриті поверхні для поліпшення дії наступних серій.

Схема підривання діагональна, р. схема взрывания диагональная – схема із формуванням рядів свердловин, що підриваються одночасно, під кутом орієнтування у площині до верхньої брівки уступу.

Схема підривання порядна, р. схема взрывания порядная – схема із почерговим ініціюванням 1-го, 2-го і подальших рядів підривних свердловин.

Схема розкривальних трас, р. схема вскрывающих трасс – сукупність транспортних трас усіх виробок розкриття, що забезпечує вантажно-транспортний зв'язок робочих горизонтів кар'єру із відповідними спорудами для приймання і перевантажування гірничої маси в кар'єрі та на поверхні.

Схема розкриття, р. схема вскрытия – графічне зображення способу розкриття; має вигляд проекції гірничих виробок на вертикальну, горизонтальну чи похилу площину; також сукупність усіх виробок розкриття, що забезпечують на даний період вантажнотранспортний зв'язок робочих уступів кар'єру з пунктами доставки гірничої маси на поверхні.

Схеми екскавації, р. схемы экскавации – варіанти системи розробки, що відрізняються типами екскаваторів та їх розміщенням.

Т

Табель мінімального оснащення, р. табель минимального оснащения – перелік устаткування, яким має бути оснащена підготовлена до роботи гірничорятувальна частина.

Таконіт, р. таконит – мінерал, різновид залізистої кременисто-глинистої породи; кремениста руда з низьким вмістом заліза (в США).

Таль, р. таль – підвісний пристрій для піднімання вантажів на порівняно невелику висоту; вантажопідйомність ручних талів 0,25…8 т, з електричним приводом – 1…12,5 т; застосовують для складських операцій, на монтажних та інших роботах.

Талькові руди, р. тальковые руды – магнезійні силікатні і силікатно-карбонатні ГП, що використовуються для вилучення тальку.

Тампонування гірських порід, р. тампонирование горных пород – процес штучного заповнення тріщин, пустот і пор у ГП тампонажними розчинами з метою підвищення їх міцності і стійкості, зменшення водо- та газопроникності.

Тарифна система, р. тарифная система – сукупність встановлених нормативів для організації та планування оплати праці, тарифікації робіт, присвоєння розрядів робітникам, призначення на посади і регламентація праці службовців.

Тарифна сітка, р. тарифная сетка – сукупність кваліфікаційних (тарифних) розрядів і відповідних їм тарифних коефіцієнтів, які застосовують для диференціації постійної частини заробітної плати робітників залежно від складності виконуваної роботи.

Тарифна ставка, р. тарифная ставка – розмір оплати праці за одиницю робочого часу; один з основних елементів тарифної системи.

Тахеометр, р. тахеометр – геодезичний прилад для вимірювання на місцевості горизонтальних кутів, відстані та перевищень; застосовують при тахеометричній зйомці.

Твердість, р. твердость – властивість матеріалу чинити опір деформуванню (зміні форми та розміру) при місцевій силовій дії твердих тіл на його поверхню.

Твердість гірських порід, р. твердость горных работ – властивість ГП чинити опір впровадженню в них інших тіл при зосередженій контактній силовій дії.

Текстура гірських порід, р. текстура горных пород – відносне розташування, орієнтування та розподіл складових компонентів у ГП.

Тектонічні структури, р. тектонические структуры – форми залягання ГП, які закономірно повторюються в земній корі.

Темп поглиблення гірничих робіт, р. темп углубки горных работ – середня величина зниження (поглиблення) гірничих робіт (звичайно дна кар'єру) за рік; важливий показник інтенсивності гірничих робіт, параметр системи розробки.

Температура вибуху, р. температура взрыва – температура газоподібних продуктів, що утворюються в процесі вибухового перетворення речовин (1800…4500 ºС).

Температура займання, р. температура возгорания – температура горючої речовини, при якій вона виділяє горючі пару та гази з такою швидкістю, що після їх займання від джерела запалювання виникає стійке горіння.

Температура повітря, р. температура воздуха – змінна фізична величина, що характеризує тепловий стан атмосфери; вимірюється у градусах за температурними шкалами Цельсія (ºС) та Кельвіна (К).

Тензор напруг, р. тензор напряжений – багатокомпонентна величина, що визначає напружений стан у певній точці ГП.

Теодоліт, р. теодолит – геодезичний прилад для вимірювання на місцевості кутів у горизонтальній та вертикальній площинах.

Теорія вибуху у середовищі, р. теория взрыва в среде – розділ науки про підривні роботи, що розглядають процес впливу вибуху на довкілля, поведінку середовища під впливом вибуху та закономірності, що визначають результат дії вибуху.

Теплота вибуху, р. теплота взрыва – кількість теплоти, що виділяється при вибуховому розкладі ВР та протікає за короткий проміжок часу; знаходиться у межах 2,7…6,3 МДж/кг.

Теплофізичні параметри гірських порід, р. теплофизические параметры горных пород – питома теплопровідність, питома теплоємність, коефіцієнти лінійного й об'ємного розширення, тепловіддача, плавкість, випаровуваність.

Тераси, р. террассы – форми рельєфу, що являють собою горизонтальні чи злегка похилі площини з майже рівними поверхнями, обмежені між собою уступами.

Терасові розсипи, р. террассовые россыпи – розсипи, які залягають на горизонтальних або слабко пологих і обмежених уступами площадках на схилах річкових долин, узбережжі та підводному береговому схилі озер, морів і океанів.

Термін, р. термин – слово або словосполучення, що позначає певне поняття якоїсь галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо.

Термін дії кар'єру, р. срок существования карьера – період часу, упродовж якого ведеться будівництво кар'єру і добування у ньому КК.

Термічне буріння, р. термическое бурение – руйнування породи під дією напруг, викликаних дуже високими градієнтами температур.

Термодинаміка (хімічна), р. термодинамика (химическая) – наука, що вивчає перехід однієї форми енергії в іншу: від однієї речовини до іншої при хімічних процесах, фазових перетвореннях, адсорбції тощо.

Тертя, р. трение – зовнішнє тертя – механічна взаємодія між твердими тілами, що виникає в місцях їх дотику та перешкоджає їх відносному переміщенню; внутрішнє тертя – сукупність процесів, що відбуваються в твердих, рідких і газоподібних тілах і призводять до необоротного перетворення їх механічної енергії в енергію внутрішню.

Техмінімум, р. техминимум – мінімальний обсяг технічних знань, які зобов'язаний мати робітник певної професії та кваліфікації; визначається тарифно-кваліфікаційним довідником.

Техніка безпеки, р. техника безопасности – система технічних і організаційних заходів та прийомів

роботи, спрямованих на створення безпечних і здорових умов праці.

Техніко-економічне обґрунтування, р. технико-экономическое обоснование – передпроектний документ, що уточнює та доповнює схему розвитку й розташування відповідної галузі промисловості у частині обґрунтування економічної доцільності й господарської потреби проектування підприємства, пункту його розміщення, проектної потужності, номенклатури продукції, забезпеченості сировиною, паливом, електроенергією, водою, а також визначення основних технологічних і будівельних рішень та найважливіших техніко-економічних показників виробництва і будівництва.

Техніко-економічний аналіз, р. технико-экономический анализ – комплексне дослідження виробничо-господарської діяльності галузей матеріально-виробничого об'єднання, підприємств та їх підрозділів для виявлення впливу розвитку техніки, технології й організації виробництва на виробничо-господарську практику.

Техніко-економічні показники, р. технико-экономические показатели – планові або обліково-статистичні показники, що характеризують ступінь використання сировини, матеріалів, енергетичних та трудових ресурсів, виробничих потужностей, устаткування.

Технічні умови, р. технические условия – нормативно-технічний документ (частина технічної документації), що містить вимоги до експлуатаційних показників і методів контролю якості одного або кількох видів продукції всіх галузей господарства.

Техногенез, р. техногенез – сукупність інженерно-геологічних, геоморфологічних і геохімічних процесів у земній корі, пов'язаних із виробничою діяльності людини.

Технологічна схема збагачення корисних копалин, р. технологическая схема обогащения полезных ископаемых – опис чи умовне зображення послідовності процесів та операцій обробки мінеральної сировини на збагачувальній фабриці.

Технологічний (виробничий) процес, р. технологический (производственный) процесс – сукупність операцій, у результаті яких змінюється агрегатний стан, місцеположення або якість предмета праці (гірської породи), що має закінчений характер виробничого значення.

Технологічний комплекс поверхні, р. технологический комплекс поверхности – сукупність виробничих будівель, споруд і устаткування на поверхні кар'єру.

Технологічні комплекси розкривних і добувних робіт, р. технологические комплексы вскрышных и добычных работ – сукупність комплексів, що об'єднують розкривне і добувне устаткування, його робочі зони та відповідні виробки розкриття.

Технологічні процеси відкритих гірничих робіт, р. технологические процессы открытых горных работ – комплекс процесів, що здійснюються у певній послідовності (буріння, підривання чи механічне розпушування, виймання, навантаження, транспортування та

розвантаження корисних копалин і порід розкриву у приймальні пристрої, відвалоутворення чи складування) при видобуванні корисних копалин відкритим способом.

Технологія, р. технология – сукупність знань про методи здійснення виробничих процесів; також – сукупність і послідовність методів, способів виготовлення, добування, обробки й інших процесів, робіт і операцій, що змінюють стан виробу, матеріалу тощо.

Технологія гірнича, р. технология горная – сукупність прийомів і способів зміни природного стану надр Землі з метою одержання мінеральних продуктів або використання підземних просторів.

Техноробочий проект, р. технорабочий проект – проект, що розробляється для гірничого підприємства, будівництво якого намічається здійснювати за типовими та повторно застосованими проектами, а також для технічно нескладних об'єктів.

Типовий, р. типичный – той, що є зразком, взірцем, стандартом для низки явищ, випадків або відповідає певному зразку; також характерний, власний певному типові явищ.

Титанові руди, р. титановые руды – мінеральні утворення, які містять титан у кількостях, при яких його добування економічно доцільне.

Титаномагнієва промисловість, р. титаномагниевая промышленность – галузь кольорової металургії, підприємства якої добувають і збагачують титаномагнієву сировину та виробляють з неї титан і магній.

Титаноцирконієві родовища, р. титаноциркониевые месторождения – комплексні родовища титану і цирконію; як правило, це розсипні родовища таких типів: прибережно-морські фації, мілководного шельфу.

Тканинні фільтри, р. тканевые фильтры – пиловловлювальні апарати, дія яких основана на фільтруванні запиленого повітря через рідкі тканини (шерстяну, бавовняну чи синтетичну), а також через нетканий матеріал.

Товарна продукція підприємства, р. товарная продукция предприятия – обсяг тієї частки продукції гірничого підприємства у грошовому виразі, яка призначена для реалізації споживачам та непромислових потреб свого підприємства.

Товщина пласта, р. мощность пласта – відстань по нормалі між обмежувальними поверхнями пласта КК.

Токсичні гази, р. токсические газы – гази, що виділяються чи утворюються у гірничих виробках та мають отруйні властивості; до них відносяться аміак, окисли азоту, окис вуглецю, радон, сірчастий газ, сірководень, вуглекислий газ.

Тол, р. тол – *див*. тротил.

Торкрет-бетон, р. торкрет-бетон – матеріал, що утворюється внаслідок нанесення на поверхню за допомогою стисненого повітря розчину з суміші цементу, дрібних фракцій заповнювача (до 8 мм) та води з підвищеною міцністю схоплювання з поверхнею та швидкістю твердіння.

Торф, р. торф – органічна ГП, що утворилася внаслідок неповного біохімічного розкладу відмерлих

болотних рослин в умовах надлишкового зволоження при нестачі кисню, яка містить до 50% мінеральних компонентів на суху речовину.

Торфова промисловість, р. торфовая промышленность – галузь паливної промисловості, підприємства якої освоюють торфові родовища, видобувають і переробляють торф.

Торфові машини, р. торфовые машины – машини для торфодобування і пов'язаних з ним процесів підготовки торфових родовищ, навантаження і транспортування торфу.

Торфодобування, р. торфодобыча – сукупність операцій добування торфу з торфовищ, його переробки, сушіння та збирання за допомогою торфових машин.

Тракт, р. тракт – сукупність пристроїв, що утворюють шлях для чого-небудь.

Транспорт, р. транспорт – одна з найважливіших галузей матеріального виробництва, яка забезпечує виробничі і невиробничі потреби господарства і населення в усіх видах перевезень.

Транспорт автомобільний, р. транспорт автомобильный – *див.* автомобільний кар'єрний транспорт.

Транспорт безперервний (безперервної дії), р. транспорт непрерывный (непрерывного действия) – транспортні установки та обладнання, за допомогою яких переміщення гірничої маси ведеться безперервним потоком; до ТБ відноситься конвеєрний, гідравлічний, повітряний та гравітаційний види транспорту.

Транспорт гідравлічний, р. транспорт гидравлический – вид транспорту, при якому для переміщення гірничої маси використовується енергія потоку води.

Транспорт гравітаційний, р. транспорт гравитационный – вид транспорту, при якому переміщення гірничої маси ведеться за рахунок дії власної маси.

Транспорт залізничний, р. транспорт железнодорожный – *див.* залізничний кар'єрний транспорт.

Транспорт кар'єрний, р. транспорт карьерный – види промислового транспорту, що використовуються для переміщення гірничої маси на відкритих розробках: залізничний, автомобільний, конвеєрний, гідравлічний, комбінований тощо.

Транспорт конвеєрний, р. транспорт конвейерный – *див.* конвеєрний кар'єрний транспорт.

Транспорт скіповий, р. транспорт скиповой – спеціальний вид транспорту, за допомогою якого гірнича маса видається із кар'єру на поверхню по похилих або вертикальних рейкових коліях металевими коробами.

Транспортні засоби, транспортные средства – машини та механічні засоби, призначені для переміщення вантажів.

Транспортні роботи, р. транспортные работы – сукупність робіт із переміщення різних вантажів за допомогою транспортних засобів.

Транспортно-відвальний міст, р. транспортно-отвальный мост – самохідний агрегат безперервної дії, яким м'які покривні породи, вийняті

при відкритій розробці родовищ КК, переміщують у внутрішній відвал.

Транспортування гірничої маси, р. транспортирование горной массы – переміщення порід розкриву та КК від вибою відповідно до відвалів та на приймальні пункти споживачів (збагачувальні фабрики, електростанції) або склади.

Трансформаторна підстанція, р. трансформаторная подстанция – електрична підстанція з силовими трансформаторами, що підвищує або знижує напругу змінного струму і розподіляє електричну енергію між споживачами.

Траншеєкопач, р. траншеекопатель – машина для проведення траншей при будівництві нафто- і газопроводів, водопроводів, продуктопроводів та інших об'єктів.

Траншеї зовнішні, внутрішні та змішані, р. траншеи внешние, внутренние и смешанные – розподіляються за місцем закладання виробок відносно контуру кар'єрного поля.

Траншея, р. траншея – відкрита гірнича виробка трапецієвидної (у поперечному перерізі) форми; є траншеї для підготовки горизонту до виймання КК або порід розкриву (розрізна Т), доступу до вибою транспортних засобів з поверхні землі (в'їзна Т), для дренажу й водовідливу, для геологічних робіт (розвідувальна Т), а також зовнішні та внутрішні Т, капітальні Т тощо.

Траса, трасса – лінія, що вказує напрямок проходження чого-небудь; *напр*., Т трубопроводу, траншеї, залізниці, каналу, кабельних ліній тощо.

Траса змішана, р. трасса смешанная – траса, що має ділянки зовнішнього і внутрішнього закладання.

Траса проста, р. трасса простая – траса, що розташована на одному борті кар'єру і не змінює свого напрямку за усією довжиною.

Траса складна, р. трасса сложная – траса із двох чи декількох ділянок різного напрямку, що поєднані між собою, або розташована на декількох бортах кар'єру.

Траса стаціонарна, р. трасса стационарная – траса, що не змінює свого положення упродовж довгого терміну, який порівнюється із терміном дії кар'єру.

Трасування, р. трассирование – встановлення напрямку та вісі транспортної дороги в плані та у профілю.

Тривалість рейсу, р. продолжительность рейса – сумарний час, який витрачається транспортним засобом на навантаження, рух з вантажем, розвантаження і повернення порожняком до місця наступного навантаження.

Тривалість циклу екскаватора, р. продолжительность цикла экскаватора – сумарний час виконання екскаватором повного виробничого циклу, який складається з операцій черпання породи у вибою, повороту машини від вибою, розвантаження ковша і повороту машини до вибою для виконання наступного циклу.

Тривкість гірських порід, р. крепость горных пород – здатність ГП чинити опір руйнуванню під дією зовнішніх сил.

Тринітротолуол, р. тринитротолуол – *див*. тротил.

Тріщина відриву, р. трещина отрыва – розрив суцільності породного масиву, викликаний причинами геологічного походження.

Тріщини в гірській породі, р. трещины в горной породе – один з видів порожнин колекторів – розриви в ГП (без переміщення блоків породи), які характеризуються розкритістю від десятків мікрометрів до міліметрів, переважно тектонічним походженням, субвертикальною орієнтацією відносно напластування порід, об'єднанням в системи більш або менш правильними геометричними сітками.

Тріщинні води, р. трещинные воды – підземні води, що містяться в тріщинах ГП; розрізняють тріщинно-жильні, тріщинно-грунтові, тріщинно-пластові води.

Тріщинуватість гірських порід, р. трещиноватость горных пород – порушення монолітності порід тріщинами; сукупність тріщин, що є у породному масиві; тріщини є ендогенні, екзогенні та штучні.

Тролейвоз, р. троллейвоз – вантажний тролейбус вантажопідйомністю до 65…70 т. Різновидом тролейвоза є дизель-тролейвоз.

Трос, р. трос – загальна назва канатів, товстіших за 25 мм; виготовляють Т із рослинних або штучних волокон та із сталевого дроту.

Тротил (тол, тринітротолуол), р. тротил (тол, тринитротолуол) – однокомпонентна ВР, що являє собою продукт нітрації толуолу азотною кислотою; застосовується тільки на відкритих гірничих роботах.

Труба, р. труба – довгий порожнистий предмет, звичайно кільцевого перерізу, призначений для переміщення рідини, газу тощо.

Трубопровід, р. трубопровод – комплекс споруд, призначений для транспортування газоподібних та рідких речовин.

Трубопровідний транспорт, р. трубопроводный транспорт – вид транспорту, що забезпечує передачу на відстань по трубопроводах рідких, газоподібних речовин і твердих матеріалів.

Трьохосьовий напружений стан, р. трехосное напряженное состояние – напружений стан, в якому одна з трьох головних напруг не дорівнює нулю.

Тунель, р. тоннель – горизонтальна протяжна підземна споруда для транспортних цілей, що має два виходи на денну поверхню.

Турбіна, р. турбина – лопатковий двигун, що перетворює кінетичну енергію робочого тіла (пари, рідини, газу) на механічну роботу обертового вала.

Турнодозер, р. турнодозер – гусеничний чи колісний трактор, обладнаний навісним рейкозахоплювальним механізмом, підвішеним збоку на крані та з'єднаним з трактором шарнірною рамою; застосовується для переміщення залізничної колії.

Тюбінг, р. тюбинг – елемент постійної збірної конструкції, яка утворює і закріплює внутрішню поверхню підземних виробок (споруд); найчастіше застосовують при спорудженні тунелів і шахтних стовбурів.

Тягач з напівпричепом, р. тягач с полуприцепом – поєднання колісного автотягача із укороченою рамою, що має спеціальний опорно-

зчіпний пристрій, і напівпричепа кар'єрного типу з самоскидним розвантаженням.

Тягове зусилля, р. тяговое усилие – зусилля, що виникає в процесі роботи у тяговому органі машини, *напр*., гірничої машини.

Тяговий агрегат, р. тяговый агрегат – транспортний тяговий засіб, складений з електровоза та одного чи двох моторних думпкарів, один з яких може бути замінений спеціальною моторною дизельною секцією, що використовується для живлення електродвигунів при пересуванні агрегата по тимчасовій колії кар'єру без лінії електропередачі.

Тяговий орган, р. тяговый орган – елемент конвеєра чи іншої машини для передачі тягового зусилля від привода до місць виникнення опору рухові.

Тягові розрахунки, р. тяговые рассчеты – розрахунки тягових характеристик механічних транспортних засобів.

У

Ударна хвиля, р. ударная волна – хвиля кінцевої амплітуди, що характеризується наявністю фронту – поверхнею, на якій тиск, густина та внутрішня енергія зростають майже стрибкоподібно і яка переміщується зі швидкістю, що перевищує нормальну швидкість звуку.

Ударне буріння, р. ударное бурение – спосіб буріння із застосуванням суцільних або порожнистих штанг для різання та дроблення скельних порід повторюваними один за одним ударами.

Ударно-обертальне буріння, р. ударно-вращательное бурение – спосіб буріння, в якому поєднуються обертальна й ударна дії долота на породу, що забезпечує більш високі швидкості проникання коронки.

Укіс борту кар'єру, р. откос борта карьера – умовна поверхня, що поєднує верхній та нижній контури кар'єру.

Укіс відвалу, р. откос отвала – нахилена поверхня, яка обмежує насип пустих порід та некондиційних руд від денної поверхні.

Укіс підтоплений, р. откос подтопленный – укіс відкритої гірничої виробки, нижня частина якого перебуває у зоні затоплення водою.

Укіс уступу, р. откос уступа – похила площадка, що обмежує поверхню уступу з боку виробленого простору.

Український кристалічний щит, р. украинский кристаллический щит – брилове підняття кристалічного фундаменту південної частини Східно-Європейської платформи, що простягається в межах України вздовж середньої течії Дніпра смугою завдовжки понад 1000 км, завширшки близько 250 км.

Укрупнені вартісні показники, р. укрупненные стоимостные показатели – вартісні показники, використовуючи табличні значення й аналітичні вирази яких можна скласти математичну модель витрат на будівництво й експлуатацію гірничого підприємства, однієї його черги чи горизонту, та шляхом дослідження моделі на мінімум встановити оптимальні проектні рішення.

Уламкові гірські породи, р. уламочные горные породы – осадові ГП, що складаються повністю чи переважно з уламків різних гірських порід і мінералів; розрізняють уламкові гірські породи, пухкі та зцементовані.

Уловлювач, р. ловитель – пристрій, який забезпечує вловлювання і попереджує сходження тягового елемента похилих конвеєрів у разі обриву вантажної та порожньої гілок.

Улоговина, р. котловина – зниження на земній поверхні різного походження, замкнуте майже з усіх боків.

Умови граничні, р. граничные условия – умови, що характеризують шукану функцію на зовнішніх і внутрішніх межах потоку.

Умови експлуатації, р. условия эксплуатации – фізичні умови, потрібні для надійної та правильної роботи функціонального пристрою.

Умовне паливо, р. условное топливо – одиниця, прийнята для зручності співставлення різних видів палива; за одиницю прийнято паливо, теплота згоряння якого дорівнює $20 \cdot 10^6$ Дж/кг.

Уніфікація, р. унификация – приведення чогось до єдиної форми, системи; раціональне скорочення кількості об'єктів однакового функціонального призначення.

Усадка порід, р. усадка пород – здатність розпушених (вологих) порід зменшувати свій об'єм (при висиханні); також лінійна деформація, пов'язана зі зменшенням довжини.

Усереднення (осереднення), р. усреднение – спосіб стабілізації якості корисної копалини шляхом регулювання порядку і послідовності виймання, навантаження і розміщення у бункерах або складах упродовж визначеного терміну.

Усереднення (у збагаченні), р. усреднение (в обогащении) – процес змішування викопної сировини одного виду для надання їй більш рівномірної характеристики за речовим та гранулометричним складами.

Усереднення (в потоці), р. усреднение в (потоке) – усереднення, що здійснюється шляхом додавання до вантажопотоку (або вилучення із нього) певних об'ємів КК із недостатніми (або надлишковими) хімічними чи технологічними якостями.

Усереднення внутрішньокар'єрне, р. усреднение внутрикарьерное – усереднення, що здійснюється у межах кар'єру.

Установка, р. установка – функціонально об'єднана сукупність технічних засобів, устаткування (обладнання) для виконання певних робіт.

Устаткування, р. оборудование – сукупність пристроїв, механізмів, приладів тощо, необхідних для чого-небудь.

Устаткування безперервної дії, р. оборудование непрерывного действия – машини та механізми, дія яких характерна одночасним паралельним виконанням основних виробничих операцій; до УБД відносяться багатоковшові екскаватори, конвеєри, пристрої для гідротранспорту тощо.

Устаткування виймальне, р. оборудование выемочное – машини та механізми для виймання породи із масиву чи розвалу.

Устаткування відвальне, р. оборудование отвальное – машини та механізми для приймання і розміщення порід розкриву до відвалу.

Устаткування гідромеханізації, р. оборудование гидромеханизации – машини, механізми та пристрої для розробки, транспортування і відвалування ГМ із застосуванням енергії струму води.

Устаткування гірниче, р. оборудование горное – машини та механізми для виконання основних і допоміжних виробничих (технологічних) процесів на гірничому підприємстві.

Устаткування циклічної дії, р. оборудование цикличного действия – машини та механізми, дія яких характерна періодичними повторюваними циклами виробничих операцій; до УДЦ відносяться одноковшові екскаватори, скрепери, бульдозери тощо.

Уступ, р. уступ – при розробці родовищ відкритим способом це частина борту кар'єру у формі східців; У розділяють на робочі, якими проводиться відпрацювання масиву ГП, і неробочі (відпрацьовані).

Уступ відвальний, р. уступ отвальный – уступ, що являє собою частину відвального насипу.

Уступ неробочий, р. уступ нерабочий – уступ, на якому гірничі роботи припинені зовсім або тимчасово.

Уступ різнорідний, р. уступ разнородный – уступ, в якому розроблюється порода і КК або різні сорти корисної копалини.

Уступ робочий, р. уступ рабочий – уступ, на якому проводяться гірничі роботи.

Уступу елементи, р. уступа элементы – укіс уступу, верхня і нижня брівки, верхня і нижня площадки, висота, кут укосу.

Устя виробки, р. устье выработки – місце примикання підземної виробки до поверхні чи до іншої виробки у кар'єрі.

Утилізація, р. утилизация – доцільне використання відходів або залишків виробництва для отримання попутної корисної продукції.

Утомленість, р. усталость – зменшення міцності матеріалу під дією циклів навантаження та розвантаження, що повторюються.

Ф

Фабрика, р. фабрика – промислове підприємство із машинним способом переробки КК: дробильна Ф, збагачувальна Ф; також форма організації виробництва; промислове підприємство з переробки сировини.

Фактор (чинник), р. фактор – умова, рушійна сила, причина якогось явища.

Фарватер, р. фарватер – частина водного простору, достатньо глибока, для проходу наплавних гірничих машин.

Ферросплав, р. ферросплав – сплав заліза із будь-яким елементом: марганцем, силіцієм тощо.

Фідер, р. фидер – кабельна чи повітряна лінія живлення, що відходить від електростанції; також спеціальний пристрій, що автоматично подає в машину сировинний матеріал рівномірними порціями.

Фізика гірських порід, р. физика горных пород – науковий

напрям у системі гірничих наук, що забезпечує впровадження в різні процеси гірничого виробництва досягнень фундаментальних природничих наук.

Фізичні властивості гірських порід, р. физические свойства горных пород – внутрішні особливості, які зумовлюють відмінність або спільність між різними ГП і виявляються як реакція на вплив зовнішніх фізичних полів або середовищ.

Фізіологія праці, р. физиология труда – розділ фізіології людини та гігієни праці, що вивчає вплив трудової діяльності й умов праці на фізіологічні функції людини, формування функціональних систем трудової діяльності.

Фільтр гравійний, р. фільтр гравийный – конструкція стовбура свердловини, в якій створено циліндричне кільце із різнозернистого піску (гравію) в межах продуктивного пласта.

Фільтрація в гірських породах, р. фильтрация в горных породах – рух рідини (води, нафти) чи газу (повітря, природного газу) крізь пористе чи тріщинувате середовище ГП.

Фільтри свердловин, р. фильтры скважин – пристрої для захисту дренажних свердловин від замулювання внаслідок винесення дрібних фракцій порід.

Фільтрування, р. фильтрация – процес поділу твердої та рідкої фаз пульпи за допомогою пористої перегородки під дією різниці тиску, що створюється розрідженням повітря чи надлишковим тиском.

Флегматизація, р. флегматизация – речовини, що додаються до складу ВР для зниження їх чутливості до зовнішніх дій (удару, тертя, вогню тощо).

Флексура, р. флексура – однобока колінчаста (моноклінна) складка шарів ГП, що виникла внаслідок переміщення однієї ділянки земної кори відносно іншої у вертикальному напрямку без розриву суцільності між ними.

Фліш, р. флиш – потужна серія морських осадових ГП переважно уламкового походження, що характеризуються ритмічним чергуванням декількох літологічних різновидів шарів, гранулометричний склад яких характеризується зменшенням зернистості знизу вверх незалежно від їх мінералогічного складу.

Флокула, р. флоккула – агрегат, утворений з кількох мінеральних частинок внаслідок зчеплення аполярних груп молекул поверхнево-активних речовин, що покривають поверхню частинок, обробки суспензії (пульпи) реагентами – флокулянтами, взаємодії магнітних сил і матеріалів, які мають магнітні властивості.

Флотаційна активність поверхні мінералу, р. флотационная активность поверхности минерала – поняття, що характеризується відношенням мінералу до води та флотаційних реагентів і можливостю прилипання частинок мінералів до бульбашок повітря.

Флотаційні машини, р. флотационные машины – апарати, в яких здійснюється флотація КК: операції диспергування повітря на дрібні бульбашки, підтримання подрібненої корисної копалини у завислому стані, розподіл повітряних

бульбашок по всьому об'єму пульпи та створення умов для їх мінералізації, прикріплення зерен корисних мінералів до бульбашок повітря та відокремлення їх від породи, розвантаження піни, яка складається з мінералізованих бульбашок, що спливають на поверхню пульпи.

Флотація, р. флотация – спосіб поділу частинок, диспергованих у рідкому середовищі; ґрунтується на різниці в їх здатності змочуватися і концентруватися на поверхні поділу фаз (рідина-газ); один з найбільш розповсюджених процесів збагачення КК, який здійснюється за складних аерогідравлічних умов у спеціальних апаратах.

Флюоритові руди, р. флюоритовые руды – природні мінеральні утворення, які містять флюорит в таких концентраціях, при яких технічно можливе й економічно доцільне його вилучення.

Фонометр, р. фонометр – прилад для визначення рівня шуму; працює на принципі порівняння гучності шуму з гучністю стандартного звуку, що подається приладом.

Форма, р. форма – вид, тип, структура або пристрій, що характеризує зовнішній вид родовища КК, відвалу, кар'єру тощо.

Форма перерізу виробки, р. форма сечения выработки – геометрична форма поперечного перерізу виробки; може бути прямокутна, кругла, аркова, трапецієподібна тощо.

Форма покладу, р. форма залежи – геометричні ознаки розташування покладу КК у плані та за глибиною; при цьому виділяються ізометричні, розвинуті більше чи менше однаково у всіх напрямках (масивні поклади, штоки, гнізда тощо), плитоподібні, що витягнуті переважно у двох напрямках із відносно невеликою потужністю (пласти та пластоподібні поклади), трубо- і стовбуроподібні, що витягнуті переважно в одному напрямку (глибину) та проміжні і перехідні між вказаними формами (лінзи, жили, складки, світи пластів, що порушені тектонічними зсувами, тощо).

Формула, р. формула – сукупність величин, виражених числами та буквами і зв'язаних між собою за допомогою математичних знаків.

Форсунка, р. форсунка – пристрій для розпилення води, що використовується у гірничій промисловості для пилоподавлення.

Фосфатні руди, р. фосфатные руды – природні мінеральні утворення, містять фосфор у таких сполуках і концентраціях, при яких їх промислове використання технічно можливе й економічно доцільне.

Фракційний аналіз, р. фракционный анализ – дослідження фракційного складу КК шляхом послідовного розділення матеріалу на фракції різної густини або магнітної сприйнятливості.

Фреза, р. фреза – багатолезовий різальний інструмент, що приводиться в обертання жорстко з'єднаним з ним валом; робочий інструмент каменерізних машин із декількома закріпленими по колу диска різцями для порушення гірничого масиву.

Фрезерування, р. фрезерование – обробка металевих і неметалевих

предметів різанням за допомогою фрези.

Фронт відсипання відвалу, р. фронт отсыпки отвала – сумарна протяжність уступів відвалу, у межах яких ведеться розміщення порід розкриву.

Фронт гірничих робіт, р. фронт горных работ – частина уступу (по його довжині), підготовлена до розробки, або сумарна протяжність робочих уступів кар'єру.

Фронт діючий, р. фронт действующий – фронт, у межах якого на даний час ведуться розкривні або добувні роботи.

Фронт здвоєний, р. фронт сдвоенный – фронт з двома транспортними вантажними виходами з уступу.

Фронт концентричний, р. фронт концентрический – фронт замкненої конфігурації, що має форму в плані, близьку до кола.

Фронт навантаження, р. фронт нагрузки – експлуатаційно-технічний показник, що характеризує максимальну ширину захвату навантажувального органа.

Фронт наскрізний, р. фронт сквозной – фронт уступу із потоковим рухом транспорту; має окремі транспортні порожняковий і вантажний виходи.

Фронт одинарний, р. фронт одинарный – фронт із одним транспортним вантажним виходом із уступу.

Фронт однорідний, р. фронт однородный – фронт, у межах якого виймаються тільки породи розкриву або тільки КК одного сорту.

Фронт поздовжній, р. фронт продольный – фронт, розташований уздовж довгої вісі кар'єрного поля або уздовж протяжності родовища.

Фронт поперечний, р. фронт поперечный – фронт, розташований уздовж короткої вісі кар'єрного поля або навхрест протяжності родовища.

Фронт початковий, р. фронт первоначальный – частина уступу, сформована розрізною траншеєю чи котлованом і забезпечена транспортними й енергетичними комунікаціями; ФП утворює нормальні експлуатаційні умови відпрацювання уступу (наскрізну західку).

Фронт резервний, р. фронт резервный – фронт, у межах якого тимчасово не проводяться гірничі роботи.

Фронт різнорідний, р. фронт разнородный – фронт, у межах якого чергуються блоки порід розкриву, КК або різних сортів копалини.

Фронт робіт кар'єру, р. фронт работ карьера – сумарна протяжність фронтів робіт окремих робочих уступів; поділяється на розкривний та видобувний.

Фронт робіт уступу, р. фронт работ уступа – частина робочого уступу (за довжиною), підготовлена до ведення гірничих робіт; підготовка полягає у створенні на робочому горизонті площадки шириною не менше мінімально допустимої і у підведенні транспортних та енергосилових комунікацій, що забезпечують роботу обладнання.

Фронт складно-різнородний, р. фронт сложно-разнородный – фронт, у межах якого практично неможливо виділити блоки тільки порід розкриву або КК одного сорту; характеризується обов'язково роздільним вийманням.

Фронт тупиковий, р. фронт тупиковый – фронт уступу з поперемінним (човниковим) рухом транспорту; має загальний транспортний порожняковий та вантажний виходи.

Фронт фланговий, р. фронт фланговый – фронт із розміщенням транспортного вантажного виходу на фланзі (за межею уступу).

Фронт центральний, р. фронт центральный – фронт із розміщенням транспортного вантажного виходу у межах уступу, звичайно по центру.

Фронтальна схема роботи гірничої машини, р. фронтальная схема работы горной машины – технологічна схема виймання, при якій напрямок переміщення машини в вибої збігається з напрямком протяжності уступу.

Фугасність, р. фугасность – здатність вибухових речовин під час вибуху розламувати й дробити породу на деякій відстані від контакту заряду з нею та відкидати роздроблену масу.

Фундамент, р. фундамент – основа, яка служить опорою для стін будови, машини тощо.

Фундаментальний, р. фундаментальный – міцний, великий, основний, головний; у переносному значенні – обґрунтований, солідний, позитивний.

Функція, р. функция – у математиці – правило f (закон), яке кожному елементу x (аргументу або незалежній змінній) з деякої множини X (області визначення) ставить у відповідність один і тільки один елемент $y=f(x)$ з деякої іншої множини Y (області значень).

X

Характеристика, р. характеристика – опис, аналіз, оцінка певних машин, устаткування, явищ, відмінних особливостей когось або чогось.

Характеристика крупності мінералу, р. характеристика крупности минерала – криві лінії, що графічно відображають гранулометричний склад матеріалу.

Хвости (відходи), р. хвосты (отходы)– продукт, отриманий внаслідок збагачення, в якому вміст цінного компонента нижчий, ніж у початковому матеріалі.

Хвостосховище, р. хвостохранилище – комплекс гідротехнічних споруд для приймання та зберігання хвостів збагачення.

Хімічна активність, р. химическая активность – природна властивість вугілля, сульфідних руд та вуглекислих порід, яка є відносним показником схильності до їх самозаймання.

Хімічний спосіб закріплення порід, р. химический способ укрепления пород – штучне підвищення водогазонепроникності та міцності ГП шляхом нагнітання в них розчинів синтетичних смол чи інших хімічних сполук, здатних твердіти у тріщинах та порах.

Хлист труб, р. хлыст труб – окремий відрізок із багатьох, поєднаних між собою труб.

Ходка, р. ходка – рух колісного транспортного засобу між пунктом завантаження і вивантаження гірничої маси.

Ходова частина, р. ходовая часть – сукупність елементів шасі – рами, основи машин, механізмів та пристроїв; у гірничій техніці – частина рами, основа гірничої машини, екскаватора (рейки, гусениці, колеса тощо), яка забезпечує їх пересування.

Холостий перегін гірничої машини, р. холостой перегон горной машины – переміщення машини (екскаватора, врубової машини тощо) в очисному вибої без виконання операцій з виймання гірничої маси.

Хромітові руди, р. хромитовые руды – природні мінеральні утворення, які містять хром у таких сполуках і концентраціях, при яких їх промислове використання технічно можливе й економічно доцільне.

Хронометраж, р. хронометраж – один з головних способів вивчення витрат часу на виконання елементів виробничих операцій шляхом заміру їх терміну їх виконання.

Ц

Цемент, р. цемент – мінеральна порошкоподібна речовина, будівельний матеріал, узагальнена назва штучних неорганічних в'яжучих речовин, переважно гідравлічних, із якої при замішуванні з водою готують швидко- твердіючу скріплюючу масу для будівельних робіт.

Цементація гірських порід, р. цементация горных пород – спосіб штучного закріплення ГП та підвищення їх водогазонепроникності шляхом нагнітання в них цементного розчину через свердловини.

Цементна сировина, р. цементное сырье – мінеральні утворення, які використовуються для виробництва цементу.

Цикл, р. цикл – сукупність явищ, операцій, процесів, що виконують кругообіг протягом визначеного терміну часу.

Цикл відкритий, р. цикл открытый – схема організації роботи кар'єрного транспорту без закріплення транспортних засобів за певними виймально-навантажувальними машинами та перевантажувальним устаткуванням.

Цикл екскавації, р. цикл экскавации – сукупність і послідовність операцій, які виконуються екскаватором циклічної дії у процесі виймання та навантаження гірничої маси: черпання (копання) у вибої, поворот машини до транспортного засобу, розвантаження ковша і поворот машини до вибою для початку наступного циклу.

Цикл закритий, р. цикл закрытый – схема організації роботи кар'єрного транспорту, за якою транспортні засоби закріплюються за певними виймально-навантажувальними машинами та перевантажувальним обладнанням.

Цикл робіт, р. цикл работ – сукупність виробничих процесів і операцій, які послідовно повторюються.

Циклічно-потокова технологія, р. циклично-поточная технология – порядок гірничих робіт, при яких відбувається суміщення дії одноковшових екскаваторів і колісних видів транспорту із стрічковим конвеєром для забезпечення безперервної видачі ГМ на поверхню.

Циклон, р. циклон – відцентровий пиловловлювач, що являє собою циліндричний вертикальний апарат, у верхній частині якого за дотичною підводиться запилене повітря.

Цистерна, р. цистерна – великий резервуар, а також вагон чи автомобіль з таким резервуаром для зберігання і перевезення рідини.

Ціанування, р. цианирование – метод вилучення золота та срібла з руд внаслідок їх селективного розчинення ціанистими розчинами.

Цілик, р. целик – частина покладу КК або масиву вміщуючих порід у межах кар'єру, яка не виймається або тимчасово не виймається у процесі розробки.

Ціна, р. цена – грошовий вираз вартості товару; залежить в основному від попиту та пропозицій на товари.

Цінність корисної копалини, р. ценность полезного ископаемого – вартісний вираз корисних якостей копалини; сукупна споживча вартість її корисних компонентів.

Цінність корисної копалини валова (промислова), р. ценность полезного ископаемого валовая (промышленная) – сукупна цінність усіх можливих промислово добуваних її компонентів.

Цінність корисної копалини видобута, р. ценность полезного ископаемого извлекаемая – валова цінність КК із розрахунком її кількісних і якісних втрат при добуванні та переробці.

Цінність корисної копалини ефективна, р. ценность полезного ископаемого эффективная – величина цінності, яка визначається різницею між виробленою цінністю та витратами на розвідку, добування, транспортування і переробку одиниці маси (як правило 1 т) корисної копалини.

Цінність корисної копалини реалізовна, р. ценность полезного ископаемого реализуемая – частина вироблюваної цінності, яку сплачують гірничому підприємству.

Цінність корисної копалини товарна, р. ценность полезного ископаемого товарная – реалізовна цінність, яка виражена у діючих оптових цінах.

Ч

Час загасання, р. время затухания – проміжок часу, необхідний для того, щоб амплітуда імпульсу зменшилась від свого максимального значення до деякої заданої частки цього значення.

Час наростання, р. время нарастания – проміжок часу, необхідний для того, щоб амплітуда хвилі у певній точці зросла від свого порівняно малого значення до максимальної величини.

Черепашник, р. ракушечник – осадова гірська порода, що складається з черепашок морських тварин; різновид вапняків.

Черепиця, р. черепица – кровельний матеріал, звичайно у формі глиняних або цементних жолобчастих пластин.

Черпання (копання), черпание (копание) – операція відділення частини ГМ (у виді стружки) від масиву або добування її з розвалу ковшом виймально-навантажувальної машини; за місцем розташування екскаватора розрізняють верхнє,

нижнє та змішане (верхнє і нижнє) черпання.

Чинник (фактор), р. фактор – джерело впливу на процес, явище, систему; змінна величина, яка, за припущенням, впливає на результати експерименту.

Чистий зсув, р. чистый сдвиг – деформований стан, викликаний таким напруженим становищем, яке можна описати кругом Мора з центром на початку координат.

Човникова схема роботи гірничої машини, р. челночная схема работы горной машины – виймання гірничої маси здійснюється без холостих перегонів при поступально-зворотному переміщенні її вздовж очисного вибою за схемою човника.

Чорна металургія, р. черная металлургия – галузь важкої промисловості, що містить підприємства з видобутку, збагачення та грудкування рудної сировини, виплавки чавуну, сталі і виробництва прокату, труб, феросплавів, залізних порошків, легованих металів, вогнетривів і вторинної обробки чорних металів.

Чорнозем, р. чернозем – плодородний шар поверхні землі із перегнилим рослинним матеріалом темного кольору.

Чутливість вибухових речовин, р. чувствительность взрывчатых веществ – здатність ВР детонувати від різких зовнішніх дій (удару, тертя, нагрівання, променя вогню).

Ш

Шамот, р. шамот – обпалена до спікання глина, а також вогнетривкий кирпич із такої глини.

Шар, р. слой – частина масиву кар'єру, що обмежена двома паралельними площинами для його виймання.

Шар виймання, р. слой выемки – об'єм породи, який відокремлюється від масиву виймальною машиною, як правило, одно- або багатоковшовим екскаватором із одного місця установки.

Шарнір складки, р. шарнир складки – лінія перерізу осьової поверхні з поверхнею будь-якого з шарів, які утворюють складку.

Шарошка, р. шарошка – робочий інструмент, що вільно сидить на своїй осі та руйнує масив зубками, коли котиться по його поверхні.

Шахта (стовбур), р. шахта (ствол) – взагалі, вертикальна або майже вертикальна підземна виробка, яку проходять з поверхні землі вниз для сполучення з тунелями, підземними приміщеннями та іншими підземними виробками.

Шашка, р. шашка – брусок із спресованої ВР для виконання підривних робіт.

Шашка-детонатор, р. шашка-детонатор – пресована або лита циліндрична шашка із бризантної ВР (тротил, гексоген тощо) із отвором для детонувального шнура, яка застосовується як проміжний детонатор для гранульованих і водовмісних ВР.

Швидкість повітря, р. скорость воздуха – шлях, який проходить повітря по виробці за одиницю часу; змінюється від кількох сантиметрів до 15 м/с та більше.

Швидкість подачі при руйнуванні гірської породи, р.

скорость подачи при разрушении горной породы – швидкість переміщення робочого інструменту у напрямку, перпендикулярному до поверхні руйнування.

Швидкість посування фронту гірничих робіт, р. скорость подвигания фронта горных работ – усереднена величина горизонтального переміщення фронту гірничих робіт за рік; важливий показник інтенсивності гірничих робіт, параметр системи розробки.

Швидкість різання, р. скорость резания – швидкість переміщення різця вздовж поверхні руйнування.

Швидкість сейсмічних хвиль, р. скорость сейсмических волн – швидкість розповсюдження сейсмічних хвиль у геологічних формаціях.

Швидкість фільтрації, р. скорость фильтрации – фактична швидкість потоку, вода якого переміщується у порах ГП; вимірюється у метрах на добу.

Шельф, р. шельф – прибережні, відносно мілководні (до 200 м) ділянки дна океанів, морів та внутрішніх водоймищ, які оточують континент і острови.

Шийка стовбура, р. шейка ствола – верхня частина стовбура (10…15 м), що примикає до поверхні.

Ширина заходки, р. ширина заходки – відстань між двома послідовними положеннями верхньої (або нижньої) брівки уступу, який розроблюється виймально-навантажувальною машиною.

Ширина призми можливого сповзання, р. ширина призмы возможного скольжения – ділянка відвальної поверхні або площадки уступу між брівкою і контуром потенційної поверхні ковзання, яка виходить на денну поверхню.

Ширина призми обрушення, р. ширина призмы обрушения – відстань між верхньою брівкою уступу і лінією, що обмежує призму обрушення масиву на його верхній площадці з боку виробленого простору.

Ширина розвалу, р. ширина развала – відстань між нижньою брівкою уступу після підривання і нижньою брівкою розвалу породи.

Шихта, р. шихта – суміш вихідних матеріалів у заданому кількісному співвідношенні; призначена для переробки в металургійних, хімічних та інших технологічних процесах.

Шихтування, р. шихтовка – процес змішування викопної сировини різних сортів чи з різним вмістом цінного компонента з метою надання технологічних властивостей суміші, а також її речового складу для спрощення технологічних властивостей, а також технології збагачення.

Шківи тертя, р. шкивы трения – шківи, які приводять у рух підйомний канат силою тертя, що виникає між футеровкою шківа та канатом, кожен виток якого перебуває під відповідним натягом.

Шлак, р. шлак – розтоплена або затверділа маса флюсових добавок чи золи, що залишилася після виплавки металу із руди або згоряння вугілля.

Шлам, р. шлам – подрібнена руда з цінними металами, що мають бути вилучені при переробці; Ш відрізняється від решти КК високим ступенем розкриття зростків та вкраплень, підвищеною питомою поверхнею; одночасно є більш

трудомістким та енергоємним об'єктом для збагачення та зневоднювання.

Шлам буровий, р. шлам буровой – суміш зруйнованих твердих частинок ГМ із водою або промивочним розчином, які отримані при бурінні.

Шланговий заряд, р. шланговый заряд – різновид лінійно-протяжного заряду ВР, названий за типом оболонки (шланг).

Шлейф, р. шлейф – смуга викидних газів або тонкодисперсних продуктів при розробці, транспортуванні та збагаченні КК.

Шлюзи, р. шлюзы – апарати гравітаційного збагачення, що являють собою похилі жолоби, дно яких може мати м'яке покриття чи трафарети.

Шляхопровід, р. путепровод – інженерна споруда, міст на перехрещенні транспортних магістралей на різних рівнях.

Шнекобурова машина, р. шнекобуровая машина – гірнича машина для механізованого виймання КК шляхом буріння свердловин великого діаметра.

Шнур, р. шнур – вогнепровідний чи детонувальний із серцевиною, що заповнена порохом або високобризантною ВР для збудження детонації при підриванні скельних порід.

Шнур детонувальний, р. шнур детонирующий – *див*. детонувальний шнур.

Шорсткість виробки, р. шероховатость выработки – розмір виступів та розташування їх за довжиною виробки; розрізняють рівномірну (закріплену) і нерівномірну (незакріплену) шорсткість виробок.

Шпали, р. шпалы – масивні дерев'яні, залізобетонні або металеві бруси, на яких укладають залізничні рейки.

Шпалопідбійна машина, р. шпалоподбивочная машина – самохідний агрегат на рейковій ході, призначений для механізованого ущільнення баластної основи залізничної колії.

Шпаруватість, р. пористость – сукупність пор, тріщин, каналів та інших пустот у гірському масиві незалежно від їх форм і розмірів.

Шпур, р. шпур – штучне циліндричне заглиблення у масиві ГП діаметром до 75 мм та глибиною до 5 м, як правило, призначений для розміщення ВР.

Штиб, р. штыб – клас крупності (сорт) вугілля, що складається з частинок розміром до 6 мм.

Штовхач, р. толкатель – механізм для переміщування вагонів на невелику відстань; застосовується на навантажувальних пунктах, приймально-відправних площадках.

Штольня, р. штольня – підземна горизонтальна чи слабо полога гірнича виробка, що має один вихід на денну поверхню.

Штрек, р. штрек – горизонтальна протяжна транспортна виробка, яка пройдена по КК уздовж її простягання і не має виходу на денну поверхню.

Штуф, р. штуф – уламок ГП або руди, призначений для дослідження, колекції тощо.

Штучне укріплення уступів, р. искусственное укрепление уступов – спеціальні технічні заходи щодо укріплення (зміцнення) укосу уступу для підвищення його стійкості.

Штучні споруди, р. искусственные сооружения – автомобільні та залізничні дороги, конвеєрне устаткування, шляхопроводи, дробарки, водовідливне устаткування та різноманітні промислові і господарські споруди, що обладнані у межах кар'єру.

Шуба, р. шуба – покриття поверхні гірничих виробок цементом або глиною для попередження проникнення води.

Шурф, р. шурф – вертикальна або похила неглибока гірнича виробка із площею поперечного перерізу до 2 м³, прокладена з поверхні землі; слугує для розвідування корисних копалин, вивчення несучої або фільтраційної здатності порід, вентиляції тощо.

Щ

Щебінь, р. щебень – продукт механічного дроблення природних кам'яних матеріалів з частинками звичайно гострокутої форми розміром від 3…5 до 150 мм.

Щит (у геології), р. щит (в геологии) – піднята ділянка платформи, складена кристалічними породами фундаменту, що виходить на денну поверхню або перекрита незначною товщею осадових порід.

Щит прохідницький, р. щит проходческий – пересувне механізоване кріплення, що забезпечує захист від тиску та вивалів породи під час проведення підземної виробки..

Щитове кріплення, р. щитовая крепь – захисне чи захисно-підтримувальне кріплення, що пересувається за падінням при розробці крутого пласта під дією власної маси обвалених порід.

Щілина, р. щель – вузька порожнина в гірському масиві, яка утворюється з метою вирізування кам'яних блоків, утворення допоміжних площин при вийманні гірничої маси, захисту законтурного масиву від дії хвиль руйнування при підривних роботах; також вихідний елемент у дробарок.

Щілина зарубна, р. щель врубовая – порожнина, яка утворюється внаслідок попереднього проведення механічним способом або підриванням зарядів ВР у шпурах, свердловинах, камерах для поліпшення дроблення порід вибухом.

Щілина компенсаційна, р. щель компенсационная – виробка, яка проводиться з метою утворення додаткового простору, що компенсує збільшення об'єму порід при їх руйнуванні вибухом.

Щільність заряджання ВР, р. плотность заряжания ВВ – маса ВР, яка припадає на одиницю об'єму підривної свердловини або гірничої виробки, що слугує для розміщення заряду ВР.

Щока, р. щека – робочий орган дробарки для подрібнення крупного каменя.

Щуп, р. щуп – легкий ручний бур для дослідження стану м'яких порід, що залягають на глибині до 5…7 м.

Ю

Юбка, р. юбка – пристрій, який запобігає розповсюдженню пилу, газів та води під час роботи бурових верстатів.

Ювенільні воді, р. ювенильные воды – первинні підземні води ендогенного походження, що утворюються в глибинах Землі з газових магматичних виділень під час дегазації магми.

Ювенільні процеси, р. ювенильные процессы – геологічні процеси, що відбуваються в земній корі й верхній мантії Землі; один з видів ендогенних процесів; розрізняють магматичні, постмагматичні, метаморфічні й метасоматичні ювенільні процеси.

Юстування приладу, р. юстировка прибора – сукупність операцій по приведенню вимірювального приладу (тахометр, теодоліт тощо) в робочий стан, які забезпечують необхідну його точність і надійність роботи.

Я

Явочний склад працюючих, р. явочный состав работающих – кількість працюючих, які протягом доби з'явились на роботу.

Ядро, р. ядро – внутрішня центральна частина синклінальної або антиклінальної складки.

Язик, р. язык – форма залягання розсипів КК у плані.

Якір, р. якорь – металевий брус з лапами, що закріплений на цепу або канаті й опускається на дно водоймища для утримання на місці плавного судна.

Якість виконання робіт, р. качество выполнения работ – ступінь цінності робіт з позицій господарської діяльності, що характеризується успішністю, технологічною й економічною ефективністю.

Якість корисної копалини, р. качество полезного ископаемого – сукупність фізичних, хімічних, технологічних та інших властивостей КК, що визначають ступінь придатності й економічної доцільності її використання.

Якість продукції, р. качество продукции – певна сукупність споживчих властивостей, які визначають ступінь придатності готової продукції (корисної копалини) для використання за призначенням; вимоги до КК визначаються державними стандартами та технічними умовами.

Яма, р. яма – заглиблення у землі невеликих поперечних розмірів і глибини.

Янтар (бурштин), р. янтарь– природна органічна сполука, викопна закам'яніла смола хвойних дерев.

Ярус відвалу, р. ярус отвала – частина відвалу, що технологічно виділяється по його висоті з метою підвищення стійкості усього відвалу або за умовою обмеження робочими параметрами відвально-транспортного устаткування.

Яс ловильний, р. яс ловильный – пристрій для вловлювання і витягування із свердловини обірваних або прихоплених частин бурового інструменту.

А

Абзетцер, у. абзетцер
Абразивность горных пород, у. абразивність гірських порід
Абразия, у. абразія
Абсолютная высота, у. абсолютна висота (альтитуда)
Абсорбция, у. абсорбція
Авария, у. аварія
Авлакоген, у. авлакоген
Автоматизация производства, у. автоматизація виробництва
Автоматика, у. автоматика
Автомобильный карьерный транспорт, у. автомобільний кар’єрний транспорт
Автоперевозки карьерные, у. автоперевезення кар’єрні
Автопогрузчик, у. автонавантажувач
Автосамосвал карьерный, у. автосамоскид кар’єрний
Агломерат, у. агломерат
Агрегат, у. агрегат
Агрегат грохотильно-дробильный, у. агрегат грохотильно-дробильний
Агрономические руды, у. агрономічні руди
Административная ответственность, у. адміністративна відповідальність
Аккумулирующий бункер, у. акумулюючий бункер
Аккумуляция в (геологии), у. акумуляція в (геології)
Аксонометрические проекции, у. аксонометричні проекції
Активный уголь, у. активне вугілля
Аллювиальные россыпи, у. алювіальні розсипи
Алюминиевые руды, у. алюмінієві руди
Алюминия оксид, у. алюмінію оксид
Алюмосиликаты, у. алюмосилікати
Аммиачная селитра, у. аміачна селітра
Аммоналы, у. амонали
Аммониты, у. амоніти

Анизотропия, у. анізотропія
Анкерное крепление, у. анкерне кріплення
Антиклиналь, у. антикліналь
Антракоз легких, у. антракоз легень
Антропогенные формы рельефа, у. антропогенні форми рельєфу
Апатитовые руды, у. апатитові руди
Аппарат искусственной вентиляции легких, у. апарат штучної вентиляції легень
Аргиллит, у. аргіліт
Артезианские воды, у. артезіанські води
Аутигенные минералы, у. аутигенні мінерали
Аэрация, у. аерація
Аэрогаммасъемка, у. аерогаммазнімання
Аэрология, у. аерологія
Аэрофотосъемка, у. аерофотозйомка

Б

Багер, у. багер
Базальт, у. базальт
Балансовые запасы, у. балансові запаси
Балластировка пути, у. баластування колії
Бар (в технике) , у. бар (у техніці)
Батолит, у. батоліт
Башенный экскаватор, у. баштовий екскаватор (кабельний екскаватор)
Бедная руда, у. бідна руда
Безопасное расстояние при взрывных работах, у. безпечна відстань при підривних роботах
Безопасности работ в горной промышленности институт, у. Безпеки робіт у гірничій промисловості інститут
Безопасности труда в горнорудной промышленности институт научно-исследовательский, у. Безпеки праці в гірничорудній промисловості інститут науково-дослідний
Берма, у. берма (площадка)
Бестранспортное проведение траншеи, у. безтранспортне проведення траншеї
Битумизация горных пород, у. бітумізація гірських порід
Блок, у. блок
Блок буровой, у. блок буровий
Блок панели, у. блок панелі
Блок природного камня, у. блок природного каменя
Блок экскаваторный, у. блок екскаваторний
Борт карьера, у. борт кар’єру

Борт карьера нерабочий, у. борт кар’єру неробочий
Борт карьера промежуточный, у. борт кар’єру тимчасовий
Борт карьера рабочий, у. борт кар’єру робочий
Брахиантиклиналь, у. брахіантикліналь
Брахисинклиналь, у. брахісинкліналь
Брекчия трения, у. брекчія тертя
Бровка карьера верхняя, у. брівка кар’єру верхня
Бровка карьера нижняя, у. брівка кар’єру нижня
Бровка уступа верхняя (нижняя), у. брівка уступу верхня (нижня)
Бульдозер, у. бульдозер
Бункер, у. бункер
Бункер-вагон, у. бункер-вагон
Бункерная собирательная машина, у. бункерна збиральна машина
Бункер-перегружатель, у. бункер-перевантажувач
Бурение, у. буріння
Буримость, у. буримість
Буровая мелочь, у. буровий дрібняк
Буровая скважина, у. бурова свердловина
Буровзрывные работы, у. буропідривні роботи
Буровой инструмент , у. буровий інструмент
Буровой молоток, у. бурильний молоток
Буровой станок , у. буровий станок
Буроклиновой способ добычи камня, у. буроклиновий спосіб видобування каменя
Бурошнековый способ выемки угля, у. бурошнековий спосіб виймання вугілля
Бурсит, у. бурсит
Бурый железняк, у. бурий залізняк
Бурый уголь, у. буре вугілля
Буссоль, у. бусоль
Бухгалтерская отчетность горного предприятия, у. бухгалтерська звітність гірничого підприємства

В

Вагон, у. вагон
Вагонетка, у. вагонетка
Вагоноопрокидыватель, у. вагоноперекидач
Вадозные воды, у. вадозні води
Валовая (промышленная) ценность, у. валова (промислова) цінність
Валовая выемка, у. валове виймання
ВВ водоустойчивое, у. вибухова речовина водостійка

ВВ гранулированное, у. вибухова речовина гранульована
ВВ патронированное, у. вибухова речовина патронована
ВВ порошкообразное, у. вибухова речовина порошкоподібна
Вентиляция, у. вентиляція
Верхняя погрузка, у. верхнє навантаження
Верховодка, у. верховодка
Витрен, у. вітрен
Взброс, у. підкид
Взрыв массовый, у. вибух масовий
Взрыв направленный, у. вибух спрямований
Взрываемость горной породи, у. підриваємість гірської породи
Взрывание в зажатой среде, у. підривання у затиснутому середовищі
Взрывание валовое, у. підривання валове
Взрывание вторичное, у. підривання вторинне
Взрывание замедленное, у. підривання уповільнене
Взрывание каскадное, у. підривання каскадне
Взрывание короткозамедленное, у. підривання короткоуповільнене
Взрывание мгновенное, у. підривання миттєве
Взрывание многорядное, у. підривання багаторядне
Взрывание негабаритов, у. підривання негабаритів
Взрывание однорядное, у. підривання однорядне
Взрывание раздельное, у. підривання роздільне
Взрывание сотрясательное, у. підривання хитне
Взрывные работы, у. підривні роботи
Взрыворазделение, у. вибухорозділ
Взрывчатое вещество, у. вибухова речовина
Взрывчатое вещество водосодержащее, у. вибухова речовина водовмісна
Взрывчатые материалы, у. вибухові матеріали
Вибрационная болезнь, у. вібраційна хвороба
Вибрация, у. вібрація
Винт, у. ґвинт
Винтовая насосная установка, у. ґвинтова насосна установка
Винтовой насос, у. ґвинтовий насос
Висячий бок, у. висячий бік
Вмещающая порода, у. вмісна порода
Внутрикарьерный транспорт, у. внутрішньокар’єрний транспорт
Водно-шламовое хозяйство, у. водно-шламове господарство
Водоносность горных пород, у. водоносність гірських порід
Водоносный пласт, у. водоносний шар
Водоотдача горных пород, у. водовіддача гірських порід
Водоотлив карьерный, у. водовідлив кар’єрний

Водосборник, у. водозбірник
Водоупорные породы, у. водотривкі породи
Воздух, у. повітря
Воронка, у. воронка
Восстановительные работы, у. відновлювальні роботи
Восстановление природных ресурсов, у. відтворення природних ресурсів
Возраст геологический, у. вік геологічний
Восстающий, у. піднятковий
Время затухания, у. час загасання
Время нарастания, у. час наростання
Вруб, у. вруб
Врубовая машина, у. врубова машина
Вскрытие, у. розкриття
Вскрытие уступа, у. розкриття уступу
Вскрышные работы, у. розкривні роботи
Вскрыша, у. розкрив
Встречные забои, у. зустрічні вибої
Вторичное дробление, у. вторинне дроблення
Вторичное или наведенное напряженное состояние, у. вторинний або наведений напружений стан
Вулканические горные породы, у. вулканічні гірські породи
Вулканический туф, у. вулканічний туф
Вулканическое стекло, у. вулканічне скло
Вулканослои, у. вулканошари
Выброс породы, у. викид породи
Выветривание, у. вивітрювання
Выемка, у. виїмка (гірнича виробка)
Выемка, у. виймання (процес)
Выемка послойная (слоевая), у. виймання пошарове (шарове)
Выемка раздельная (селективная), у. виймання роздільне (селективне)
Выемка сплошная (валовая), у. виймання суцільне (валове)
Выемочно-погрузочные машины, у. виймально-навантажувальні машини
Выемочно-погрузочные работы, у. виймально-навантажувальні роботи
Выемочно-транспортные машины, у. виймально-транспортні машини
Выемочный слой, у. виїмковий шар
Выклинивание, у. виклинювання
Выпиливание камня, у. випилювання каменя
Выполаживание откоса, у. виположування укосу
Выработанное пространство, у. вироблений простір
Выработка горная открытая, у. виробка гірнича відкрита
Выработка дренажная, у. виробка дренажна

Высота разгрузки экскаватора, у. висота розвантаження екскаватора
Высота уступа, у. висота уступу
Высота черпания экскаватора, у. висота черпання екскаватора
Высотная отметка, у. висотна відмітка
Выход горной массы с 1м скважины, у. вихід гірничої маси з 1м свердловини
Выход негабарита, у. вихід негабариту
Выщелачивание горных пород, у. вилуговування гірських порід
Вяжущие средства, у. в'яжучі речовини

Г

Габарит, габариты, у. габарит, габарити
Габарит подвижного состава, у. габарит рухомого складу
Габарит приближения строений, у. габарит наближення споруджень
Газовый анализ, у. газовий аналіз
Газодинамические явления, у. газодинамічні явища
Газы природные горючие, у. гази природні горючі
Галька, у. галька
Гезенк, у. ґезенк
Гематит, у. гематит
Генератор, у. генератор
Генераторное торможение, у. ґенераторне гальмування
Гео…, у. гео…
Геодезическая сетка, у. геодезична сітка (мережа)
Геодезические знаки, у. геодезичні знаки
Геодезический пункт, у. геодезичний пункт
Геодезия, у. геодезія
Геодинамика, у. геодинаміка
Геоид, у. геоїд
Геологическая съемка, у. геологічна зйомка
Геологические запасы, у. геологічні запаси
Геологический разрез, у. геологічний розріз
Геометрический анализ карьерного поля, у. геометричний аналіз кар'єрного поля
Геомеханика, у. геомеханіка
Геоморфология, у. геоморфологія
Геосинклиналь, у. геосинкліналь
Геосферы (оболочки Земли) , у. геосфери (оболонки Землі)
Геотектоника, у. геотектоніка
Геотехнической механики Институт НАН Украины, у. Геотехнічної механіки Інститут НАН України

Геотехнология, у. геотехнологія
Геофизика, у. геофізика
Геофон, у. геофон
Геохимические процессы, у. геохімічні процеси
Геохимия, у. геохімія
Геохимия ландшафтов, у. геохімія ландшафтів
Гигиена труда, у. гігієна праці
Гигроскопичность, у. гігроскопічність
Гидравлическая машина, у. гідравлічна машина
Гидравлическая передача, у. гідравлічна передача
Гидравлический напор, у. гідравлічний напір
Гидравлический транспорт, у. гідравлічний транспорт
Гидравлический удар (в трубопроводе), у. гідравлічний удар (у трубопроводі)
Гидравлический уклон, у. гідравлічний похил
Гидравлический экскаватор, у. гідравлічний екскаватор
Гидровзрывание негабаритних кусков, у. гідропідривання негабаритних кусків
Гидрогеологические условия, у. гідрогеологічні умови
Гидрогеология, у. гідрогеологія
Гидрогрохот, у. гідрогрохот
Гидролиз торфа, у. гідроліз торфу
Гидромеханизация, у. гідромеханізація
Гидромеханика, у. гідромеханіка
Гидромонитор, у. гідромонітор
Гидрообезпыливание, у. гідрообезпилювання
Гидроотбойка, у. гідровідбивання
Гидроотвал, у. гідровідвал
Гидропривод, у. гідропривід
Гидроциклон, у. гідроциклон
Гидроэлеватор, у. гідроелеватор
Главные напряжения, у. головні напруги
Гладкое взрывание, у. гладке підривання
Глинистые породы, у. глинисті породи
Глинистый сланец, у. глинистий сланець
Глубина карьера, у. глибина кар’єру
Глубина карьера конечная (граничная), у. глибина кар’єру кінцева (гранична)
Глубина разработки месторождения, у. глибина розробки родовища
Глубина скважины, у. глибина свердловини
Глубина черпания (копания), у. глибина черпання (копання)
Глубина черпания экскаватора, у. глибина черпання екскаватора
Глубокий карьер, у. глибокий кар’єр
Гнездо, у. гніздо

Гнейс, у. ґнейс
Головка бура, у. головка бура
Горизонт горный, у. горизонт гірничий
Горизонт карьера, у. горизонт кар’єру
Горизонт концентрационный, у. горизонт концентраційний
Горная выработка, у. гірнича виробка
Горная масса, у. гірнича маса
Горная наука, у. гірнича наука
Горная промышленность, у. гірнича промисловість
Горная экология, у. гірнича екологія
Горногеологические условия, у. гірничогеологічні умови
Горное давление, у. гірничий тиск
Горное дело, у. гірнича справа
Горное право, у. гірниче право
Горнокапитальные работы, у. гірничокапітальні роботи
Горноподготовительные работы, у. гірничопідготовчі роботи
Горнорудная подотрасль Украины, у. гірничорудна підгалузь України
Горноспасательная служба, у. гірничорятувальна справа
Горностроительные работы, у. гірничобудівельні роботи
Горнотехническая рекультивация, у. гірничотехнічна рекультивація
Горнотехнические факторы, у. гірничотехнічні фактори
Горноэксплуатационные работы, у. гірничоексплуатаційні роботи
Горные машины, у. гірничі машини
Горные породи, у. гірські породи
Горные работы, у. гірничі роботи
Горные работы открытые, у. гірничі роботи відкриті
Горные работы подземные, у. гірничі роботи підземні
Горный воск, у. гірський віск
Горный компас, у. гірничий компас
Горный отвод, у. гірничий відвід
Горный хрусталь, у. гірський кришталь
Горный цех, у. гірничий цех
Горючие полезные ископаемые, у. горючі корисні копалини
Грабен, у. грабен
Гравий, у. гравій
Гравитационное обогащение, у. гравітаційне збагачування (корисних копалин)
Гравитационное транспортирование, у. гравітаційне транспортування
Гравитационные процессы, у. гравітаційні процеси
Градиент, у. ґрадієнт
Граммониты, у. грамоніти
Граммоналы, у. грамонали

Гранаты, у. гранати
Гранит, у. граніт
Гранитолы, у. гранітоли
Границы карьера, у. межі кар’єру
Граничные условия, у. умови граничні
Гранодиорит, у. гранодіорит
Гранули, у. ґранули
Гранулированное ВВ, у. гранульована вибухова речовина
Гранулиты, у. грануліти
Гранулометрический состав, у. ґранулометричний склад
Гранулотол, у. гранулотол
Графики горно-геометрические, у. графіки гірничо-геометричні
Графит, у. графіт
Грейдер, у. ґрейдер
Грейфер, у.грейфер
Гремучая ртуть, у. гримуча ртуть
Грохот, у. грохот
Грохот барабанный, у. грохот барабанний
Грохот валковый, у. грохот валковий
Грохот вибрационный, у. грохот вібраційний
Грузопоток, у. вантажопотік
Грунт, у. ґрунт
Грунтовые води, у. ґрунтові води
Грунтовый насос, у. ґрунтовий насос

Д

Дайка, у. дайка
Двухосное напряженное состояние, у. двохосьовий напружений стан
Двухосное сжатие, у. двохосьовий стиск
Дебит, у. дебіт
Дегазация, у. дегазація
Демпфирование, у. демпфірування
Депрессия (в геоморфологии), у. депресія (у геоморфології)
Детонатор, у. детонатор
Детонатор промежуточный, у. детонатор проміжний
Детонационная волна, у. детонаційна хвиля
Детонация, у. детонація
Детонирующий шнур, у. детонувальний шнур
Детониты, у. детоніти
Дефектоскопия, у. дефектоскопія

Деформация горных пород, у. деформація гірських порід
Диаграмма трещиноватости или диаграмма трещин, у. діаграма тріщинуватості або діаграма тріщин
Дизель-троллейвоз, у. дизель-тролейвоз
Дилатансия, у. дилатансія
Динамика, у. динаміка
Динамиты, у. динаміти
Дисперсия, у. дисперсія
Дисциплинарная ответственность, у. дисциплінарна відповідальність
Длина отвального тупика, у. довжина відвального тупика
Длина отвального участка, у. довжина відвальної ділянки
Длина подъема, у. довжина підйому
Длина пробега поезда, у. довжина пробігу поїзда
Длина скважины, у. довжина свердловини
Длина тормозного пути, у. довжина гальмівного шляху
Днепровский буроугольный бассейн, у. Дніпровський буровугільний басейн
Днепровско-Донецкая впадина, у. Дніпровсько-Донецька западина
Днепропетровский горный институт, у. Дніпропетровський гірничий інститут
Дно карьера, у. дно кар’єру
Добывающая промышленность, у. добувна промисловість
Добыча каменных блоков, у. добування кам’яних блоків
Добыча полезных ископаемых, у. видобування (добування) корисних копалин
Добыча раздельная, у. добування роздільне (селективне)
Добычной участок, у. добувна ділянка
Добычной фронт карьера, у. добувний фронт кар’єру
Добычные работы, у. добувні роботи
Долото, у. долото
Дорожные работы, у. дорожні роботи
Драга, у. драга
Драглайн, у. драглайн
Драгоценные камни, у. дорогоцінне каміння
Дражные технологические комплексы, у. дражні технологічні комплекси
Дренаж, у. дренаж
Дресва, у. жорства
Дробление, у. дроблення
Думпкар, у. думпкар

Е

Единые нормы выработки, у. єдині норми виробітку
Единые правила безопасности, у. єдині правила безпеки

Емкость, у. ємність
Емкость ковша, у. ємність ковша
Естественное проветривание карьера, у. природнє провітрювання кар’єру
Естественный свод, у. природне склепіння

Ж

Железнодорожный путь, у. залізнична колія
Железнодорожный транспорт, у. залізничний транспорт
Железные руды, у. залізні руди
Железорудная промышленность, у. залізорудна промисловість
Желоб, у. жолоб
Желонка, у. желонка
Жесткость, у. жорсткість
Жесткость климата, у. жорсткість клімату
Жесткость породы, у. жорсткість породи
Жила, у. жила
Жильное месторождение, у. жильне родовище
Жильные горные породы, у. жильні гірські породи

З

Забалансовые запасы, у. забалансові запаси
Забоечная машина, у. забійна машина
Забой, у. вибій
Забой простой, у. вибій простий
Забой сложный, у. вибій складний (різнорідний)
Забой торцевой, у. вибій торцевий
Забой фронтальный, у. вибій фронтальний
Забойка, у. забійка
Забойка скважины, у. забійка свердловини
Забойный блок, у. забійний блок
Забутовка, у. забутівка
Завал, у. завал
Загрязнение атмосферы карьера, у. забруднення кар’єрної атмосфери
Заключительно-наладочные работы, у. завершально-налагоджувальні роботи
Залегание горных пород, у. залягання гірських порід
Залежь сложноструктурная, у. поклад складноструктурний
Замедление, у. сповільнення
Заоткоска уступа, у. заукіска уступу
Запасы активные, у. запаси активні

Запасы балансовые временно законсервированные, у. запаси балансові тимчасово законсервовані
Запасы балансовые непогашенные, у. запаси балансові непогашені
Запасы балансовые погашенные, у. запаси балансові погашені
Заполнитель, у. заповнювач
Заряд, у. заряд
Заряд накладной, у. заряд накладний
Засорение (разубоживание), у. засмічення
Затвор, у. затвор
Затухание, у. загасання
Заходка выемочная, у. західка виймальна
Заходка сквозная, у. західка наскрізна
Заходка тупиковая, у. західка тупикова
Звено механизации, у. ланка механізації
Землесосный снаряд, у. землесосний снаряд
Землетрясение, у. землетрус
Землечерпальный снаряд, у. землечерпальний снаряд
Земная кора, у. земна кора
Зеркало скольжения, у. дзеркало ковзання
Зимние запасы полезного ископаемого, у. зимові запаси корисної копалини
Зола, у. зола
Золотые руды, у. золоті руди
Золоулавливание, у. золовловлювання
Зона сотрясения, у. зона струсу
Зумпф, у. зумпф

И

Игданит, у. ігданіт
Иглофильтр, у. голкофільтр
Иглофильтровая установка, у. голкофільтрувальна установка
Изверженные горные породы, у. виверженні гірські породи
Измельчение, у. подрібнення
Изолинии мощности, у. ізолінії потужності
Изоморфизм, у. ізоморфізм
Изотропия, у. ізотропія
Ильменит, у. ільменіт
Импульс начальный, у. імпульс початковий
Индивидуальные средства защиты, у. індивідуальні засоби захисту
Инертная пыль, у. інертний пил
Инженерная геология, у. інженерна геологія
Инженерно-геологические условия, у. інженерно-геологічні умови
Инклинометр, у. інклінометр

Инспекция труда техническая, у. інспекція праці технічна
Интервал замедления, у. інтервал уповільнення
Интрузивные горные породы, у. інтрузивні гірські породи
Искусственное укрепление уступов, у. штучне укріплення уступів
Искусственные сооружения, у. штучні споруди
Истираемость горных пород, у. стираність гірських порід
Историческая геология, у. історична геологія
Ифзанит, у. іфзаніт

К

Кабель, у. кабель
Каверна (в геологии) , у. каверна (в геології)
Календарный план строительства горного предприятия, у. календарний план будівництва гірничого підприємства
Калибровка камня, у. калібрування каменя
Каменная мелочь, у. камінний дрібняк
Каменоломня, у. каменоломня
Камень облицовочный, у. камінь облицювальний
Камень поделочный, у. камінь виробний
Камнеобработка, у. каменеобробка
Камнерезные машины, у. каменерізні машини
Камуфлет, у. камуфлет
Камуфлетная полость, у. камуфлетна порожнина
Канава, у. канава
Канат, у. канат
Канатная пила, у. канатна пилка
Каолин, у. каолін
Капсюль-детонатор, у. капсюль-детонатор
Карат, у. карат
Карст, карстовые явления, у. карст, карстові явища
Карстовые воды, у. карстові води
Карты гипсометрические, у. карти гіпсометричні
Карты прогнозные, у. карти прогнозні
Карьер, у. кар’єр
Карьер первой очереди, у. кар’єр першої черги
Качество выполнения работ, у. якість виконання робіт
Качество полезного ископаемого, у. якість корисної копалини
Качество продукции, у. якість продукції
Кварцит, у. кварцит
Квершлаг, у. квершлаг

Керн, у. керн
Кислородный баланс, у. кисневий баланс
Кислые горные породы, у. кислі гірські породи,
Классификатор, у. класифікатор
Классификация угля по размеру кусков, у. класифікація вугілля за розміром кусків
Кливаж, у. кліваж
Кодекс Украины о недрах, у. Кодекс України про надра
Кокс, у. кокс
Колчедан, у. колчедан
Комплекс горного и транспортного оборудования, у. комплекс гірничого і транспортного устаткування
Комплексная механизация, у. комплексна механізація
Комплексные руды, у. комплексні руди
Компоненты вредные, у. компоненти шкідливі
Компоненты полезные, у. компоненти корисні
Компоненты попутные, у. компоненти попутні
Компрессор, у. компресор
Конвейер, у. конвеєр
Кондиции, у. кондиції
Кондиционирование воздуха, у. кондиціювання повітря
Конкреция (в геологии) , у. конкреція (в геології)
Консольный отвалообразователь, у. консольний відвалоутворювач
Континентальные отложения, у. континентальні відклади
Контур карьера (карьерного поля), у. контур кар’єру (кар’єрного поля)
Контурное взрывание, у. контурне підривання
Копер, у. копер
Кора выветривания, у. кора вивітрювання
Коренные породы, у. корінні породи
Короткозамедленное взрывание, у. короткоуповільнене підривання
Котлован (разрезной), у. котлован (розрізний)
Котловина, у. улоговина
Коэффициент вскрыши, у. коефіцієнт розкриву
Коэффициент вскрыши граничный, у. коефіцієнт розкриву граничний
Коэффициент вскрыши контурный, у. коефіцієнт розкриву контурний
Коэффициент вскрыши среднеэксплуатационный, у. коефіцієнт розкриву середньоексплуатаційний
Коэффициент вскрыши средний, у. коефіцієнт розкриву середній
Коэффициент вскрыши текущий, у. коефіцієнт розкриву потоковий
Коэффициент вскрышной массы средний, у. коефіцієнт маси розкриву середній
Коэффициент вскрышной массы текущий, у. коефіцієнт маси розкриву потоковий

Коэффициент готовности комплекса, у. коефіцієнт готовності комплексу
Коэффициент засорения (разубоживания), у. коефіцієнт засмічення (збіднювання)
Коэффициент извлечения полезного ископаемого (полезного компонента), у. коефіцієнт виймання корисної копалини (корисного компоненту)
Коэффициент использования оборудования, у. коефіцієнт використання устаткування
Коэффициент наполнения ковша, у. коефіцієнт наповнення ковша
Коэффициент переэкскавации, у. коефіцієнт переекскавації
Коэффициент погашения вскрыши, у. коефіцієнт погашення розкриву
Коэффициент потерь полезного ископаемого, у. коефіцієнт втрат корисної копалини
Коэффициент Пуассона, у. коефіцієнт Пуассона
Коэффициент резерва забоев, у. коефіцієнт резерву вибоїв
Коэффициент рудоносности, у. коефіцієнт рудоносності
Коэффициент технической готовности автопарка, у. коефіцієнт технічної готовності автопарку
Коэффициент трения, у. коефіцієнт тертя
Коэффициент удлинения трассы, у. коефіцієнт подовження траси
Коэффициент экскавации, у. коефіцієнт екскавації,
Крепление горных выработок, у. кріплення гірничих виробок
Крепость горных пород, у. тривкість (міцність) гірських порід
Критерий разрушения, у. критерій руйнування
Кровля, у. покрівля
Круг Мора для напряжений, у. круг Мора для напруг
Кусковатость взорванной горной массы, у. кускуватість підірваної гірської маси
Кусок (породы), у. кусок (породи)

Л

Лава (в геологии), у. лава (в геології)
Лагунные россыпи, у. лагунні розсипи
Лакколит, у. лаколіт
Ландшафт (географический), у. ландшафт (географічний)
Лебедка, у. лебідка
Лента конвейерная, у. стрічка конвеєрна
Ленточный конвейер, у. стрічковий конвеєр
Лес, у. лес
Лессовидный суглинок, у. лесовидний суглинок
Лигнит, у. лігніт
Линза, у. лінза
Линия конвейерная, у. лінія конвеєрна

Линия наименьшего сопротивления, у. лінія найменшого опору
Линия откоса борта, у. лінія укосу борту
Линия падения пласта, у. лінія падіння пласта
Линия простирания, у. лінія простягання
Линия разведочная, у. лінія розвідувальна
Линия сопротивления по подошве уступа, у. лінія опору по підошві уступу
Листоватость, у. листуватість
Литология, у. літологія
Литосфера, у. літосфера
Литофильные элементы, у. літофільні елементи
Лицензия, у. ліцензія
Ловитель, у. уловлювач
Ловильный инструмент, у. ловильний інструмент
Локальный, у. локальний
Локомотив, у. локомотив
Лоток, у. лоток
Ляда, у. ляда

М

Магазинирование полезного ископаемого, у. магазинування корисної копалини
Магистраль, у. магістраль
Магистральные горные выработки, у. магістральні гірничі виробки
Магма, у. магма
Магматические горные породы, у. магматичні гірські породи
Магнетит, у. магнетит
Магниевые руды, у. магнієві руди
Магнитная сепарация, у. магнітна сепарація
Магнитное обогащение полезных ископаемых, у. магнітне збагачення корисних копалин
Магнитное поле Земли, у. магнітне поле Землі
Магнитометр, у. магнітометр
Магнитометрическая разведка, у. магнітометрична розвідка
Манганит, у. манганіт
Манипулятор, у. маніпулятор
Мантия Земли, у. мантія Землі
Марганцеворудная промышленность, у. марганцеворудна промисловість
Марганцевые руды, у. марганцеві руди
Марка угля, у. марка вугілля
Маркшейдерия, у. маркшейдерія
Маркшейдерские планы, у. маркшейдерські плани

Мартит, у. мартит
Масса горная, у. маса гірнича
Масса поезда полезная, у. маса поїзду корисна
Масса прицепной части поезда, у. маса причіпної частини поїзду
Массив горных пород, у. масив гірських порід
Массовый взрыв, у. масовий вибух
Масштаб, у. масштаб
Масштабный эффект, у. масштабний ефект
Медные руды, у. мідні руди
Междуслоевая толща, у. міжшарова товща
Мел, у. крейда
Мергель, у. мергель
Месторождение высотно-глубинного типа, у. родовище висотно-глибинного типу
Месторождение высотного типа, у. родовище висотного типу
Месторождение глубинного типа, у. родовище глибинного типу
Месторождение поверхностного типа, у. родовище поверхневого типу
Металлические полезные ископаемые, у. металеві корисні копалини
Метаморфизованные месторождения, у. метаморфізовані родовища
Метаморфические горные породы, у. метаморфічні гірські породи
Метасоматические горные породы, у. метасоматичні гірські породи
Метод трапеций, у. метод трапецій
Методы взрывных работ, у. методи підривних робіт
Методы обогащения полезных ископаемых, у. методи збагачення корисних копалин
Механизация, у. механізація
Механика горных пород, у. механіка гірських порід
Механическая лопата, у. механічна лопата
Механическая лопата прямая, у. механічна лопата пряма
Механическая прочность горной породы, у. механічна міцність гірської породи
Механические свойства горных пород, у. механічні властивості гірських порід
Мигматит, у. мігматит
Минералы, у. мінерали
Минералы рудные, у. мінерали рудні
Минералы Украины, у. мінерали України
Минеральное сырье, у. мінеральна сировина
Минерально-сырьевая база, у. мінерально-сировинна база
Минеральные ресурсы Украины, у. мінеральні ресурси України
Многорядное взрывание, у. багаторядне підривання
Многоуступное взрывание, у. багатоуступне підривання
Модификация, у. модифікація
Модуль деформации, у. модуль деформації

Модуль упругости, у. модуль пружності
Мониторинг, у. моніторинг
Мониторинг минерально-сырьевой базы, у. моніторинг мінерально-сировинної бази
Мониторинг окружающей среды, у. моніторинг довкілля
Моноклиналь, у. монокліналь
Монорельсовая дорога, у. монорейкова дорога
Монтмориллонит, у. монтморилоніт
Морена, у. морена
Мостовой перегружатель, у. мостовий перевантажувач
Мотобур, у. мотобур
Мотовоз, у. мотовоз
Мохоровичича поверхность, у. Мохоровичича поверхня
Мощность пласта, у. потужність пласта
Мрамор, у. мармур
Мульда, у. мульда

Н

Набрызгбетон, у. мабризкбетон
Набухание, у. набухання
Навал (развал) породы, у. навал (розвал) породи
Нагрузка, у. навантаження
Надежность горного оборудования, у. надійність гірничого устаткування
Надрешетный продукт, у. надрешітний продукт
Наклонение магнитное, у. нахилення магнітне
Намывной процесс, у. намивний процес
Наносы, у. наноси
Напластование, у. нашарування
Напор на трубопроводе (при вытекании к водосборнику), у. напір на трубопроводі (при витіканні до водозбірника)
Напорные воды, у. напірні води
Направление, у. напрямок
Направленный взрыв, у. спрямований вибух
Напряжение, у. напруга
Напряжение механическое, у. напруга механічна
Нарушение сплошности, у. порушення суцільності
Нарушения пликативные, у. порушення плікативні
Насос, у. насос
Негабарит, у. негабарит
Недобор, у. недобір

Недомыв, у. недомив
Недра, у. надра
Нерудные полезные ископаемые, у. нерудні корисні копалини
Нивелир, у. нівелір
Нивелирование, у. нівелювання
Нижняя погрузка, у. нижнє навантаження
Никопольский марганцевый бассейн, у. Нікопольський марганцевий басейн
Норит, у. норит
Норма, у. норма
Нормальная сила, у. нормальна сила
Нормы амортизации, у. норми амортизації
НОУ-ХАУ, у. НОУ-ХАУ

О

Обводненность месторождения, у. обводненість родовища
Обезвоживание, у. зневоднювання
Облицовочные камни, у. облицювальне каміння
Обнажение, у. відслонення
Обогатимость, у. збагачуваність
Обогащение, у. збагачення
Обогащение мокрое, у. збагачення мокре
Обогащение сухое, у. збагачення сухе
Оборотное водоснабжение, у. оборотне водопостачання
Оборудование, р. устаткування
Оборудование выемочное, у. устаткування виймальне
Оборудование гидромеханизации, у. устаткування гідромеханізації
Оборудование горное, у. обладнання гірниче
Оборудование непрерывного действия, у. устаткування безперервної дії
Оборудование отвальное, у. устаткування відвальне
Оборудование циклического действия, у. устаткування циклічної дії
Обрушение пород, у. обвалення порід
Объем карьера, у. об’єм кар’єру
Объемная сила, у. об’ємна сила
Объемное расширение, у. об’ємне розширення
Огнезащитные материалы, у. вогнезахисні матеріали
Огнетушитель, у. вогнегасник
Ограничивающий участок, у. обмежувальна ділянка
Огранка, у. огранування
Одноковшовый экскаватор, у. одноковшовий екскаватор
Однородность, у. однорідність

Оконтуривание, у. оконтурювання
Окружающая среда, у. навколишнє середовище (довкілля)
Операция, у. операція
Оползень, у. зсув
Опробование, у. опробування
Оптимальная кусковатость, у. оптимальна кусковатість
Оптимальные размеры, у. оптимальні розміри
Оптимизация природной среды, у. оптимізація природного середовища (довкілля)
Органогенные горные породы, у. органогенні гірські породи
Осадочные горные породы, у. осадові гірські породи
Оседание, у. осідання
Оседание земли, у. осідання ґрунту
Основные горные породы, у. основні гірські породи
Основные технологические процессы, у. основні технологічні процеси
Остаточная деформация, у. залишкова деформація
Остаточное напряжение, у. залишкова напруга
Осушение карьера, у. осушення кар’єру
Отбойный молоток, у. відбійний молоток
Отвал, у. відвал
Отвал бульдозерный, у. відвал бульдозерний
Отвал внешний, у. відвал зовнішній
Отвал внутренний, у. відвал внутрішній
Отвал временный, у. відвал тимчасовий
Отвал многоярусный, у. відвал багатоярусний
Отвал одноярусный, у. відвал одноярусний
Отвал первоначальный, у. відвал початковий
Отвал постоянный, у. відвал постійний
Отвал экскаваторный, у. відвал екскаваторний
Отвалообразование (отвальные работы), у. відвалоутворення (відвальні роботи)
Отвалообразование внутреннее, у. відвалоутворення внутрішнє
Отвалообразование периферийное, у. відвалоутворення периферійне
Отвалообразование площадное, у. відвалоутворення площадне
Отвалообразователь, у. відвалоутворювач
Отвалообразователь консольный, у. відвалоутворювач консольний
Отвальный отвод, у. відвальний відвід
Отвальный участок, у. відвальна ділянка
Отвальный экскаватор многоковшовий, у. відвальний екскаватор багатоковшовий
Откатка, у. відкатка
Откос борта карьера, у. укіс борту кар’єра
Откос отвала, у. укіс відвалу

Откос подтопленный, у. укіс підтоплений
Откос уступа, у. укіс уступу
Открытая горная выработка, у. відкрита гірнича виробка
Открытая горная технология, у. відкрита гірнича технологія
Открытая разработка месторождений полезных ископаемых, у. відкрита розробка родовищ корисних копалин
Открытые горные работы, у. відкриті гірничі роботи
Отслаивание породы, у. відшаровування породи
Отстойники, у. відстійники
Отсыпание верхнее, у. відсипання верхнє
Отсыпание нижнее, у. відсипання нижнє
Отходы, у. відходи
Отходы горного производства, у. відходи гірничого виробництва
Отходы обогащения, у. відходи збагачення
Охрана окружающей среды, у. охорона навколишнього середовища
Охрана труда, у. охорона праці
Очистка воздуха, у. очищення повітря
Очистка скважин, у. очищення свердловин
Очистка сточных вод, у. очищення стічних вод
Очистные сооружения, у. очисні споруди

П

Панель, у. панель
Парагенезис минералов, у. парагенезис мінералів
Параметры взрывной скважины, у. параметри підривної свердловини
Параметры карьера, у. параметри кар’єру
Параметры системы разработки, у. параметри системи розробки
Параметры трассы, у. параметри траси
Патрон ВВ, у. патрон ВР
Патрон-боевик, у. патрон-бойовик
Первоначальный фронт горных работ, у. початковий фронт гірничих робіт
Перебор, у. перебирання
Перебур, у. перебур
Перекладка рельсового пути, у. перекладання рейкової колії,
Перекрытие, у. перекриття
Перемещение карьерных грузов, у. переміщення кар’єрних вантажів
Перемещение фронта горных работ, у. переміщення фронту гірничих робіт
Перемычка, у. перемичка
Перепробег, у. перепробіг
Перерабатывающий комплекс, у. переробний комплекс

Перерыв регламентированный, у. перерва регламентована
Период освоения проектной мощности, у. період освоєння проектної потужності
Периоды открытых горных работ, у. періоди відкритих гірничих робіт
Песчаник, у. пісковик
Пиролюзит, у. піролюзит
Питатель, у. живильник
Планирование горного производства, у. планування гірничого виробництва
Планирование уступа, у. планування уступу
Плановый период, у. плановий період
Пласт, у. пласт
Пластичность, у. пластичність
Пластичность горных пород, у. пластичність гірських порід
Плоскость ослабления, у. площина ослаблення
Плоскость сдвига, у. площина зсуву
Плотик, у. плотик
Плотность, у. густина, щільність
Плотность заряжания ВВ, у. щільність заряджання ВР
Площадка примыкания, у. площадка примикання
Пневмокониоз, у. пневмоконіоз
Победит, у. побідит
Поворотный пункт, у. поворотний пункт
Погрузочные работы, у. навантажувальні роботи
Погрузочный пункт, у. навантажувальний пункт
Погрузчик, у. навантажувач
Погрузчик карьерный, у. навантажувач кар’єрний
Подвижной состав, у. рухомий склад
Подводная разработка месторождений полезных ископаемых, у. підводна розробка родовищ корисних копалин
Подготовительно-заключительные работы, у. підготовчо-завершальні роботи
Подготовка горизонта, у. підготовка горизонту
Подготовка месторождения к эксплуатации, у. підготовка родовища до експлуатації
Подготовка пород к выемке, у. підготовка порід до виймання
Подземная газификация угля, у. підземна газифікація вугілля
Подземные воды, у. підземні води
Подземные вскрывающие выработки, у. підземні розкривальні виробки
Подошва; дно выработки, у. підошва; дно виробки
Подошва; лежачий бок, у. підошва; лежачий бік
Подстанция электрическая, у. підстанція електрична
Подуступ, у. підуступ
Показатель трудности бурения, у. показник важкості буріння

Показатель трудности взрывания, у. показник важкості підривання
Показатель трудности транспортирования, у. показник важкості транспортування
Показатель трудности экскавации, у. показник важкості екскавації
Покрытие, у. покриття
Поле напряжений, у. поле напруг
Полезная масса поезда, у. корисна маса поїзда
Полезные ископаемые, у. корисні копалини
Ползучесть, у. повзучість
Полиметаллические руды, у. поліметалеві руди
Полоса отчуждения, у. смуга відчуження
Полоса транспортная, у. смуга транспортна
Полость, у. порожнина
Полутраншея, у. напівтраншея
Попутная добыча полезного ископаемого, у. супутнє видобування корисної копалини
Пористость, у. пористість, шпаруватість
Породообразующие минералы, у. породотвірні мінерали
Породы вскрыши, у. породи розкриву
Портал, у. портал
Послойное проведение траншеи, у. пошарове проведення траншеї
Пост, у. пост
Постоянная крепь, у. постійне кріплення
Потери в отходах (хвостах) обогащения, у. втрати у відходах (хвостах) збагачення
Потери полезных ископаемых, у. втрати корисних копалин
Потери эксплуатационные, у. втрати експлуатаційні
Потолок выработки, у. стеля виробки
Потолочина, у. стелина
Правила техники безопасности, у. правила техніки безпеки
Правила технической эксплуатации, у. правила технічної експлуатації
Предел текучести, у. межа плинності
Предел упругости, у. межа пружності
Предел усталости, у. межа (втоми)
Предельная глубина открытых горных работ, у. гранична глибина відкритих гірничих робіт
Предельное сопротивление сдвигу, у. граничний опір зсуву
Предельный контур карьера, у. граничний контур кар’єру
Предохранитель (в электротехнике), у. запобіжник (в електротехніці)
Предохранительные взрывчатые вещества, у. запобіжні вибухові речовини
Приведенные затраты, у. приведені витрати
Приемная способность отвала, у. приймальна здатність відвалу
Приемная способность отвального тупика, у. приймальна здатність відвального тупика

Призма обрушения, у. призма обрушення
Приконтурное взрывание, у. приконтурне підривання
Природное напряженное состояние горных пород, у. природний напружений стан гірських порід
Природные ресурсы, у. природні ресурси
Пробег, у. пробіг
Проветривание карьеров, у. провітрювання кар’єрів
Провозная способность, у. провізна здатність
Прогрессирующее разрушение, у. прогресуюче руйнування
Продолжительность рейса, у. тривалість рейсу
Продолжительность цикла экскаватора, у. тривалість циклу екскаватора
Проектирование горных предприятий, у. проектування гірничих підприємств
Производительность труда, у. продуктивність праці
Производственная мощность, у. виробнича потужність
Производственная мощность карьера, у. продуктивна потужність кар’єру
Производственный процесс, у. виробничий процес
Промпродукт, у. промпродукт
Промышленное содержание, у. промисловий вміст
Проницаемость, у. проникність
Пропускная способность, у. пропускна здатність
Просачивание, у. просочування
Простирание пласта, у. простягання пласта
Простой (перерыв), у. простій (перерва)
Противодавление, у. протитиск
Протяженность карьерного поля, у. протяжність кар’єрного поля
Профиль пути продольный, у. профіль колії поздовжній
Процесс вспомогательный, у. процес допоміжний
Прочность горных пород, у. міцність гірських порід
Прямая механическая лопата, у. пряма механічна лопата
Пульпа, у. пульпа
Пункт перегрузочный, у. пункт перевантажувальний
Пустая порода, у. пуста порода
Пустотность, у. пустотність
Путевое развитие карьера, у. колійний розвиток кар’єру
Путевые работы, у. колієві роботи
Путепередвигатель, у. колієпересувач
Путепередвижные работы, у. колієпересувні роботи
Путепереукладочные работы, у. колієпереукладувальні роботи
Путепровод, у. шляхопровід
Путеукладочные работы, у. колієукладувальні роботи
Путь главный, у. колія головна

Путь забойный, у. колія вибійна
Путь магистральный, у. колія магістральна
Путь отвальный, у. колія відвальна
Пуццоланы, у. пуцолани
Пучение горных пород, у. здимання гірських порід
Пылемер, у. пиломір
Пьезометрическая поверхность, у. п’єзометрична поверхня

Р

Работоспособность ВВ, у. працездатність ВР
Работы буровзрывные, у. роботи буропідривні
Работы вскрышные, у. роботи розкривні
Работы вспомогательные, у. роботи допоміжні
Рабочая зона карьера, у. робоча зона кар’єру
Рабочая площадка, у. робоча площадка
Рабочие параметры экскаватора, у. робочі параметри екскаватора
Радиационная безопасность (в горной промышленности), у. радіаційна безпека (в гірничій промисловості)
Радиоактивные минералы, у. радіоактивні мінерали
Радиометрическая разведка, у. радіометрична розвідка
Радиус поворота, у. радіус повороту
Радиус разгрузки экскаватора, у. радіус розвантаження екскаватора
Радиус разрушения, у. радіус руйнування
Радиус сейсмичности, у. радіус сейсмічності
Радиус черпания экскаватора, у. радіус черпання екскаватора
Разбуривание скважины, у. розбурювання свердловини
Разгрузочные работы, у. розвантажувальні роботи
Разлом, у. розлом
Разминовка, у. роз’їзд
Разнос борта карьера, у. рознос борту кар’єру
Разработка вкрест простирания, у. розробка вхрест простягання
Разработка горизонтальными слоями, у. розробка горизонтальними шарами,
Разработка крутонаклонными слоями, у. розробка крутонахиленими шарами
Разработка месторождений полезных ископаемых, у. розробка родовища корисних копалин
Разработка месторождения комбинированная, у. розробка родовища комбінована
Разработка месторождения совместная, у. розробка родовища сумісна
Разработка наклонными слоями, у. розробка нахиленими шарами
Разработка по простиранию, у. розробка за простяганням

Разработка раздельная (селективная), у. розробка роздільна (селективна)
Разработки глубинного вида, у. розробки глибинного виду
Разработки нагорно-глубинного вида, у. розробки нагорно-глибинного виду
Разработки нагорного вида, у. розробки нагорного виду
Разработки поверхностного вида, у. розробки поверхневого виду
Разработки подводного вида, у. розробки підводного виду
Разрез (в горном деле) , у. розріз (у гірничій справі)
Разрез «Богатырь», у. розріз «Богатир»
Разрезной котлован, у. розрізний котлован
Разрушение, у. руйнування
Разрушение негабаритов, у. руйнування негабаритів
Разрывы тектонические, у. розриви тектонічні
Разрыхленность, у. розпушуваність
Разъезд, у. роз’їзд
Ракушняк, у. черепашник
Распределительный пункт, у. розподільний пункт
Рассеянные элементы, у. розсіяні елементи
Расслоение, у. розшарування
Рассредоточение грузопотоков, у. розосередження вантажопотоків
Расстановка горного оборудования, у. розміщення гірничого обладнання
Растворяемость горных пород, у. розчинність гірських порід
Растягивающее напряжение, у. розтягувальна напруга
Расход ВВ удельный проектный, у. витрати ВР питомі проектні
Расход ВВ удельный фактический, у. витрати ВР питомі фактичні
Расход ВВ удельный эталонный, у. витрати ВР питомі еталонні
Регрессия, у. регресія
Редких металлов и полупроводниковых материалов промышленность, у. рідкісних металів і напівпровідникових матеріалів промисловість
Редкометаллические руды, у. рідкіснометалеві руди
Режим бурения, у. режим буріння
Режим горных работ, у. режим гірничих робіт
Режим перевозок, у. режим перевезень
Режим работы карьера, у. режим роботи кар’єру
Режущее долото, у. різальне долото
Рейка геодезическая, у. рейка геодезична
Реконструкция карьера, у. реконструкція кар’єру
Рекультивация, у. рекультивація
Релаксация напряжений в горных породах, у. релаксація напружень в гірських породах
Реликтовые земли, у. реліктові ґрунти
Рельеф, у. рельєф

Рельсовый транспорт, у. рейковий транспорт
Рентабельность горного производства, у. рентабельність гірничого виробництва
Реология, у. реологія
Репер, у. репер
Респиратор, у. респіратор
Россыпь, у. розсип
Россыпь аллювиальная, у. розсип алювіальний
Россыпь верховая, у. розсип верховий
Россыпь делювиальная, у. розсип делювіальний
Россыпь ключевая, у. розсип ключовий
Россыпь террасовая, у. розсип терасовий
Россыпь увальная, у. розсип увальний
Россыпь элювиальная, у. розсип елювіальний
Россыпь эоловая, у. розсип еоловий
Роторный экскаватор, у. роторний екскаватор
Руда, у. руда
Рудная зона, у. рудна зона
Рудная труба, у. рудна труба
Рудник, у. рудник
Рудное поле, у. рудне поле
Рудное тело, у. рудне тіло
Рудоподготовка, у. рудопідготовка
Рудоспуск, у. рудоспуск
Рудоспуск внешний, у. рудоспуск зовнішній
Рудоспуск внутренний, у. рудоспуск внутрішній
Руды балансовые, у. руди балансові
Руды забалансовые, у. руди забалансові
Руководящий уклон, у. керівний схил
Рыхление механическое, у. розпушування механічне
Рыхлитель, у. розпушувач
Рыхлый покров, у. пухке покриття

С

Самовозгорание, у. самозаймання
Самосвал, у. самоскид
Санитария промышленная, у. санітарія промислова
Сверхглубокое бурение, у. надглибоке буріння
Сдвиг, у. зсув
Сдвиг горных пород, у. зсув гірських порід
Себестоимость продукции, у. собівартість продукції

Сегрегация, у. сегрегація
Седиментация, у. седиментація
Сейсмическая разведка, у. сейсмічна розвідка
Сейсмическое действие взрыва, у. сейсмічна дія вибуху
Секция конвейера, у. секція конвеєра
Селективность, у. селективність
Селекция горной массы, у. селекція гірничої маси
Серная промышленность, у. сірчана промисловість
Серные руды, у. сірчані руди
Серпантин, у. серпантин
Сетка скважин, у. сітка свердловин
Сжимаемость горных пород, у. стисливість гірських порід
Сжимающее напряжение, у. стискальна напруга
Силикатизация грунтов, у. силікатизація ґрунтів
Силикаты, у. силікати
Силикоз, у. силікоз
Синклиналь, у. синкліналь
Система вскрывающих трасс, у. система розкривальних трас
Система вскрытия, у. система розкриття
Система геологическая, у. система геологічна
Система горнотранспортная, у. система гірничотранспортна
Система осушения карьера, у. система осушення кар'єру
Система открытой разработки месторождений, у. система відкритої розробки родовищ
Система разработки веерная, у. система розробки віялова
Система разработки двухбортовая, у. система розробки двобортова
Система разработки кольцевая, у. система розробки кільцева
Система разработки комбинированная, у. система розробки комбінована
Система разработки месторождения, у. система розробки родовища
Система разработки однобортовая, у. система розробки однобортова
Система разработки поперечная, у. система розробки поперечна
Система разработки продольная, у. система розробки поздовжня
Система разработки рассредоточенная, у. система розробки розосереджена
Система разработки сосредоточенная, у. система розробки зосереджена
Система разработки сплошная, у. система розробки суцільна
Система разработки центральная, у. система розробки центральна
Системы координат, у. системи координат
Системы разработки углубочно-сплошные, у. системи розробки поглиблювально-суцільні
Системы разработки углубочные, у. системи розробки поглиблювальні
Ситовый анализ, у. ситовий аналіз

Скальные породи, у. скельні породи
Скальный массив, у. скельний масив
Скважина, у. свердловина
Скважина взрывная, у. свердловина підривна
Скважина геологическая, у. свердловина геологічна
Скважина наклонная, у. свердловина нахилена
Скважина разведочная, у. свердловина розвідувальна
Скважина эксплуатационно-разведочная, у. свердловина експлуатаційно-розвідувальна
Скважинный заряд, у. свердловинний заряд
Скважины-оросители, у. свердловини-зрошувачі
Скип шахтный, у. скіп шахтний
Скиповый подъемник, у. скіповий підйомник
Склад, у. склад
Склад бункерный, у. склад бункерний
Склад расходный, у склад розхідний
Склад усреднительный (накопительный), у. склад усереднювальний (накопичувальний)
Склад штабельный, у. склад штабельний
Склад экскаваторный, у. склад екскаваторний
Склад эстакадный, у. склад естакадний
Складирование, у. складування
Складка, у. складка
Складчатость горных пород, у. складчастість гірських порід
Склады взрывчатых материалов, у. склади вибухових матеріалів
Скользящий съезд, у. ковзний з’їзд
Скорость воздуха, у. швидкість повітря
Скорость подачи при разрушении горной породы, у. швидкість подачі при руйнуванні гірської породи
Скорость подвигания фронта горных работ, у. швидкість посування фронту гірничих робіт
Скорость резания, у. швидкість різання
Скорость сейсмических волн, у. швидкість сейсмічних хвиль
Скорость фильтрации, у. швидкість фільтрації
Скрепер, у. скрепер
Сланцы, у. сланці
Слеживаемость, у. злежуваність
Слой, у. шар
Слой выемки, у. шар виймання
Смесительно-зарядная машина, у. змішувально-зарядна машина
Смешанная погрузка, у. змішуване навантаження

Совместная разработка месторождений, у. сумісна розробка родовищ
Совмещенный план, у. суміщений план
Содержание вредных примесей максимально допустимое, у. вміст шкідливих домішок максимально допустимий
Содержание полезного компонента, у. вміст корисного компоненту
Содержание текущее среднее, у. вміст потоковий середній
Содовое сырье, у. содова сировина
Соляная тектоника, у. соляна тектоніка
Соляной шток, у. соляний шток
Соляные купола, у. соляні куполи
Сопротивление движению полное, у. опір руху повний
Сопротивление движения основное, у. опір руху основний
Сортировка полезных ископаемых, у. сортування корисних копалин
Спайность минералов, у. спайність мінералів,
Специальные способы проведения горных выработок, у. спеціальні способи проведення гірничих виробок
Списочный состав работающих, у. списочний склад працюючих
Сплошная система разработки, у. суцільна система розробки
Способ взрывания, у. спосіб підривання
Способ вскрытия, у. спосіб розкриття
Способ замораживания, у. спосіб заморожування
Способ осушения, у. спосіб осушення
Способ проведения выработки забивным креплением, у. спосіб проведення виробки забивним кріпленням
Способы пылевого опробования, у. способи пилового випробування
Средства инициирования (СИ), у. засоби ініціювання (ЗІ)
Срок существования карьера, у. термін дії кар’єру
Стабилизаторы, у. стабілізатори
Стабилизация качества полезного ископаемого, у. стабілізація якості корисної копалини
Став буровых штанг, у. постав бурових штанг
Стадия разработки, у. стадія розробки
Стандарт, у. стандарт
Станция, у. станція
Станция карьерная, у. станція кар’єрна
Станция породная, у. станція породна
Станция разгрузочная, у. станція розвантажувальна
Станция сборочная, у. станція зборочна
Статистика, у. статистика
Ствол гидромонитора, у. ствол гідромонітора
Ствол шахтный, у. стовбур шахтний

Степень разведаности месторождения, у. ступінь розвідуваності родовища
Стойкость буровой коронки, у. стійкість бурової коронки
Стойкость химических взрывчатых веществ, у. стійкість хімічних вибухових речовин
Сток (в гидрогеологии) , у. стік (у гідрогеології)
Сточные воды, у. стічні води
Стратиграфическая шкала, у. стратиграфічна шкала
Стратиграфический разрез, у. стратиграфічний розріз
Стратиграфия, у. стратиграфія
Стрелочный перевод, у. стрілковий перевід
Строение, у. будова
Строительно-монтажные работы, у. будівельно-монтажні роботи
Строительных материалов минеральное сырье, у. будівельних матеріалів мінеральна сировина
Строительство карьера, у. будівництво кар'єру
Стружка, у. стружка
Стружка вертикальная (горизонтальная), у. стружка вертикальна (горизонтальна)
Стружка серповидная, у. стружка серповидна
Структура, у. структура
Суглинки, у. суглинки
Супесь, у. супісок
Схема взрывания, у. схема підривання
Схема взрывания врубовая, у. схема підривання врубова
Схема взрывания диагональная, у. схема підривання діагональна
Схема взрывания порядная, у. схема підривання порядна
Схема вскрывающих трасс, у. схема трас розкриву
Схема вскрытия, у. схема розкриття
Схема орошения, у. схема зрошування
Схема путевого развития карьера, у. схема путьового розвитку кар'єра
Схемы экскавации, у. схеми екскавації
Сцепление, у. зчеплення
Съезд временный (скользящий), у. з'їзд тимчасовий (ковзний)
Сыпучие горные породы, у. сипучі гірські породи
Сырье минеральное некондиционное, у. сировина мінеральна некондиційна

Т

Табель минимального оснащения, у. табель мінімального оснащення
Таконит, у. таконіт
Таль, у. таль
Тальковые руды, у. талькові руди

Тампонирование горных пород, у. тампонування гірських порід
Тарифная сетка, у. тарифна сітка
Тарифная система, у. тарифна система
Тарифная ставка, у. тарифна ставка
Тахеометр, у. тахеометр
Твердость, у. міцність
Твердость горных работ, у. міцність гірських порід
Текстура горных пород, у. текстура гірських порід
Тектонические структуры, у. тектонічні структури
Темп углубления горных работ, у. темп поглиблення гірничих робіт
Температура взрыва, у. температура вибуху
Температура возгорания, у. температура займання
Температура воздуха, у. температура повітря
Тензор напряжений, у. тензор напруг
Теодолит, у. теодоліт
Теория взрыва в среде, у. теорія вибуху у середовищі
Теплота взрыва, у. теплота вибуху
Термин, у. термін
Термическое бурение, у. термічне буріння
Термодинамика (химическая) , у. термодинаміка (хімічна)
Террасовые россыпи, у. терасові розсипи
Террасы, у. тераси
Техминимум, у. техмінімум
Техника безопасности, у. техніка безпеки
Технико-экономические показатели, у. техніко-економічні показники,
Технико-экономический анализ, у. техніко-економічний аналіз
Технико-экономическое обоснование, у. техніко-економічне обґрунтування
Технические условия, у. технічні умови
Техногенез, у. техногенез
Технологическая схема обогащения полезных ископаемых, у. технологічна схема збагачення корисних копалин
Технологические комплексы вскрышных и добычных работ, у. технологічні комплекси розкривних і добувних робіт
Технологические процессы открытых горных работ, у. технологічні процеси відкритих гірничих робіт
Технологический (производственный) процесс, у. технологічний (виробничий) процес
Технологический комплекс поверхности, у. технологічний комплекс поверхні
Технология, у. технологія
Технология горная, у. технологія гірнича
Техноробочий проект, у. техноробочий проект

Типичный, у. типовий
Титановые руды, у. титанові руди
Титаномагниевая промышленность, у. титаномагнієва промисловість
Титано-циркониевые месторождения, у. титано-цирконієві родовища
Тканевые фильтры, у. тканинні фільтри
Товарная продукция предприятия, у. товарна продукція підприємства
Токсичные газы, у. токсичні гази
Тол, у. тол
Толкатель, у. штовхач
Тоннель, у. тунель
Топливная промышленность, у. паливна промисловість
Топливно-энергетический баланс, у. паливно-енергетичний баланс
Топливо, у. паливо
Торкрет-бетон, у. торкрет-бетон
Тормозной путь, у. гальмівний шлях
Торф, у. торф
Торфовая промышленность, у. торфова промисловість
Торфовые машины, у. торфові машини
Торфодобыча, у. торфодобування
Тракт, у. тракт
Транспорт, у. транспорт
Транспорт автомобильный, у. транспорт автомобільний
Транспорт гидравлический, у. транспорт гідравлічний
Транспорт гравитационный, у. транспорт гравітаційний
Транспорт железнодорожный, у. транспорт залізничний
Транспорт карьерный, у. транспорт кар'єрний
Транспорт конвейерный, у. транспорт конвеєрний
Транспорт непрерывный (непрерывного действия), у. транспорт безперервний (безперервної дії)
Транспорт скиповой, у. транспорт скіповий
Транспортирование горной массы, у. транспортування гірничої маси
Транспортно-отвальный мост, у. транспортно-відвальний міст
Транспортные работы, у. транспортні роботи
Транспортные средства, у. транспортні засоби
Трансформаторная подстанция, у. трансформаторна підстанція
Траншеекопатель, у. траншеєкопач
Траншеи внешние, внутренние и смешанные, у. траншеї зовнішні, внутрішні та змішані
Траншея, у. траншея
Трасса, у. траса
Трасса простая, у. траса проста

Трасса сложная, у. траса складна
Трасса смешанная, у. траса змішана
Трасса стационарная, у. траса стаціонарна
Трассирование, у. трасування
Трение, у. тертя
Трехосное напряженное состояние, у. трьохосьовий напружений стан
Трещина отрыва, у. тріщина відриву
Трещинные воды, у. тріщинні води
Трещиноватость горных пород, у. тріщинуватість гірських порід
Трещины в горной породе, у. тріщини в гірській породі
Тринитротолуол, у. тринітротолуол
Троллейвоз, у. тролейвоз
Трос, у. трос
Тротил (тол, тринитротолуол), у. тротил (тол, тринітротолуол)
Труба, у. труба
Трубопровод, у. трубопровід
Трубопроводный транспорт, у. трубопровідний транспорт
Турбина, у. турбіна
Турнодозер, у. турнодозер
Тюбинг, у. тюбінг
Тягач с полуприцепом, у. тягач з напівпричепом
Тяговое усилие, у. тягове зусилля
Тяговые рассчеты, у. тягові розрахунки
Тяговый агрегат, у. тяговий агрегат
Тяговый орган, у. тяговий орган

У

Углехимический институт украинский научно-исследовательский, у. Вуглехімічний інститут український науково-дослідний
Углехимия, у. вуглехімія
Угол естественного откоса, у. кут природного укосу
Угол откоса борта карьера, у. кут укосу борту кар’єра
Угол откоса уступа, у. кут укосу уступа
Угол падения залежей, у. кут падіння покладів
Угол падения пласта, у. кут падіння пласта
Угол трения, у. кут тертя
Угол устойчивости борта карьера, у. кут стійкості борту кар’єра
Угол устойчивости откоса уступа, у. кут стійкості укосу уступа
Уголь, у. вугілля
Уголь бурый, у. вугілля буре

Угольная промышленность, у. вугільна промисловість
Угольной промышленности институт научно-исследовательский, проектно-конструкторский и проектный, у. Вугільної промисловості інститут науково-дослідний, проектно-конструкторський і проектний (УкрНДІпроект)
Ударная волна, у. ударна хвиля
Ударно-вращательное бурение, у. ударно-обертальне буріння
Ударное бурение, у. ударне буріння
Удельная поверхность пыли, у. питома поверхня пилу
Удельная потенциальная энергия, у. питома потенціальна енергія
Удельная энергия заряда взрывчатого вещества, у. питома енергія заряду вибухової речовини
Удельное аэродинамическое сопротивление выработанного пространства, у. питомий аеродинамічний опір виробленого простору
Удельное сопротивление копанию, у. питомий опір копанню
Удельный вес, у. питома вага
Удельный выход пыли, у. питомий вихід пилу
Удельный дебит дренажной выработки, у. питомий дебіт дренажної виробки
Удельный заряд взрывчатого вещества, у. питомий заряд вибухової речовини
Удельный расход бурения, у. питома витрата буріння
Удельный расход взрывчатого вещества, у. питома витрата вибухової речовини
Удельный расход режущего инструмента, у. питома витрата різального інструменту
Удельный расход энергии взрывчатого вещества, у. питома витрата енергії вибухової речовини
Уклон траншеи, у. похил траншеї
Украинский кристаллический щит, у. Український кристалічний щит
Укрепление грунтов, у. закріплення ґрунтів
Укрупненные стоимостные показатели, у. укрупнені вартісні показники
Уламочные горные породы, у. уламкові гірські породи
Унификация, у. уніфікація
Управление состоянием массива горных пород, у. керування станом масиву гірських порід
Упрочнение горных пород, у. зміцнення гірських порід
Упругость, у. пружність
Уровень, у. рівень
Уровень запыленности, у. рівень запиленості
Уровень подземных вод, у. рівень підземних вод
Уровнемер, у. рівнемір
Усадка, у. усадка
Усадка пород, у. усадка порід
Усилие подачи, у. зусилля подачі

Условия эксплуатации, у. умови експлуатації
Условное топливо, у. умовне паливо
Усреднение, у. усереднення (осереднення)
Усреднение (в обогащении) , у. усереднення (в збагаченні)
Усреднение (в потоке), у. усереднення (в потоці)
Усреднение внутрикарьерное, у. усереднення внутрішньокар'єрне
Усталость, у. утомленість
Установка, у. установка
Устойчивость, у. стійкість
Устойчивость борта карьера, у. стійкість борту кар'єра
Устойчивость горных пород, у. стійкість гірських порід
Устойчивость уступа, у. стійкість уступу
Уступ, у. уступ
Уступ нерабочий, у. уступ неробочий
Уступ отвальный, у. уступ відвальний
Уступ рабочий, у. уступ робочий
Уступ разнородный, у. уступ різнорідний
Уступа элементы, у. уступу елементи
Устье выработки, у. устя виробки
Утилизация, у. утилізація

Ф

Фабрика, у. фабрика
Фактор, у. фактор (чинник)
Фарватер, у. фарватер
Ферросплав, у. феросплав
Фидер, у. фідер
Физика горных пород, у. фізика гірських порід
Физиология труда, у. фізіологія праці
Физические свойства горных пород, у. фізичні властивості гірських порід
Фильтрация, у. фільтрування
Фильтрация в горных породах, у. фільтрація в гірських породах
Фильтр гравийный, у. фільтр гравійний
Фильтры скважин, у. фільтри свердловин
Флегматизация, у. флегматизація
Флексура, у. флексура
Флиш, у. фліш
Флоккула, у. флокула
Флотационная активность поверхности минерала, у. флотаційна активність поверхні мінералу

Флотационные машины, у. флотаційні машини
Флотация, у. флотація
Флюоритовые руды, у. флюоритові руди
Фонометр, у. фонометр
Форма, у. форма
Форма залежи, у. форма покладу
Форма сечения выработки, у. форма перерізу виробки
Формула, у. формула
Форсунка, у. форсунка
Фосфатные руды, у. фосфатні руди
Фракционный анализ, у. фракційний аналіз
Фреза, у. фреза
Фрезерование, у. фрезерування
Фронт горных работ, у. фронт гірничих робіт
Фронт действующий, у. фронт діючий
Фронт концентрический, у. фронт концентричний
Фронт нагрузки, у. фронт навантаження
Фронт одинарный, у. фронт одинарний
Фронт однородный, у. фронт однорідний
Фронт отсыпания отвала, у. фронт відсипання відвалу
Фронт первоначальный, у. фронт початковий
Фронт поперечный, у. фронт поперечний
Фронт продольный, у. фронт поздовжній
Фронт работ карьера, у. фронт робіт кар’єру
Фронт работ уступа, у. фронт робіт уступу
Фронт разнородный, у. фронт різнорідний
Фронт резервный, у. фронт резервний
Фронт сдвоенный, у. фронт здвоєний
Фронт сквозной, у. фронт наскрізний
Фронт сложно-разнородный, у. фронт складно-різнородний
Фронт тупиковый, у. фронт тупиковий
Фронт фланговый, у. фронт фланговий
Фронт центральный, у. фронт центральний
Фронтальная схема работы горной машины, у. фронтальна схема роботи гірничої машини
Фугасность, у. фугасність
Фундамент, у. фундамент
Фундаментальный, у. фундаментальний
Функция, у. функція

Х

Характеристика, у. характеристика
Характеристика крупности минерала, у. характеристика крупності мінералу
Хвостохранилище, у. хвостосховище
Хвосты (отходы), у. хвости (відходи)
Химическая активность, у. хімічна активність
Химический способ укрепления пород, у. хімічний спосіб укріплення порід
Хлыст труб, у. хлист труб
Ходка, у. ходка
Ходовая часть, у. ходова частина
Холостой перегон горной машины, у. холостий перегін гірничої машини
Хромитовые руды, у. хромітові руди
Хронометраж, у. хронометраж

Ц

Цветная металлургия, у. кольорова металургія
Целик, у. цілик
Цемент, у. цемент
Цементация горных пород, у. цементація гірських порід
Цементное сырье, у. цементна сировина
Цена, у. ціна
Ценность полезного ископаемого, у. цінність корисної копалини
Ценность полезного ископаемого валовая (промышленная), у. цінність корисної копалини валова (промислова)
Ценность полезного ископаемого извлекаемая, у. цінність корисної копалини видобута
Ценность полезного ископаемого реализуемая, у. цінність корисної копалини реалізовна
Ценность полезного ископаемого товарная, у. цінність корисної копалини товарна
Ценность полезного ископаемого эффективная, у. цінність корисної копалини ефективна
Цепная передача, у. ланцюгова передача
Цианирование, у. ціанування
Цикл, у. цикл
Цикл закрытый, у. цикл закритий
Цикл открытый, у. цикл відкритий

Цикл работ , у. цикл робіт
Цикл экскавации, у. цикл екскавації
Циклично-поточная технология, у. циклічно-потокова технологія
Циклон, у. циклон
Цистерна, у. цистерна

Ч

Челночная схема работы горной машины, у. човникова схема роботи гірничої машини
Черепица, у. черепиця
Черная металлургия, у. чорна металургія
Чернозем, у. чорнозем
Черпание (копание), у. черпання (копання)
Чистый сдвиг, у. чистий зсув
Чувствительность взрывчатых веществ, у. чутливість вибухових речовин

Ш

Шаг передвижки, у. крок пересування
Шагающе-рельсовый ход, у. крокуючо-рейковий хід
Шагающий ход, у. крокуючий хід
Шагающий экскаватор (драглайн), у. крокуючий екскаватор (драглайн)
Шамот, у. шамот
Шарошка, у. шарошка
Шахта (ствол), у. шахта (стовбур)
Шашка, у. шашка
Шашка-детонатор, у. шашка-детонатор
Шейка ствола, у. шийка стовбура
Шельф, у. шельф
Шероховатость выработки, у. шорсткість виробки
Ширина заходки, у. ширина заходки
Ширина призмы возможного скольжения, у. ширина призми можливого сповзання
Ширина призмы обрушения, у. ширина призми обрушення
Ширина развала, у. ширина розвалу
Шихта, у. шихта
Шихтовка, у. шихтування
Шкивы трения, у. шківи тертя
Шлак, у. шлак
Шлам, у. шлам

Шлам буровой, у. шлам буровий
Шланговый заряд, у. шланговий заряд
Шлейф, у. шлейф
Шлюзы, у. шлюзи
Шнекобуровая машина, у. шнекобурова машина
Шнур, у. шнур
Шнур детонирующий, у. шнур детонувальний
Шпалоподбивочная машина, у. шпалопідбійна машина
Шпалы, у. шпали
Шпур, у. шпур
Штольня, у. штольня
Штрек, у. штрек
Штуф, у. штуф
Штыб, у. штиб
Шуба, у. шуба
Шурф, у. шурф

Щ

Щебень, у. щебінь
Щека, у. щока
Щелочные горные породы, у. лужні гірські породи
Щель, у. щілина
Щель врубовая, у. щілина зарубна
Щель компенсационная, у. щілина компенсаційна
Щит (в геологии) , у. щит (у геології)
Щит проходческий, у. щит прохідницький
Щитовая крепь, у. щитове кріплення
Щуп, у. щуп

Э

Экзогенные процессы, у. екзогенні процеси
Экология, у. екологія
Экран, у. екран
Экскаватор, у. екскаватор
Экскаватор многоковшовый, у. екскаватор багатоковшовий
Экскаватор одноковшовый, у. екскаватор одноковшовий
Экскаваторный блок, у. екскаваторний блок
Экскавируемость горных пород, у. екскавованість гірських порід
Эксплуатационно-разведывательные работы, у. експлуатаційно-розвідувальні

роботи
Эксплуатационные работы, у. експлуатаційні роботи
Эксплуатационный период, у. експлуатаційний період
Эксплуатация, у. експлуатація
Элеватор, у. елеватор
Электровоз, у. електровоз
Элементы системы разработки, у. елементи системи розробки
Эллипсоид деформаций, у. еліпсоїд деформацій
Эллипсоид напряжений, у. еліпсоїд напруг
Энергетика, у. енергетика
Энергетический баланс, у. енергетичний баланс
Энергия напряженной деформации, у. енергія пружної деформації
Энергобезопасность труда, у. енергобезпека праці
Эоловые отложения, у. еолові відклади
Эпейрогенические движения, у. епейрогенічні рухи
Эпицентр, у. епіцентр
Эрлифт, у. ерліфт
Эрозия (в геологии) , у. ерозія (в геології)
Эрратические валуны, у. ератичні валуни
Эстакадный склад, у. естакадний склад
Этап, у. етап
Эффузивные горные породы, у. ефузивні гірські породи
Эффузия, у. ефузія

Ю

Юбка, у. юбка
Ювенильные воды, у. ювенільні води
Ювенильные процессы, у. ювенільні процеси
Юстировка прибора, у. юстування приладу

Я

Явочный состав работающих, у. явочний склад працюючих
Ядро, у. ядро
Язык, у. язик
Якорь, у. якір
Яма, у. яма
Янтарь, у. янтар (бурштин)
Ярус отвала, у. ярус відвалу
Яс ловильный, у. яс ловильний

Д О Д А Т К И

Таблиця 1. Промислова систематизація твердих родовищ корисних копалин (за М.П.Єрмаковим і В.І.Смирновим)

Металічні	Неметалічні						Горючі
Родовища елементів чи їх сполук	Родовища мінералів		Родовища кристалів		Родовища аморфних порід	Родовища гірських порід	
Руда	СИРОВИНА				Виробне та кольорове каміння	Будівельні матеріали та скляно-керамічна сировина	Паливно-хімічна сировина
	Металургійна та теплоізоляційна	Хімічна та агрономічна	Технічне та дорогоцінне каміння	П'єзооптична			
Чорних металів Fe, Ti, Cr, Mn **Легких металів** Al, Li, Be, Mg **Кольорових металів** Cu, Zn, Pb, Sb, Ni **Рідких і рідкоземельних металів** W, Mo, Sn, Co, Hg, Bi, Zr, Cs, Nb, Ta **Благородних металів** Au, Ag, Pt, Os, Jr **Радіоактивних металів** U, Ra, Th **Розсіяних елементів** Sc, Ga, Ge, Rb,Cd Jn, Hf, Re, Te, Po, Ac **Рідкоземельних елементів** La,Ce,Pr, Nd, Pm, Sm, Er, Tu, Yb, Lu	**Флюси** Плавиковий шпат Кальцит і доломіти Польовий шпат і кварц Нефелін **Вогнетриви та теплоізолятори** Графіт Хроміт Хризотил-азбест Вермикуліт Тальк Магнезит Кварцит Боксит **Високовогнетриви** Андалузит Силіманіт Кіаніт	**Хімічна сировина** Галаліти (солі) Сірка самородна Сірчаний колчедан Арсенопірит Аурипігмент Флюорит Барит Кальцит Арагоніт **Агрономічна** Апатити Фосфорити Калійні солі Селітра Борати Датоліт Турмалін Глауконіт	**Діелектрики** Мусковіт Флогопіт **Абразиви** Алмаз Корунд Топаз Гранати Кварц **Кристали самоцвіти** Алмаз Ізумруд Аквамарин Олександрит Рубін Сапфір Шпінель Топаз Аметист	**П'єзокристали** П'єзокварц Турмалін **Оптичні мінерали** Оптичний флюорит Ісландський шпат Оптичний кварц	Агати Опали Обсидіан Халцедон Яшма Родоніт Малахіт Лазурит Нефрит Агальматоліт Селеніт Ангідрит Янтар (Бурштин)	**Будівельні матеріали** Будівельне каміння (стінові, покрівельні шляхові, бутові). Облицювальне каміння (мармури, граніти, лабрадорити та ін.). Кам'яні кислототриви (андезити, фельзити). Сировина для кам'яного лиття (діабази, базальти та ін.). В'яжучі матеріали (мергель, вапняк, глина, гіпс). Наповнювачі (гравій, пісок)	**Гуміти** Торф Лігніт Буре вугілля Кам'яне вугілля Антрацит **Напівсапропеліти** Гагат Напівбогхед **Сапропеліти** Богхед Горючі сланці Асфальтит Антроксоліт Озокерит

Таблиця 2. Класифікація коефіцієнтів міцності (тривкості) гірських порід за М.М. Протод'яконовим

Категорія міцності породи	Міра міцності	П о р о д и	Коефіцієнт міцності
I	Вищою мірою міцні	Найбільш міцні, щільні та в'язкі кварцити, базальти. Виключно за міцністю інші породи	20
II	Надто міцні	Надто міцні гранітні породи. Кварцовий порфир. Надто міцний граніт; кременистий сланець. Найбільш міцні пісковики і вапняки	15
III	Міцні	Граніт (щільний) і гранітові породи. Надто міцні пісковики та вапняки. Кварцові рудні жили. Міцний конгломерат. Надто міцні залізні руди	10
IIIa		Вапняки (міцні). Неміцний граніт. Міцні пісковики. Міцний мармур, доломіт. Колчедани	8
IV	Досить міцні	Звичайний пісковик. Залізні руди	6
IVa		Піскові сланці. Сланцюваті пісковики	5
V	Середньої міцності	Міцний глинистий сланець. Неміцний пісковик і вапняк; м'який конгломерат	4
Va		Різноманітні сланці (неміцні). Щільний мергель	3
VI	Достатньо м'які	М'який сланець, досить м'який вапняк; крейда; кам'яна сіль, гіпс. Мерзлий ґрунт, антрацит. Звичайний мергель. Порушений пісковик, зцементована галька, кам'янистий ґрунт	2
VIa		Щебенистий ґрунт. Порушений сланець, ущільнена галька і щебінь. Міцне кам'яне вугілля, затверділа глина	1,5
VII	М'які	Глина (щільна). М'яке кам'яне вугілля, щільні наноси, глинистий ґрунт	1,0
VIIa		Легка піскова глина, лес, гравій	0,8
VIII	Землисті	Рослинна земля, торф, легкий суглинок, сирий пісок	0,6
IX	Сипучі	Пісок осипу, дрібний гравій, насипна земля, видобуте вугілля	0,5
X	Пливучі	Пливуни, болотний ґрунт, розріджений лес та інші розріджені ґрунти	0,3

Таблиця 3. Порівняння показників із класифікацій ґрунтів

Група ґрунтів за ДБН	Коефіцієнт міцності ґрунтів за шкалою М.М. Протод´яконова	Категорія тріщинуватості за класифікацією міжвідомчої комісії	Клас порід за важкістю дроблення вибухом
I	0,3		
II	0,5		
III	0,6		
IV	0,8-1,0 1,5-2.0	I дрібноблочні	I легкопідривані
V	3-4	II середньоблочні	II середньої важкості підривання
VI	4-6	II середньоблочні	II середньої важкості підривання
VII	7-8	III крупноблочні	III крупноблочні
VIII	9-10	III крупноблочні	III крупноблочні
IX	11-14	IV надто крупноблочні	IV надто важкопідривані
X	15-18	IV надто крупноблочні	IV надто важкопідривані
X I	19-20	V виключно крупноблочні	V виключно важкопідривані

Таблиця 4. Фізико-механічні і текстурні властивості гірських порід

Категорія порід за ДБН	Щільність порід, $т/м^3$	Межа міцності порід на стиск, $Па \cdot 10^6$	Відстань між тріщинами у масиві, м (d_e)	Розрахункова питома витрата ВР, $кг/м^3$
III-V	1,40-2,00	100-300	до 0,1	0,12-0,18
V-VI	1,75-2,35	200-450	0,05-0,25	0,18-0,27
VI-VII	2,25-2,55	300-650	0,20-0,50	0,27-0,38
VII-VIII	2,50-2,80	500-800	0,45-0,75	0,38-0,52
VIII-IX	2,75-2,90	700-1200	0,70-1,00	0,52-0,68
IX-X	2,85-3,00	1100-1600	0,95-1,25	0,68-0,88
X	2,95-3,20	1450-2050	1,20-1,50	0,88-1,10
X-XI	3,15-3,40	1950-2500	1,45-1,70	1,10-1,37
XI-XII	3,35-3,60	2350-3000	1,65-1,90	1,37-1,68

Таблиця 5. Основні фізико-механічні показники гірських порід (за В.М. Мосинцем і А.В.Абрамовим)

Гірська порода	Об'ємна маса,т/м^3	Коефіцієнт міцності	Зчеплення, МПа	Кут внутрішнього тертя, град
Пісок	1,4-2	-	-	30-36
Глина	1,45-2,5	до 1,5	0,1-0,2	14-26
Алевроліт	2,54	6-8	24-26	27-32
Аргіліт	2,54	2-6	17-23	30-32
Вугілля	1,98	1,5-4,0	2,4-10	35-57
Пісковик	2,65	3-8	0,4-1,2	22-36
Вугілля буре	1,22	2-3	1,6-2,5	25-36
Альбітофір	2,65	7-9	18,5	29
Діорит-порфірит	3,23	23,1	41,2	45
Вапняк мармуризований	2,71	5,0	14,5	30
Вапняк глинистий	2,70	6,1	26,0	46
Магнетитова руда багата	3,87	4-6	45,0	34
Магнетитова руда бідна	3,24	7-8	41,0	33
Магнетит дрібнозернистий	4,19	12,9	38,5	45
Мартит пористий	3,58	9,2	2,4	44
Пісковик кварцовий	2,66	6,5	40,0	43
Порфірит діабазовий	2,88	19,5	46,9	41
Роговик скарновий	2,83	21,0	45,0	45
Сієніт порфіровий	2,61	12,2	30,0	31
Туф альбітофіровий	2,66	9,9	31,0	41
Базальт лабрадоровий	2,72	13,0	36,0	33
Габро-діабаз	2,86	8,4	28,0	32
Габро-долерит	2,82	9,0	26,0	45
Долерит	2,93	10,0	28,0	32
Доломіт оруденілий	2,75	8,1	23,8	30
Пісковик ороговілий	2,56	13,8	41,0	32
Піротинова руда	4,58	4,9	41,0	36
Роговик	2,68	11,0	20,0	33

Таблиця 6. Узагальнена класифікація гірських порід за важкістю розробки одноковшовими екскаваторами (за Ю.І. Бєляковим)

Категорія порід	Питомий опір копання, МПа	Породи у непорушеному масиві			Подрібнені породи	
		Найменування	Щільність т/м^3	Пружність на стиск, МПа	Найменування	Коефіцієнт розпушення при середньому розмірі куска 20-40 см
I	0,025 – 0,12 / 0,03 – 0,17	М'які породи	1,4-1,8	< 3,0	Щільні грунти	1,35-1,45
					Вугілля середньої міцності	1,35-1,45
II	0,12 – 0,2 / 0,17 – 0,28	Щільні породи	1,5-2,0	3-10	Надто щільні породи	1,15-1,25
		Грунти I категорії при промерзанні на глибину 0,5-1 м	1,4-1,8		Напівскельні породи IVкатегорії	1,25-1,35
		Слабке вугілля	1,1-1,2		Міцне і надто міцне вугілля	1,25-1,35
III	0,2 – 0,28 / 0,28 – 0,37	Надто щільні породи	1,7-2,2	10-15	Напівскельні породи V категорії	1,35-1,45
		Породи I і II категорій при промерзанні до глибини 1-2 м	1,4-2,0		Скельні породи V категорії	1,3-1,4
		Вугілля середньої міцності	1,2-1,4		Міцне і надто міцне вугілля	1,05-1,2
IV	0,28 – 0,38 / 0,37 – 0,47	Найменш міцні різновиди напівскельних порід	1,8-2,2	15-40	Напівскельні породи VI категорії	1,2-1,4
		Скельні породи надто вивітрені та тріщинуваті	2,3-2,8		Скельні породи V-VI категорій	1,2-1,3
		Міцне та надто міцне вугілля	1,4-1,6		Руди VI категорії	1,25-1,35
V	03,28 – 0,5 / –	Міцні різновиди напівскельних порід	2,1-2,3	20-30	Напівскельні породи VI категорії	1,05-1,2
		Породи III і IV категорій при промерзанні на глибину 1-2 і 0,5-1 м	1,4-2,2	>80	Скельні породи VI категорії та більш міцні	1,02-1,15
		Скельні породи середньої тріщинуватості і вивітреності	2,4–3	40–80	Руди VI категорії та важкі руди	1,15-1,25
VI	0,5 – 1,0 / –	Надто міцні різновиди напівскельних порід	2,3-2,5	>80	Скельні породи практично монолітні	1,01-1,02
		Породи IV і V категорій при промерзанні на глибину 1-2 і 0,5-1 м	1,8-2,3		Важкі руди середньо– та малотріщинуваті	1,08-1,15
		Скельні породи малотріщинуваті	2,5-3,2			
		Руди надто і	3,2-4,2			

Примітка. У чисельнику наведені значення для кар'єрних мехлопат ($д_е$= 3-5 м^3); у знаменнику – для драглайнів ($д_е$= 5-10 м^3)

Таблиця 7. Міжвідомча класифікація гірських порід за ступенем тріщинуватості масиву

Категорія	Ступінь тріщинуватості (блочності) масиву	Середня відстань між природними тріщинами усіх систем, см	Питома тріщинуватість, м/м^2	Вміст у масиві окремостей, % крупніших за, см		
				> 30	>70	> 100
I	Надзвичайно тріщинуваті	до 10	10	до 10	близько 10	0
II	(малоблочні)	10-50	2-10	10-70	до 30	до 5
III	Сильнотріщинуваті (середньоблочні)	50-100	1-2	70-100	30-80	5-40
IV	Середньотріщинуваті (крупноблочні)	100-150	1-0,65	100	80-100	40-100
V	Малотріщинуваті (надто крупноблочні)	150	менше 0,65	100	100	100
	Практично монолітні (виключно крупноблочні)					

Таблиця 8. Класифікація кар´єрних полів
(за В.В. Ржевським у інтерпретації А.Ю. Дриженка)

Глибина кар'єрних полів	Тип залягання родовищ	Площа за поверхнею, км²	Об'єм гірничої маси, млн.м³	Потужність з видобування корисної копалини млн.т/рік	Термін дії кар'єру, роки
Надто малої глибини (до 20 м)	Поверхневий	до 0,4	до 10	до 1	до 10
Малої глибини (21-50 м)	Поверхневий	0,4-2	10-100	1-5	10-25
Середньої глибини (51-100 м)	Поверхневий	2-4	100-500	5-20	25-30
Глибокі (101-200 м)	Поверхневий, глибинний	4-20	500-2000	20-30	30-60
Надто глибокі (201-1000 м)	Глибинний, висотно-глибинний	10-40	2000-10000	понад 31	60-100

Таблиця 9. Кути укосу уступів (за даними ВНДМІ)

Група порід	Характеристика породного масиву	Висота окремого уступу,	Кут укосу уступу, град		
			робочого	окремого	здвоєного чи строєного
Скельні породи, $\sigma > 8 \cdot 10^7$ Па	Надзвичайно міцні осадові метаморфічні та виверженні породи	15-20	до 90	70-75	65-70
	Міцні малотріщинуваті і слабовивітрелі осадові, метаморфічні та виверженні породи	15-20	до 80	60-75	55-60
	Міцні тріщинуваті і слабовивітрелі осадові, метаморфічні та виверженні породи	15-20	до 75	55-60	50-55
Маломіцні скельні, напівскельні породи, $\sigma = 8 \cdot 10^6 - 8 \cdot 10^7$ Па	Осадові, метаморфічні та виверженні породи зони вивітрювання, відносно стійкі в укосах вапняки, пісковики, алевроліти тощо	10-15	70-75	50-55	45-50
	Значно вивітрелі осадові, метаморфічні та виверженні породи й усі породи, що інтенсивно вивітрюються в укосах (аргіліти, алевроліти, сланці тощо)	10-15	60-70	35-45	35-40
М'які та сипучі породи, $\sigma < 8\ 10^6$ Па	Глинисті породи, а також повністю дезінтегровані різновиди усіх порід	10-15	50-60	40-45	35-40
	Пісково-глинисті породи	10-15	40-50	35-45	30-40
	Пісково-гравійні породи	10-15	до 40	30-40	25-35

Примітка. При падінні шарів, розсланцьованих товщ, тектонічних розколин та інших поверхонь ослаблення у бік кар'єру під кутом $30\text{-}65^0$ (якщо розколини заповнені глиною та під кутами понад 25^0) кут укосу уступу повинен відповідати куту падіння цих поверхонь ослаблення, але бути не більше наведених у таблиці.

Таблиця 10. Класифікація способів розкриття робочих горизонтів у кар'єрі (за Є.Ф. Шешко і В.В. Ржевським)

Ознака способу розкриття	Спосіб розкриття		
	Відкритими виробками (траншеями або напівтраншеями)	Підземними виробками	Комбінацією відкритих і підземних виробок
Розташування виробок розкриття відносно граничного контуру кар'єру	Зовнішніми, внутрішніми або змішаними	Зовнішніми, внутрішніми або змішаними	Зовнішніми, внутрішніми або змішаними
Стаціонарність виробок	Стаціонарними, напівстаціонарними та тимчасовими (ковзними)	Стаціонарними	Стаціонарними або комбінацією стаціонарних із напівстаціонарними (тимчасовими)
Нахил виробок до горизонту	Пологими (до 10º), нахиленими (11-30º) або крутонахиленими (31-56º)	Пологими (до 10º), нахиленими (11-30º), крутонахиленими (31-56º) і крутими (57-90º)	Комбінацією пологих, нахилених, крутонахилених і крутих
Кількість обслуговуваних горизонтів	Окремими, груповими або загальними	Окремими, груповими або загальними	Окремими, груповими або загальними
Характер руху транспортних засобів на уступі (потоковий чи тупиковий)	Одинарними або парними	Одинарними або парними	Одинарними або парними

Таблиця 11. Класифікація систем відкритої розробки родовищ корисних копалин (за редакцією А.Ю. Дриженка)

Індекс групи систем	Групи систем	Індекс підгрупи систем	Підгрупа	Напрямок переміщення (кут нахилу) виймальних шарів у робочій зоні
С	Суцільні з постійною висотою робочої зони	СЕ (Тр)	Суцільні екскаваторні (тракторні) на кар'єрах надто малої глибини (до 20 м)	Горизонтальний – породи розкриву і корисна копалина; пологий (до 10°) – корисна копалина
		СЕВ	Суцільні екскаваторно-відвальні на кар'єрах малої глибини (21-50 м)	Горизонтальний – породи розкриву і корисна копалина; пологий (до 10°) – корисна копалина
		СЕТ	Суцільні екскаваторно-транспортні на кар'єрах середньої глибини (51-100 м)	Горизонтальний – породи розкриву і корисна копалина; нахилений (до 16°) – породи розкриву; крутий підошвоуступний (до 80°) – корисна копалина
		СК	Суцільні комбіновані на глибоких кар'єрах (101-200 м)	Горизонтальний – породи розкриву і корисна копалина; нахилений (до 16°) – породи розкриву
П	Поглиблювальні зі зростаючою висотою робочої зони	ПЕТ	Поглиблювальні екскаваторно-транспортні на глибоких і надто глибоких кар'єрах (201-1000 м)	Горизонтальний – породи розкриву і корисна копалина; крутонахилений (до 35°) породи розкриву і корисна копалина; крутонахилений підошвоуступний із розосередженими по висоті робочими площадками (до 40°) – породи розкриву
ПС	Поглиблювально-суцільні зі зростаючою на окремих ділянках висотою робочої зони	ПСУТ	Поглиблювально-суцільні екскаваторно-транспортні на глибоких і надто глибоких кар'єрах (201-1000 м)	Горизонтальний – породи розкриву і корисна копалина; крутонахилений підошвоуступний із розосередженими по висоті робочими площадками (до 40°) – породи розкриву

Таблиця 12. Міжнародна система одиниць СІ

Величина	Назва одиниці	Позначення		Розмірність
		міжнародне	українське	
Основні одиниці				
Довжина	метр	m	м	Визначений міжнародною угодою
Маса	кілограм	Kg	кг	
Час	секунда	S	с	
Сила електричного струму	ампер	A	А	
Термодинамічна температура	кельвін	K	К	
Сила вітру	кандела	cd	кд	
Кількість речовини	моль	mol	моль	
Додаткові одиниці				
Плоский кут	радіан	rad	рад	
Тілесний кут	стерадіан	sr	ср	
Похідні одиниці				
Площа	квадратний метр	m^2	$м^2$	$м^2$
Об’єм, місткість	кубічний метр	m^3	$м^3$	$м^3$
Питомий об’єм	кубічний метр на кілограм	m^3/kg	$м^3/кг$	$м^3/кг$
Густина	кілограм на кубічний метр	kg/ m^3	$кг/м^3$	$кг/м^3$
Частота періодичного процесу	герц	Hz	Гц	1/с
Швидкість	метр за секунду	m/s	м/с	м/с
Прискорення	метр за секунду в квадраті	M/s^2	$м/с^2$	$м/с^2$
Кутова швидкість	радіан за секунду	rad/s	рад/с	рад/с
Кутове прискорення	радіан за секунду квадраті	rad/s^2	$рад/с^2$	$рад/с^2$
Сила (вага)	ньютон	N	Н	$кг·м/с^2$
Тиск, механічне напруження	паскаль	Pa	Па	$кг/(м·с^2)$
Імпульс (кількість руху)	кілограм-метр за секунду	kg·m/s	кг·м/с	кг·м/с
Імпульс сили	ньютон-секунда	N·s	Н·с	кг·м/с
Кінематична в’язкість	квадратний метр за секунду	m^2/s	$м^2/с$	$м^2/с$
Динамічна в’язкість	паскаль-секунда	Pa·s	Па·с	кг/(м·с)

Продовження табл. 12

Робота, енергія, кількість теплоти	джоуль	J	Дж	кг·м²/с²
Потужність	ват	W	Вт	кг·м²/с³
Момент сили	ньютон-метр	N·m	Н·м	кг·м²/с²
Момент інерції	кілограм на метр у квадраті	kg·m²	кг·м²	кг·м²
Питома теплоємність	джоуль на кілограм-кельвін	J/(kg·K)	Дж/(кг·К)	м²/(с²·К)
Ентропія	джоуль на кельвін	J/K	Дж/К	кг·м²/(с²·К)
Теплопровідність	ват на метр-кельвін	W/(m·K)	Вт/(м·К)	кг·м/(с³·К)
Електричний заряд	кулон	C	Кл	А·с
Електрична напруга (електрорушійна сила)	вольт	V	В	кг·м²/(А·с³)
Напруженість електричного поля	вольт на метр	V/m	В/м	кг·м/(А·с³)
Електричний опір	ом	Ω	Ом	кг·м²/(А²·с³)
Електрична провідність	сіменс	S	См	$кг^{-1}м^{-2}с^{3}А^{2}$
Електрична ємність	фарад	F	Ф	$кг^{-1}м^{-2}с^{4}А^{2}$
Магнітний потік	вебер	Wb	Вб	кг·м²/(А·с²)
Індуктивність	генрі	H	Гн	кг·м²/(А²·с²)
Магнітна індукція	тесла	T	Тл	кг/(А·с²)
Напруженість магнітного поля	ампер на метр	A/m	А/м	А/м
Магніторушійна сила	ампер	A	А	А
Сила (інтенсивність випромінення)	ват на стерадіан	W/sr	Вт/ср	кг·м²/(с³·ср)
Хвильове число	одиниця на метр	m^{-1}	$м^{-1}$	1/м
Світовий потік	люмен	lm	лм	кд·ср
Яскравість	кандела на метр у квадраті	cd/m²	кд/м²	кд/м²
Освітленість	люкс	lx	лк	кд·ср/м²
Активність нукліду в радіоактивному джерелі	беккерель	Bq	Бк	1с
Поглинута доза випромінення, показник поглинутої дози	грей	Gy	Гр	м²/с²
Еквівалентна доза випромінення	зіверт	Sv	Зв	м²/с²

Таблиця 13. **Співвідношення одиниць системи СІ з одиницями інших систем та позасистемними одиницями**

Одиниці довжини	
1 мкм = 10^6 м	1 м = 10^6 мкм
1 дюйм = $2{,}54\cdot10^{-2}$ м	1 м = 39,4 дюйма
1 фут = 0,305 м	1 м = 3,28 фута
1 миля = $1{,}61\cdot10^3$ м	1 м = $6{,}21\cdot10^{-4}$ миль
1 миля морська = $1{,}85\cdot10^3$ м	1 м = $5{,}41\cdot10^{-4}$ миль морських
Одиниці об’єму, місткості	
1 л = 10^{-3}кг	1 м³ = 10^3 л
1 мл = 10^{-6}м³	1 м³ = 10^6 мл
Одиниці маси	
1 г = 10^{-3}кг	1 кг = 10^3 г
1 ц = 100 кг	1 кг = 10^{-2} ц
1 т = 10^3 кг	1 кг = 10^{-3} т
1 Мт = 10^9кг	1 кг = 10^{-9} Мт
Одиниці сили	
1 дин = 10^{-5}Н	1 Н = 10^5 дин
1 кгс = 9,81 Н	1 Н = 0,102 кгс
1 кілопонд = 9,81 Н	1 Н = 0,102 кілопонда (кілограмсила в Німеччині та інших європейських державах)
1 тс = $9{,}81\cdot10^3$ Н	1 Н = $1{,}02\cdot10^{-4}$ кс
1 паундаль = 0,138 Н	1 Н = 7,25 паундаля (англійська система одиниць)
Одиниці швидкості	
1 км/год = 0,278 м/с	1 м/с = 3,58 км/год
Одиниці кутової швидкості	
1 об/хв = 0,105 рад/с	1 рад/с = 9,55 об/хв
Одиниці потужності	
1 кгс·м/с=9,81 Вт	1 Вт = 0,102 кгс·м/с
1 к.с. = 736 Вт	1 Вт = $1{,}36\cdot10^{-3}$ к.с.
Одиниці тиску	
1 кгс/м^2 = 9,81 Па	1 Па = 0,102 кгс/м²
1 кгс/см^2 = $9{,}81\cdot10^4$ Па	1 Па = $1{,}02\cdot10^{-5}$ кгс/см²
1 ат = $9{,}81\cdot10^4$ Па	1 Па = $1{,}02\cdot10^{-5}$ ат
1 мм рт. ст. = 133 Па	1 Па = $7{,}50\cdot10^{-3}$ мм рт.ст.
1 мм вод. ст. = 9,81 Па	1 Па = 0,102 мм вод. ст.
Одиниці динамічної в’язкості	
1 П = 0,1 Па·с	1 Па·с = 10 П
Одиниці кінематичної в’язкості	
1 ст = 10^{-4} м^2/с	1 м^2/с = 10^4 ст

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Мельников Н.В. Краткий справочник по открытым горным работам, -4-е изд. – М.: Недра, 1982. – 414 с.
2. Горная энциклопедия. Т.1. – М.: Недра, 1984. – 560 с.
3. Горная энциклопедия. Т.2. – М.: Недра, 1985. – 575 с.
4. Горная энциклопедия. Т.3. – М.: Недра, 1987. – 592 с.
5. Горная энциклопедия. Т.4. – М.: Недра, 1989. – 623 с.
6. Горная энциклопедия. Т.5. – М.: Недра, 1991. – 541 с.
7. Терминология открытых горных работ: Учебн. пособие / В.В. Истомин, И.К. Наумов, М.Б. Черненко и др. / Под ред. акад. В.В. Ржевского. – М.: Недра, 1987. – 88 с.
8. Російсько-український словник наукової термінології: Математика. Фізика. Техніка. Науки про Землю та Космос / В.В. Гейченко, В.М. Завірюхіна, О.О. Зеленюк та ін. – К.: Наук. думка, 1988. – 892 с.
9. Горное дело: Терминологический словарь. – М.: Недра, 1989. – 694 с.
10. Короткий гірничий словник / упоряд. О.В. Колоколов, Т.М. Комишева, О.М. Кузьменко та ін.; / під ред. О.В. Колоколова. – Дніпропетровськ: ДГІ, 1993. – 212 с.
11. Тлумачний термінологічний словник з хімічної кінетики / Упоряд. Й. Опейда, О. Швайка. – Донецьк: НАН України, 1995. – 264 с.
12. Гірничий словник. – Донецьк: Академія гірничих наук, 1995. – 160 с.
13. Тлумачний гірничий словник / В.С. Білецький, К.Ф. Сапіцький, Б.С. Панов та ін. / За ред. В.С. Білецького. – Донецьк: ДДТУ, 1998. – 446 с.
14. Манец И.Г., Коваль А.Н., Кирокасьян Г.И. Русско-украинский горнотехнический словарь. – Донецк: Донбасс, 2000. – 481 с.
15. Геологія і корисні копалини України: Атлас. – К.: Ін-т геологічних наук НАН України, УІЦПТ «Геос-ХХІ століття», 2001. – 168 с.
16. Гірничий енциклопедичний словник. Т.1 / За ред. В.С. Білецького. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2001. – 514 с.

17. Гірничий енциклопедичний словник. Т.2 / За ред. В.С. Білецького. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2002. – 632 с.
18. Гірничий енциклопедичний словник. Т. 3 / За ред. Білецького В.С. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2004. – 752 с.
19. Бизов В.Ф., Дриженко А.Ю. Відкриті гірничі роботи. Т. XIII: Підручник для студентів ВУЗів за напрямом «Гірництво».– Кр. Ріг: Мінерал, 2004.– 341 с.
20. Мала гірнича енциклопедія. Т. 1 / За ред. д.т.н. Білецького В.С. – Донецьк: Донбас, 2004. – 640 с.
21. Мала гірнича енциклопедія. Т 2 / За ред. д.т.н. Білецького В.С. – Донецьк: Донбас, 2007. – 652 с.
22. Дриженко А.Ю., Козенко Г.В., Рыкус А.А. Открытая разработка железных руд Украины: состояние и пути совершенствования. – Полтава: Полтавський літератор, 2009. – 452 с.

Навчальне видання

Дриженко Анатолій Юрійович
Шустов Олександр Олександрович

ВІДКРИТІ ГІРНИЧІ РОБОТИ: ТЕРМІНИ ТА ЇХ ВИЗНАЧЕННЯ

Навчальний посібник

Науковий редактор д-р техн. наук, проф. А.Ю. Дриженко

Редактор Л.С. Шломіна

Верстка – В.В. Задорнова

Підписано до друку 05.05.2010 Формат 30×42/4.
Папір офсет. Ризографія. Ум. друк. арк. 9,3
Обл.-вид. арк. 11,6. Тираж 300 прим. Зам. № 139

Підготовлено до друку та видрукувано
у Національному гірничому університеті.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК №1842

49005, м. Дніпропетровськ, просп. К. Маркса, 19